

Lokala perspektiv på havs- och kustplanering

Bakgrundsrapport till Ålands landskapsregerings
arbete med havsplan

Håkan Tunón & Marie Kvarnström

CENTRUM FÖR
BIOLOGISK MÅNGFALD

Co-funded by the
European Maritime and
Fisheries Fund of the
European Union

Tunón, Håkan & Kvarnström, Marie, 2019. *Lokala perspektiv på havs- och kustplanering. Bakgrundsrapport till Ålands landskapsregerings arbete med havsplan.* CBM:s skriftserie 116. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Kontaktuppgifter

Centrum för biologisk mångfald

Marie Kvarnström marie.kvarnstrom@slu.se

Håkan Tunón hakan.tunon@slu.se

<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/centrum-for-biologisk-mangfald-cbm/>

© SLU Centrum för biologisk mångfald, Sveriges lantbruksuniversitet, 2019.

CBM:s skriftserie 114.

Omslagsillustration: Framsida: Nedåtgående sol från Föglö. Baksida: Eckerö i vinterdräkt.

(foton: Håkan Tunón).

Layout: Håkan Tunón.

Tryck: endast PDF

ISBN: 978-91-88083-24-1

ISSN: 1403-6568

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Introduktion	5
Metod och material	7
Resultat	11
Fiske och fiskeförvaltning	12
Status och trender vad gäller biologisk mångfald	16
<i>Förändringar i fiskpopulationer</i>	16
<i>Förändringar i fågelpopulationer</i>	19
<i>Storskarv</i>	22
<i>Gråsäl</i>	23
<i>Reflektioner från diskussionerna</i>	24
Vattenkvalitén i havsområdena runt Åland	26
Fiskodling	28
Kultur och turism	31
Sociala och landsbygdspolitiska frågor	34
Långsiktig hållbarhet	36
Hur ska Havspanen granskas och användas?	37
Slutsatser och rekommendationer	39
<i>Förslag och rekommendationer från dialogprocessen</i>	39
<i>Konsulternas reflektioner och rekommendationer</i>	41
Referenser	43
Bilagor: Minnesanteckningar från workshopar och möten	
1. Ålands fågelskyddsförening – 24 april 2019	45
2. Workshop Käringsundby – 19 maj 2019	49
3. Jomala (Ålands fiskare r.f.) – 20 maj 2019	53
4. Föglö-1 (fiskodlare) – 21 maj 2019	57
5. Föglö-2 (fiskare) – 21 maj 2019	61
6. Tranvik-1 (Tranviks samfällighetsförening – 10 juni 2019	67
7. Tranvik-2 (Tranviks hembygdsförening) – 10 juni 2019	73
8. Brändö-1 (kommunen, fiskodlarna) – 11 juni 2019	77
9. Brändö-2 (fiskare, stugbyägare) – 11 juni 2019	81
10. Äppelö – 25 augusti 2019	85
11. Geta (fiskare etc.) – 26 augusti 2019	87
12. Kökar (fiskare, jägare, etc.) – 27 augusti 2019	91
13. Guttorp (fiskodlingen) – 28 augusti 2019	95
14. Ålands hushållningssällskap & ÅPF Ålands producent- förbund – 9 september 2019	97
15. Ålandskomposten – 11 september 2019	99

Introduktion

Centrum för biologisk mångfald har på uppdrag av Ålands Landskapsregering under 2019 genomfört ett arbete ”att kartlägga socialt, kulturellt, ekonomiskt och ekologiskt viktiga områden inom fiskerisektorn, inklusive synliggöra behoven att inkludera lokalbefolkning och naturbrukare i förvaltningen” (Dnr ÅLR2018/9687) inom Ålands kust- och havsområden. Arbetet har skett inom ramen för projektet Pan Baltic Scope och Ålands landskapsregerings (ÅLR) arbete med en marin områdesplan – havsplan – för Åland. Uppdraget har varit att medverka till en kartläggnings- och delaktighetsprocess och att bidra till att skapa en grund för lokal dialog och planering. Målet har således varit att tämligen förutsättningslöst dra lärdom av de kunskaper och erfarenheter som lokala brukare har om sin närmiljö.

Vikten av lokal förankring och breda beslutsunderlag är ett av huvudfokuset för exempelvis Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES, en motsvarighet till FN:s klimatplattform IPCC fast för biologisk mångfald och ekosystemtjänster). De nordiska naturvårdsverken genomförde under perioden 2016–2018 en IPBES-liknande studie av biologisk mångfald och ekosystemtjänster i kusttrakter i Norden (Schultz et al., 2016; Tunón et al., 2016; Belgrano et al., 2018; Tunón et al., 2018). Bland slutsatserna kan framhållas:

A9. De nordiska kustregionerna ha lokalsamhällen med starka traditionella band till naturen, vilket ger möjligheter till resursanvändning som baseras på lokala och traditionella system för användning och förvaltning. (---)

A10. Naturresurserna längs regionens kuster ger inspiration till folket i de nordiska länderna. Delar av naturresurserna ligger djupt förankrade i lokala kulturella identiteter och levnadssätt. Dessa kulturella värden är en kraftfull länk mellan människor och natur, och de är en väsentlig orsak till den fortsatta förekomsten, och i vissa fall återhämtningen, av naturresurser i dessa kustområden.

C2. Det finns goda exempel på lokalt deltagande från lokalsamhällen och urfolk i förvaltning av naturområden längs kusterna i de nordliga områdena. Detta är av grundläggande betydelse för fortsatt husbehovsanvändning och för att upprätthålla ekosystemtjänster i norr. Bättre integrering av och stöd till urfolks- och lokal kunskap inom förvaltning och skötsel av resurser i regionen vore önskvärt. (Belgrano et al., 2018, vår översättning)

För att kunna jämföra olika former av nyttjande av ett särskilt landskap krävs att man synliggör vilka typer av verksamhet som faktiskt pågår där, regelbundet eller oregelbundet. Tar man då bara in synpunkter från en viss specifik verksamhetsgren riskerar man att få ett begränsat underlag att besluta utifrån, och troligen kommer det att leda till ett brett missnöje från sådana parter som inte har fått uttala sig i frågan under processens gång.

Havsplaneringen bör beakta samspelet mellan land och hav, ge möjligheter för allmänhetens deltagande och främja en samexistens mellan relevanta verksamheter och användningsområden. Södra Eckerö. Foto: Håkan Tunón.

Målet med detta uppdrag har varit att i ett relativt tidigt skede i processen ge möjlighet till synpunkter från ett så brett spektrum av lokala verksamhetsgrenar som möjligt och att bidra till att förankra processen med framtagande av en havsplan för Åland.

Inom ramen för Ålands landskapsregerings arbete med framtagande av en havsplan har det också under vintern-våren 2019 genomförts en internetbaserad enkät där medborgare på Åland hade kunnat rita in digitalt på kartan vilka områden som man särskilt värdesätter vad gäller natur, kultur och fritid samt i vilka områden det finns intressekonflikter.

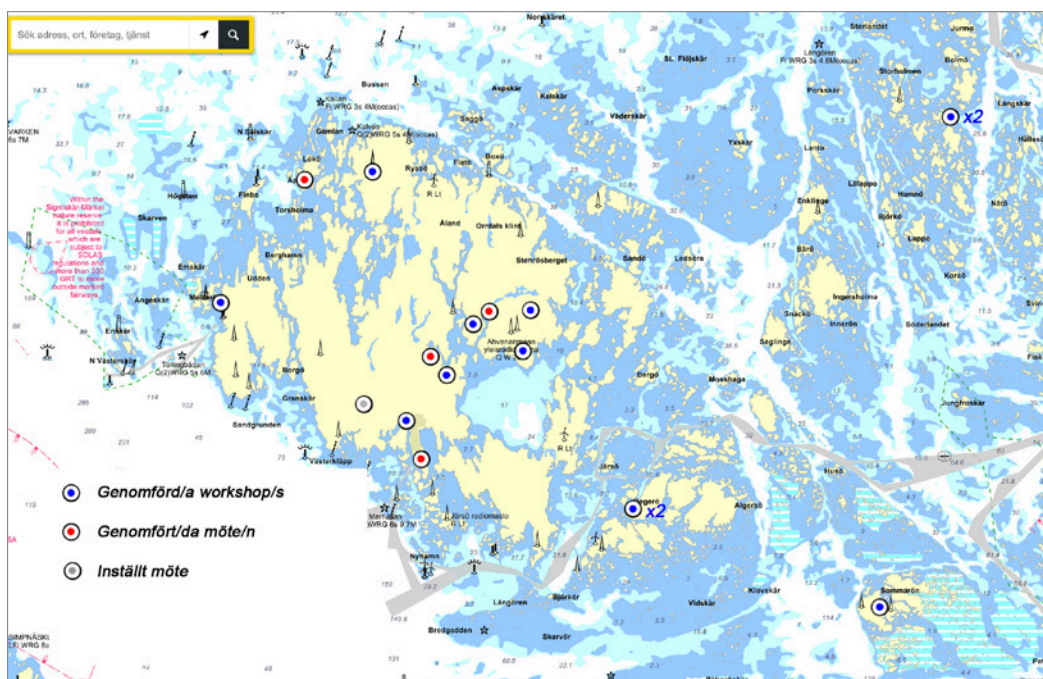
EU:s direktiv om havsplanering

EU antog 2014 ett direktiv om upprättandet av en ram för havsplanering som föreskriver att medlemsstaterna ska upprätta och genomföra havsplaner med målet att bidra till hållbar utveckling i havsrelaterade sektorer genom att tillämpa en ekosystemansats och främja samexistens mellan relevanta verksamheter och användningsområden (Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/89/EU). I planeringsarbetet ska medlemsstaterna bland annat beakta samspelet mellan land och hav, beakta miljömässiga, ekonomiska och sociala aspekter och se till att ge möjligheter för allmänhetens deltagande genom information till alla berörda parter och samråd med relevanta aktörer och myndigheter och den berörda allmänheten på ett tidigt stadium i utvecklingen av havsplaner, samt se till att relevanta aktörer och myndigheter och den berörda allmänheten har tillgång till planerna när de har färdigställts. Vår studie är ett led i Ålands landskapsregerings arbete med att genomföra EU:s direktiv.

Metod och material

Studien baseras på tre olika metoder; dialogworkshoppar och enskilda möten eller diskussioner samt fältbesök på olika platser.

Vi har genomfört dialogworkshoppar där deltagarna har fått ta upp de ämnen som de har tyckt varit angelägna. Samtidigt har projektgruppen även lyft olika teman som har framhållits vid tidigare möten inom projektet. Processerna har därmed i stor utsträckning varit deltagarstyrda. Vi har också arbetat med kartor så att deltagarna har kunnat synliggöra särskilt intressanta områden. I samband med dialogworkshopparna har bägge konsulterna från CBM fört minnesanteckningar vilka sedan har sammanställts och skickats per e-post eller vanlig post till deltagarna för diskussion och eventuella korrigeringar. Ålands landskapsregering har varit arrangör, och dialogworkshopparna har varit öppna och offentliga, även om de mer specifikt har vänt sig till de som har intresse i fiske, jakt eller annat som har med kustkultur att göra och som kan vara relevant för arbetet med framtagande av havsplanen. En del av dessa workshoppar har annonserats i lokaltidningen, på facebook eller via utskick till exempelvis jaktlag och/eller fiskelag. Totalt sett genomfördes 13 dialogworkshoppar och ett antal ytterligare möten. Därutöver ställdes en dialogworkshop in på grund av frånvaro av deltagare. Workshoparna hade mellan två och åtta externa deltagare och två från projektgruppen samt vid sju av mötena ÅLR:s ansvarige för havsplansprocessen.

Placeringen av workshoppar och möten som har bidragit med information till denna utredning.

Att diskutera sin relation till landskapet och sitt naturresursanvändande utifrån kartan konkretiserar resonemanget och synliggör det lokala förhållandet även för utomstående. Anne-May Pehrsson och Rita Holmstedt funderar över platsnamn i Tranvik. Foto: Marie Kvarnström.

Avsikten har varit att så långt möjligt genomföra dialogworkshoparna i närheten av de lokala intressenterna för att ge god möjlighet att delta. De har därför genomförts på olika platser runt om på Åland.¹ Dessutom har workshopar främst genomförts på kvällstid för att så långt möjligt underlätta för deltagare som är yrkesverksamma att kunna komma, men vissa av workshoparna har även genomförts under dagtid för särskilda grupper. Endast en annonserad workshop fick ställas in, på grund av frånvaro av lokala deltagare.

Vi har också genomfört enskilda möten med olika intressenter i syfte att få särskilda perspektiv belysta. Dessa har genomförts som öppna intervjuer. I allmänhet har det rört sig om en till tre personer per gång. Även i samband med dessa har vi skrivit minnesanteckningar som har skickats till deltagarna för kommentarer och korrigerings. Minnesanteckningarna från de möten vi har genomfört återfinns som bilagor till rapporten. I några fall har vi inte återgivit deltagarnas namn i minnesanteckningarna då vi inte har haft deltagarnas uttalade tillåtelse att publicera dem. Vissa kunskaper och åsikter delades av samtliga på workshopen medan andra framfördes av enstaka deltagare.

När det har uppstått obokad tid mellan genomförandet av workshopar eller enskilda möten har vi besökt olika platser som har eller kunde förväntas komma upp i diskussionerna, för att kunna bilda oss en egen och fördjupad uppfattning om dessa områden och de rådande lokala förhållandena. Resor till och från workshopar och möten har skett per bil (av klimatskäl med biogas som huvudsakligt drivmedel) och färja, vilket har bidragit att vi har kunnat studera olika delar av Åland mer eller mindre ingående.

¹ (Metodiken finns tidigare beskriven i Tunón & Westman, 2009, Tunón, & Byström, 2010; Tunón et al., 2015).

Sjöbodarna i Käringsund. April 2019. Foto: Håkan Tunón.

Användandet av dessa tre olika metoder (workshopar, intervjuer och fältbesök) har bidragit till att vi har tagit del av deltagarnas observationer och synpunkter men också gjort egna observationer och dragit slutsatser.

Workshoppedeltagarnas inspel på kartor har successivt inkluderats i havsplanen av Ålands landskapsregering.

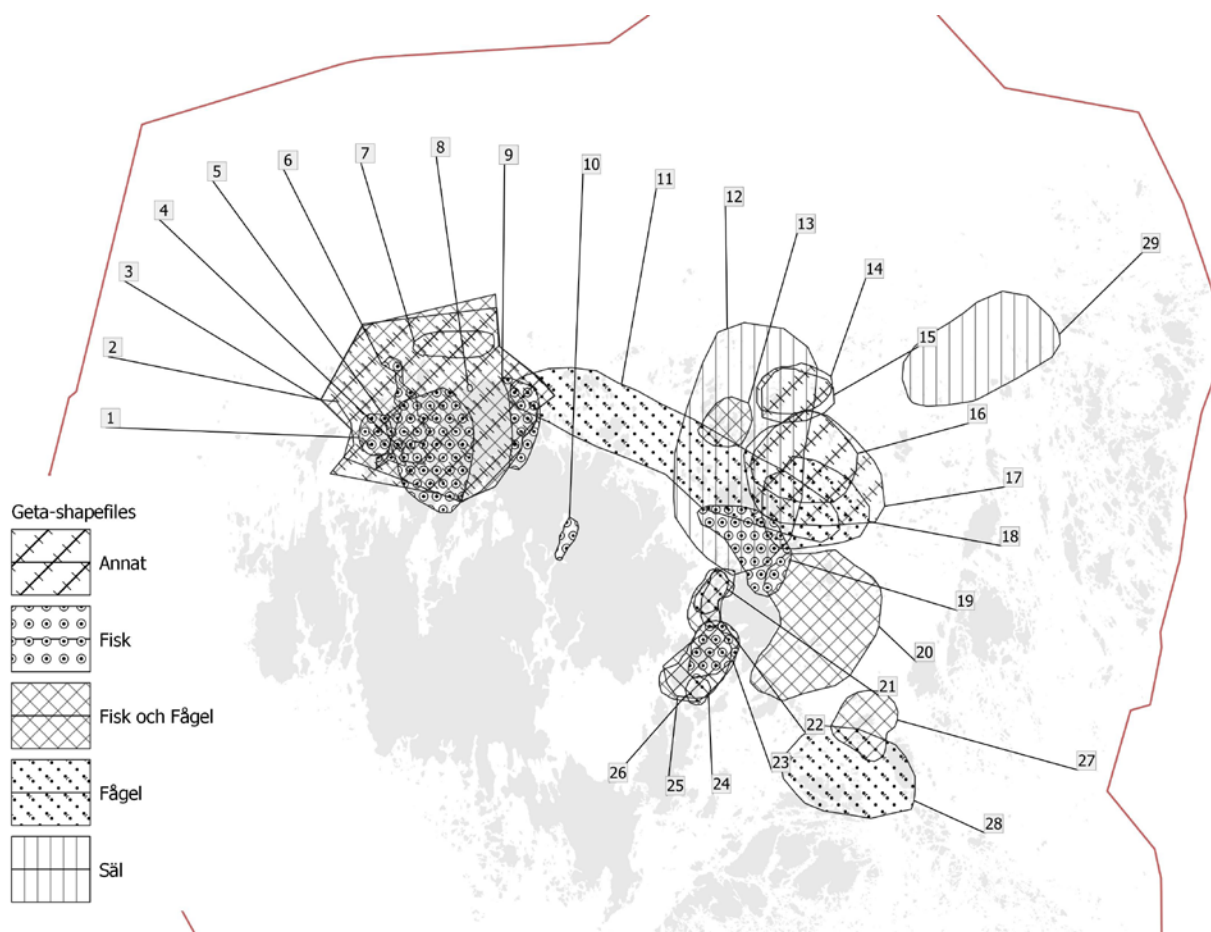
Inom ramen för projektet har workshopar och möten genomförts på följande platser (minnesanteckningarna bifogas som bilagor):

• Ålands fågelskyddsförening (Mariehamn) – 24 april 2019	Bilaga 1
• Käringsund (fiskare, fiskeguider) – 19 maj 2019	Bilaga 2
• Jomala (Ålands fiskare r.f.) – 20 maj 2019	Bilaga 3
• Föglö-1 (fiskodlare) – 21 maj 2019	Bilaga 4
• Föglö-2 (fiskare) – 21 maj 2019	Bilaga 5
• Tranvik-1 (Tranviks samfällighetsförening – 10 juni 2019	Bilaga 6
• Tranvik-2 (Tranviks hembygdsförening) – 10 juni 2019	Bilaga 7
• Brändö-1 (kommunen, fiskodlarna) – 11 juni 2019	Bilaga 8
• Brändö-2 (fiskare, stugbyägare) – 11 juni 2019	Bilaga 9
• Äppelö – 25 augusti 2019	Bilaga 10
• Geta (fiskare etc.) – 26 augusti 2019	Bilaga 11
• Kökar (fiskare, jägare, etc.) – 27 augusti 2019	Bilaga 12
• Guttorp (fiskodlingen) – 28 augusti 2019	Bilaga 13
• Ålands hushållningssällskap & ÄPF Ålands producentförbund – 9 september 2019	Bilaga 14
• Ålandskomposten – 11 september 2019	Bilaga 15

Resultat

Samtalen i samband med dialogworkshopar och möten har kretsat kring en rad olika ämnen, varav en del har direkta kopplingar till arbetet med havsplanen medan annat är av en mer generell natur. Vi väljer i rapporten att inte specifikt fokusera på att separera vad som är direkt, indirekt eller inte alls inkluderat i havsplanen, utan presenterar de reflektioner som har framkommit.

De kartor som har sammanställts utifrån deltagarnas ritade kartor har stundtals blivit mycket komplexa vilket naturligtvis återspeglar människors varierande nyttjande av landskapet och dess resurser. Ett exempel på detta är kartan (här nedanför) som samlat visar hur sex ålänningar med intressen i fiske, jakt och fritid ser på norra Ålands skärgård. Förklaringar till kartan finns på s. 89.

Fiskebåt i Långnäs hamn i Lumparland.
Foto: Håkan Tunón.

Fiske och fiskeförvaltning

Fisket är generellt sett en oerhört viktig del av kulturen för ålänningen. I stort sett alla fiskar någon gång, och har man bra tillgång till fiskevatten så blir det oftare. Aktiva fiskelag finns fortfarande, även om det på många håll är brist på engagemang hos de yngre. Samtidigt finns det inte en ålänning som inte fiskar. Man lägger nät på stugan, ”alla gör det”. Husbehovsfisket är större än yrkes- och sportfisket, och fisket är en omistlig del av livet.

Idag finns c:a 246 registrerade yrkesfiskare på Åland. Det finns tre kategorier: heltidsfiskare med >30 % av inkomsten från fiske, binäringsfiskare med 15–30 %, och fiskare med 0–15 % av inkomsten från fisket. Det är relativt enkelt att få yrkesfiskelicens, men svårt få fiskebåt (det finns ett begränsat antal i registret). Man noterade vid mötena att antalet yrkesfiskare har gått ner högst väsentligt under senare år.

Äganderätten är central i den åländska kulturen, och fiskerätten i den åländska skärgården är kopplad till vattenägandet. Fiskelagstiftningen är från 1956. Enbart lokala vattenägare har rätt att fiska och att bevaka sina vatten. Vattenägarna och fiskelagen (som finns på de flesta håll) beslutar själva vilka som får fiska i deras område. I de flesta vatten har man en aktiv förvaltning av fiskbestånden.

Fisketurismen är också viktig för Åland, och den är beroende av goda fiskevatten. De fiskelag vi talat med tycker att fisketurismen i stort sett fungerar bra och att fisketuristerna överlag är ordentliga och följer reglerna, även om det förekommer undantag. Att fiskelagen har försäljning av fiskekort är en förutsättning för åtgärder för ännu bättre fiskeförvaltning,

Sportfiske efter öring och lax. Notera de sträckande sjöfåglarna över horisonten. Långnabban vid Degersand på Eckerö, april 2019. Foto: Håkan Tunón.

eftersom intäkterna i de flesta fall bekostar fiskevårdande insatser av olika slag, särskilt utsättning av yngel från Ålands fiskodling i Guttorp. När man införde ett generellt billigt fiskekort i den finska skärgården gick fisketurismen i Brändö kommun, som gränsar till den finska skärgården, ner högst väsentligt. Detta har lett till minskade investeringar i åtgärder för fiskebestånden i Brändö och därmed risk för mindre attraktiva fiskevatten.²

Fiskeförvaltningen på Åland bygger alltså på de olika fiskelagens egen förmåga att förvalta sina områden. Man brukar i allmänhet komma överens om åtgärder inom och ofta också mellan fiskelagen. Det finns en stark vilja att förvalta sina fiskevatten väl och de flesta är nöjda med dagens vattenägande och med lagstiftningen generell.

Många menar att överfiske inte förekommer i någon stor utsträckning i de flesta vatten. Man påpekar att det lokala ägandet av vattnen i den åländska skärgården minskar tillgängligheten för industrifisket lokalt och för obegränsat sportfiske, och därmed är risken för överfiske mindre. Det pelagiska industrifisket i vattnen söder om Åland upplevde man som mer problematiskt, särskilt när det gällde strömming och torsk, eftersom det påverkade fisket även i Ålands skärgård.

2. Jämför debattartikel av Johan Hegardt på Södertörns högskola: 2019. Vem ska äga fisken i skärgården? *Skärgården* nr. 29 (18 juli), s. 4, som skildrar utvecklingen efter att Sverige införde det fria handredskapsfisket i skärgården i början av 1990-talet. Författaren menar att detta innebar en utarmning av skärgården och att vinster från fisket numera inte tillfaller skärgårdsboende samt att vattenägarnas incitamentet för fiskeförbättrande åtgärder inte längre finns, vilket leder till minskad förekomst av fisk.

Man noterar i stort sett överallt att mängden fisk i havet har minskat kraftigt under den senaste 10–50-årsperioden. Exempelvis menar man att fiskbestånden runt Brändö har minskat med upp till 90 %. De minskade fiskpopulationerna kan ha andra orsaker än lokalt överfiske, som förändringar i vattenkvalitet, igenväxning av lekvikar, överfiske utanför Ålands skärgård, ökade populationer av skarv och säl, mm (mer om detta i senare avsnitt).

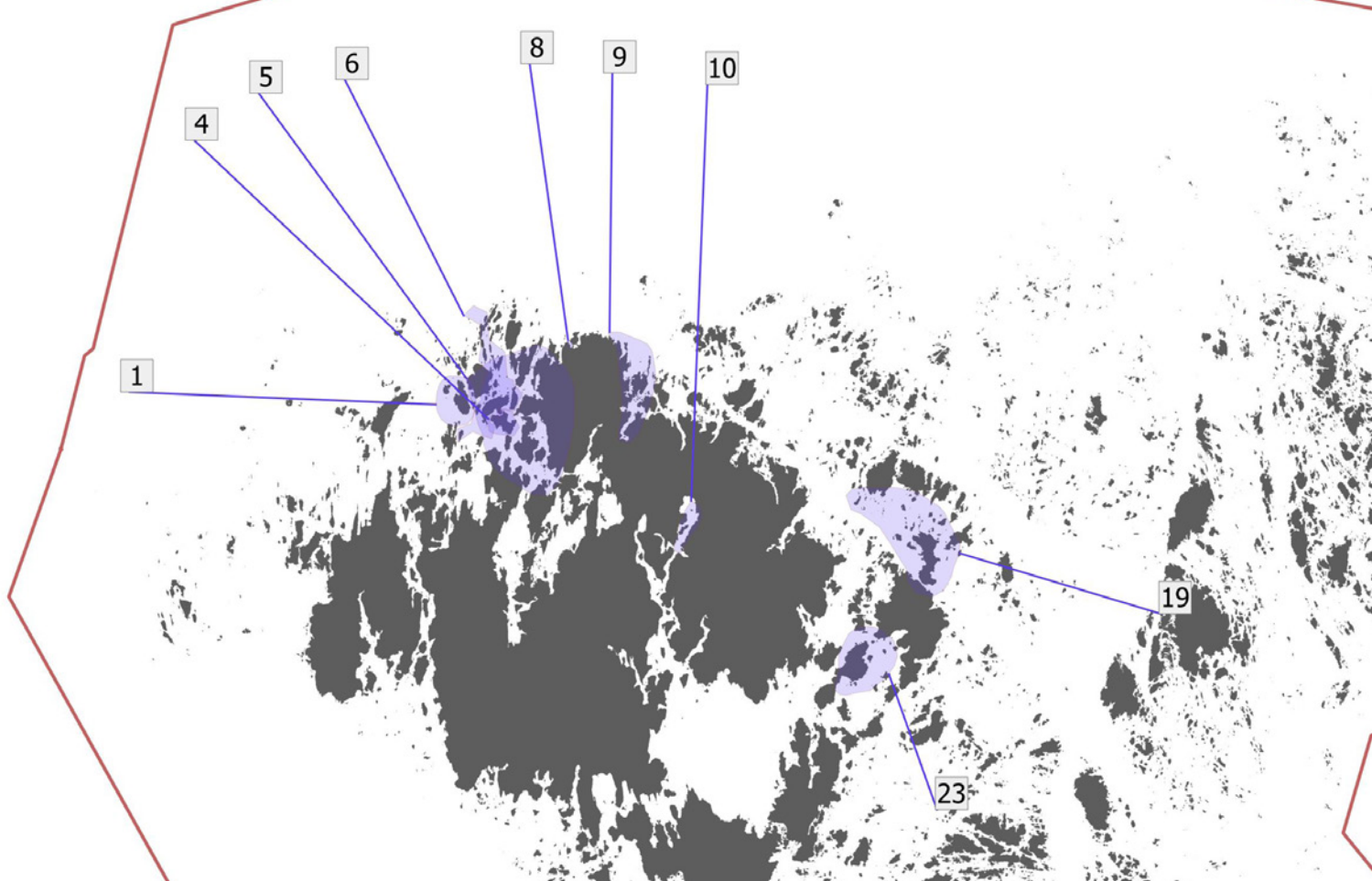
På flera håll menar man att någon form av samordnad fiskekontroll på Åland skulle behövas om fisket ska vara långsiktigt hållbart. Man menade vid ett av mötena att det var bättre förvaltning på Gotland, bl.a. vad gäller havsöringsfisket. Efterföljningen av reglerna är bättre där och man har en större ”vi-anda”. Man menade att ”Östersjön mår dåligt – och vi måste bli mycket duktigare på att undvika överfiske.”

Även om situationen generellt hade blivit bättre under senare år förekommer det att turistfiskare fiskar på ett mindre ansvarsfullt sätt, tjuvfiske förekommer på vatten där man inte har fiskekort, osv. Att kontrollera att fiskare har fiskekort kan vara en känslig fråga och hotfulla situationer kan uppstå. En del fiskelag har en egen kontrollant, t.ex. Marsunds fiskevårdsförening, men fiskelagens kontrollanter har relativt få rättigheter utöver att man kan beslagta redskap och polisanmäla. Än så länge drar sig en del lokala fiskevattenägare för att påtala tjuvfiske eftersom det känns för obehagligt.

På några av workshopparna diskuterades behovet av en samrådsorganisation för fiskefrågor och frågan om en funktion för gemensam fiskekortskontroll. Man menade att det vore bra med kontrollanter med centrala befogenheter och utbildning. Man föreslog att det inrättas en sakkunnig grupp med kunniga personer för att utveckla förslag till nya regler och en ny fiskelagstiftning. Gruppen kunde bestå av biologer, folk från fiskebyrån, stugägare, fiskeguide-representanter, vattenägarrepresentanter, representanter från Ålands fiskevårdsförening, etc. Representanter från de olika fiskelagen skulle kunna leverera synpunkter till gruppen.

Trollingbåt i de västra farvattnen. Maj 2019. Foto: Håkan Tunón.

Karta baserad på deltagarnas reflektioner i samband med workshopen i Geta. Här enbart sådant som har med fiske att göra (jämför karta s. 11). Förklaring till kartan: 1) Fiskeområde som är undantaget från fiske p g a konflikt, 4) riklig förekomst av gädda och abborre, 5) område för fisketurism (hårt fisketryck och konflikter med fiskeguidning, 6) viktigt område för fisket, 8) lekvik, 9) fisketurism och fiskeguidning, 10) mycket abborre, men lite gös, 19) fisketurism, 23) frekvent fiske.

Denna karta får utgöra ett exempel för nyttjandet av Ålands skärgård för husbehovs- och sportfiske samt fisketurism. Stora delar av skärgården bedöms vara lokalt viktiga både för människor och för fiskebestånden.

Det fanns också synpunkter att det kan komma kritik mot regleringar, bland annat från de som har köpt fiskevatten för att idka turistverksamhet.

Det förekommer också ett omfattande trollingfiske efter lax i de västra vatten, vilket ifrågasattes, dels på grund av de stora mängder bränsle som går åt för timme efter timme av körande fram och tillbaka, och dels då det inte finns några kvoter över hur mycket lax man får ta upp. En del workshopdeltagare menade att det var ett hån mot finska och svenska naturvårdsprojekt som lägger ner stora pengar på att värna laxbestånden i lekälvarna. Dessutom trodde man att trollingbåtarna störde de rastande sjöfågelflockarna eftersom det sker i sträcktider. De flesta trollingbåtarna kommer från Finland och Sverige och några från Danmark.

De fiskelag vi har pratat med framhåller att utsättning av fiskyngel från Ålands fiskodling i Guttorp är en förutsättning för att upprätthålla fiskbestånd runt om i åländska skärgården. Den naturliga förnyringen är för liten och antalet bra lekvatten har minskat. Flera fiskelag har framfört synpunkten att vissa lekvikar borde fredas mellan mitten av april till sista maj under några år i syfte att se hur fiskbestånden utvecklas.

Fritidsfiske på Brändö. Foto: Håkan Tunón.

Status och trender vad gäller biologisk mångfald

Förändringar i fiskpopulationer

Samtliga fiskelag vi har talat med sätter ut yngel (öring, sik och gädda) från Ålands fiskodling i Guttorp och menar att detta är mycket viktigt för att säkerställa såväl husbehovsfisket som turistfisket och övrigt sportfiske. I vissa områden har man problem med predation på de yngel man sätter ut, men när det gäller problem med storspigg så hoppas man lösa det genom att exempelvis sätta ut större gäddyngel. När man sätter ut smolt av öring har man också sett att skarvarna ganska snabbt kommer och drar nytta av situationen.

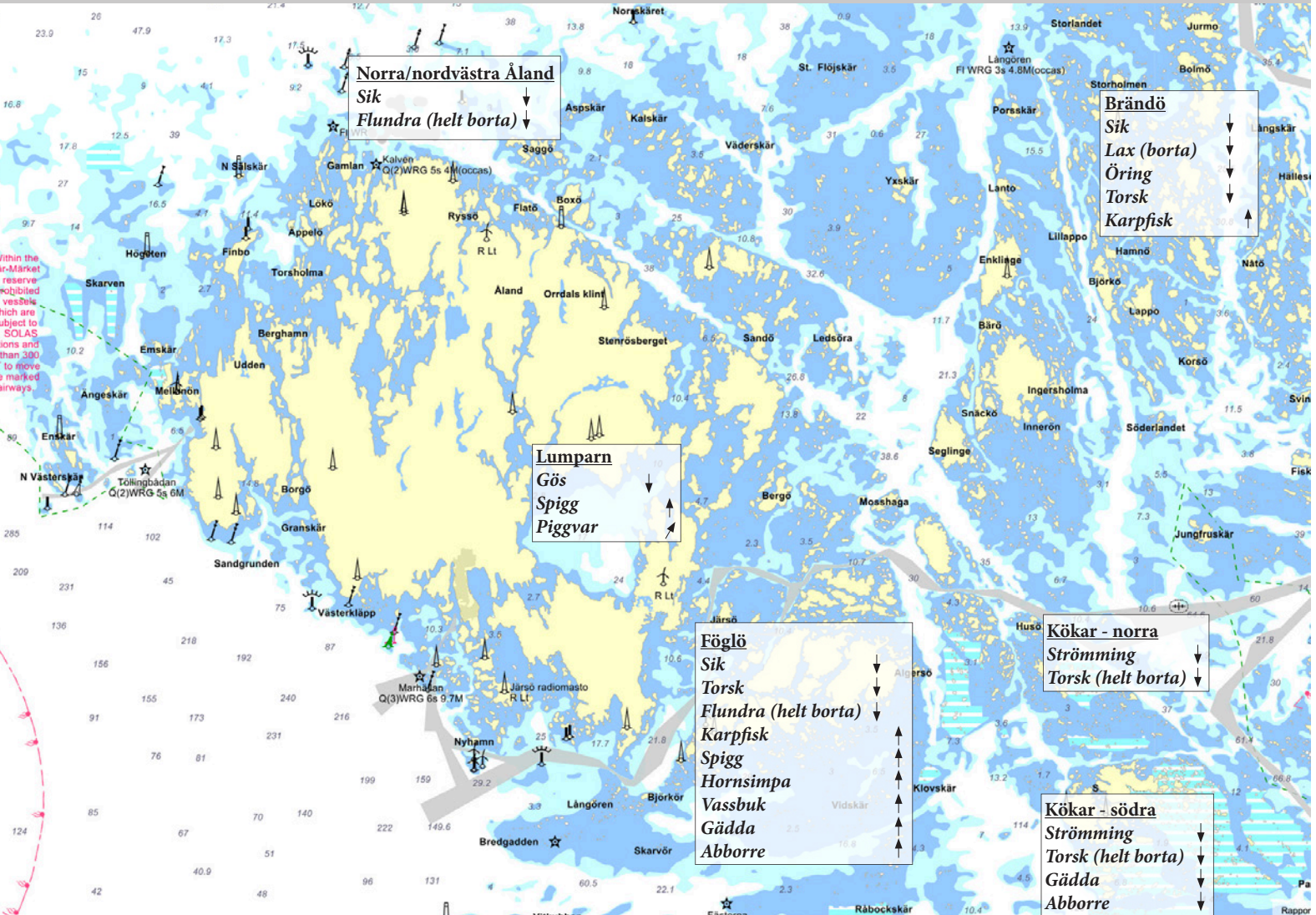
Man noterar i stort sett överallt att mängden fisk i havet har minskat kraftigt under den senaste 10–50-årsperioden.

- ”Man får idag bara en bråkdel av den mängd fisk man fick på 1980-talet.” (Hammarland),
- ”Fisken har sannolikt minskat med 90 % i Brändöområdet.” (Brändö),
- ”Om man fick 30 abborrar i ett abborrnät för tio år sedan får man kanske 2 idag.” (Brändö),
- ”Det var gott om fisk i Ålands skärgård på 50–60-talet. Men efter en oljeolycka med M/T Palva³ i Kökars skärgård, så var det slut med fisken i de vattnen för lång tid framåt. Fisken har inte riktigt hämtat sig.” (Föglö),
- ”Generellt får man mindre fisk i näten idag.” (Kökar)

3. ”I maj 1969 förliste M/T Palva i Kökars skärgård i västra Finland. I samband med oljeskadan hamnade 120–150 ton rysk råolja i havet och spreds i ett 200 km stort. De steniga stränderna, sjögången och de kraftiga strömmarna i området bidrog till att oljan spolades ut. Spår av olja observerades även i sediment. Vissa arter av kräftdjur försvann temporärt från området efter oljeskadan och de kemiska saneringsåtgärderna. Direkt efter oljeskadan observerades döda fiskar och andra döda organismer i strandzonen. Uppskattningsvis dog 25–33 procent av det häckande ejderbeståndet (*Somateria mollissima*) i det förorenade området 1969. Ekosystemet i Kökars skärgård lyckades uppenbarligen återhämta sig ganska snabbt från olyckan med Palva. Ett år efter oljeskadan var dock oljans utbredningsområde detsamma, endast mängden hade minskat. Alla effekter på biota från oljeskadan eller dess långvariga konsekvenser upptäcktes dock troligtvis inte på grund av de knapphändiga utredningarna.” (ref. strukna i citatet) (Rousi et al., 2012)

Man bedömer dock bl.a. på Föglö, och i Tranvik (Lumparn) att fisket är på bättringsvägen. Tabellen nedan sammanfattar lokala observationer om fiskpopulationernas förändring runt Åland (se karta på s. 18):

Område	Arter som minskat	Arter som ökat
Norra/nordvästra Åland	Sik Flundra (helt borta)	
Lumparn	Gös	Spigg Piggvar (skabbflundra) (från en mycket låg nivå)
Föglö	Sik Torsk Flundra (helt borta)	Karpfisk Spigg Vassbuk Gädda (senaste åren) Hornsimpa Abborre (senaste åren)
Brändö	Sik Lax (borta) Öring Torsk	Karpfisk
Kökar (södra delen)	Torsk (försvunnit) Strömming Abborre Gädda	
Kökar (norra delen)	Torsk (försvunnit) Strömming	
Hela Åland		Svartmunnad smörbult (första obs 2012, stabil senaste åren) Torsken ökar runt Sottunga och på västra sidan om Åland

Utvecklingen av fiskpopulationer runt om på Åland markerad på kartan enligt informanterna på de olika workshoparna.

Nedan: Skarvar som vilar på stenar utanför vågbrytaren i Berghamn på Eckerö. Skarven framhålls som en ökande förklaring till minskningen av fiskpopulationer. Foto: Håkan Tunón.

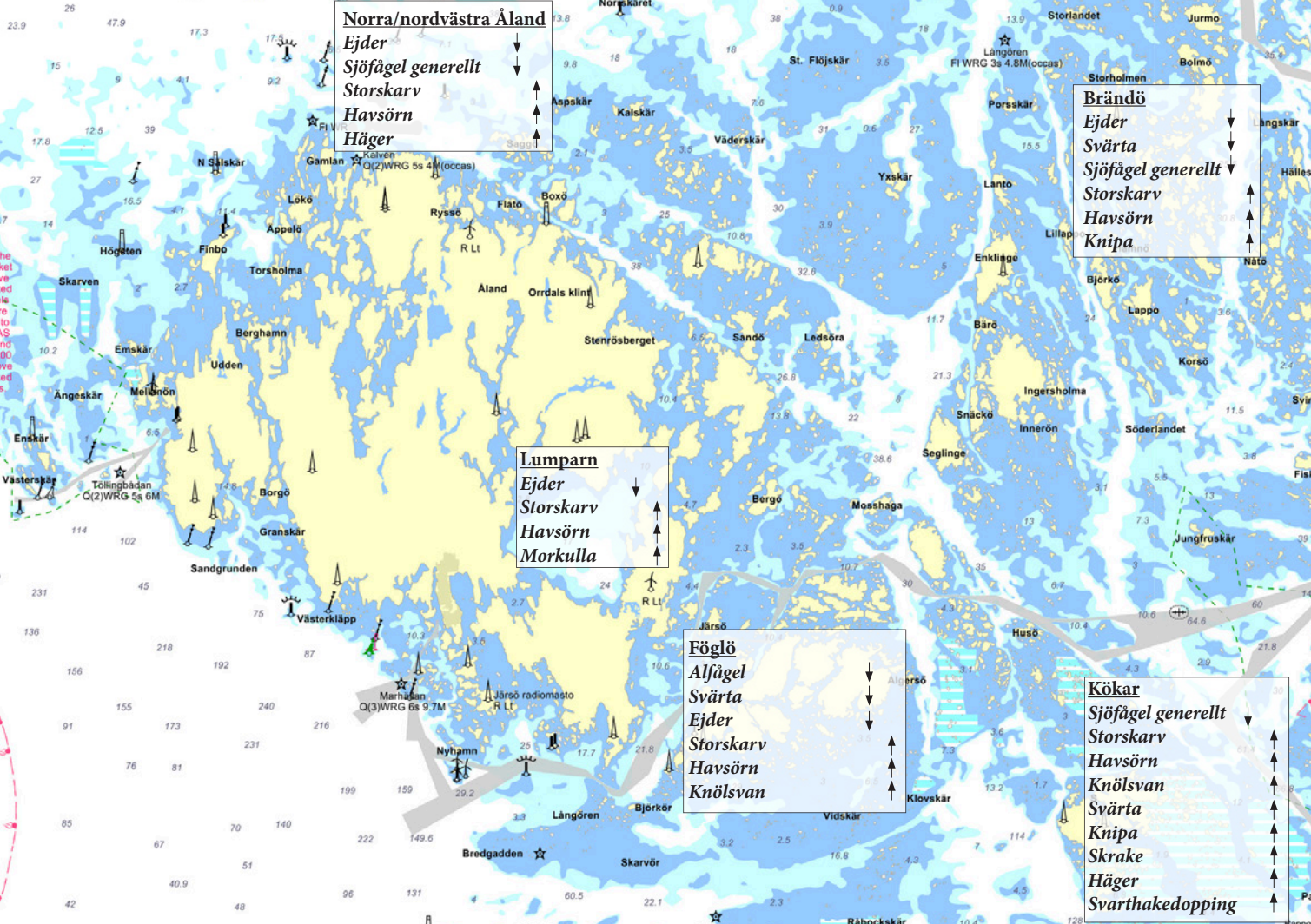

Förändringar i sjöfågelpopulationer

Många av mötesdeltagarna följde utvecklingen och förändringar också av mängden sjöfågel av olika arter över åren, i vissa fall mycket noga (jfr. exempelvis graferna på s. 63–64). Nedan följer en översiktlig sammanställning av observationer.

Område	Arter som minskat	Arter som ökat
Norra/nordvästra Åland	Ejder Sjöfågel minskat generellt	Storskarv Havsörn Häger (tar svärta, knipa m fl fågelungar)
Lumparn	Ejder	Storskarv Havsörn Morkulla (områdena runt Tranvik)
Föglö	Alfågel Svärta Ejder	Storskarv Havsörn Knölsvan
Brändö	Sjöfågel minskat generellt Ejder Svärta	Storskarv Havsörn (men sett färre i år) Knipa
Kökar	Sjöfågel minskat generellt	Storskarv Havsörn Svärta Knipa Skrak Knölsvan Häger Svarthakedopping
Hela Åland	Vigg har flyttat från inner- skärgården till ytterskärgår- den på hösten Mårdhund jagas aktivt Mink jagas aktivt	

På Föglö berättade fiskarna att man förr sade att man skulle lägga flundernät där alfågeln låg och åt ”sjösnäckor”, men sedan flyttade alfågeln in i skärgården och flundrorerna försvann. Flundran är ju bottenlevande och man förmodar att bottnarna har förändrats. Alfågeln har också minskat mycket.

Utvecklingen av fågelpopulationer runt om på Åland markerad på kartan enligt informanterna på de olika workshoparna.

Ejdrar på Föglö i maj 2019. Foto: Håkan Tunón.

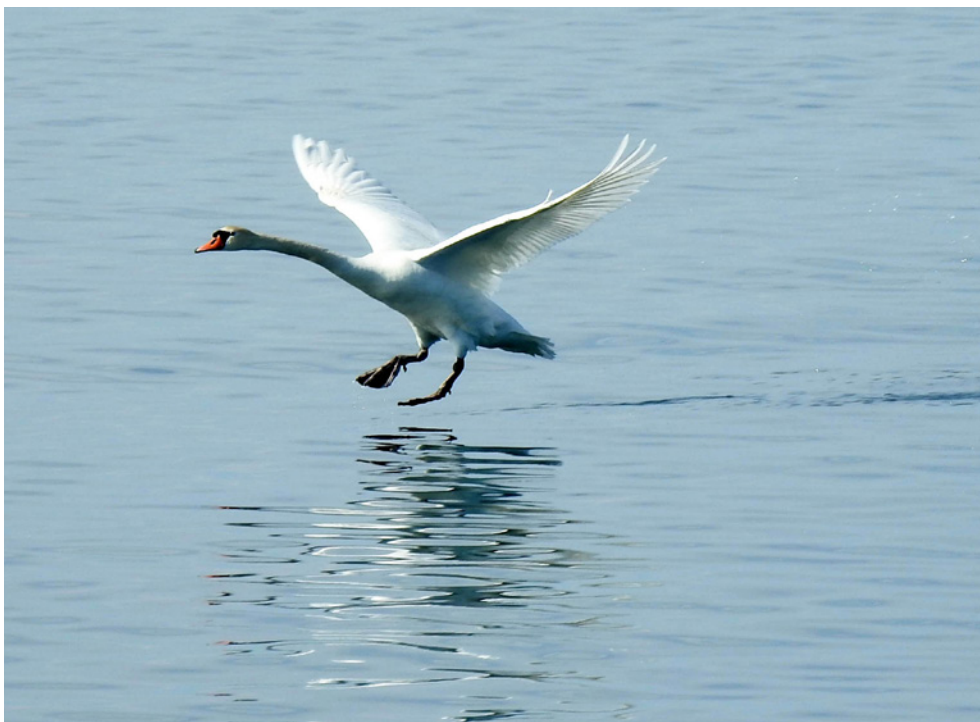

Ung havsörn glider över vattnet, kanske på jakt efter sjöfågel. Signilskärsfjärden, väster om Eckerö februari 2018. Foto: Håkan Tunón.

I samtliga områden noterades att skarv och havsörn har ökat mycket kraftigt och att ejdern minskat kraftigt. Man noterade att havsörnarna dels successivt ”plockade” ejderungar och individer ur andfågelflockar och att de samtidigt skingrade ejderhonorna runt ungarerna, så att också måsar och trutar lättare kom åt att ta ejderungar. Samma sak noterade medlemmarna i Ålands fågelskyddsförening. I flera av områdena upplevde man en generell nedgång av mängden sjöfågel. Runt Föglö och Brändö noterade man en minskning av antalet svärter, medan man menade att svärterna hade ökat runt Kökar. Alfågeln hade minskat kraftigt i antal och viggflockarna hade flyttat från innerskärgården till ytterskärgården om hösten. Därtill noterade man att sångsvanen ökat på fasta Åland och att knölsvanen ökat kraftigt i skärgården. Man upplevde att knölsvanen muddrade och gjorde vattnen grumligare, och man noterade att det fanns uppgifter om att den åt fiskrom. På Brändö

Knölsvan som lyfter från Enklingefjärden, strax norr om Kumlinge, juni 2019. Foto: Håkan Tunón.

Från att storskarven var akut hotad och sällsynt på 1970-talet så har återkomsten kommit desto starkare. Fortfarande skyddas den via EU:s art- och habitatdirektiv. Även om mängden storskarv på Åland är mindre än i finska och svenska skärgården så är närvaron i allra högsta grad påtaglig och ämnet är återkommande när man diskuterar åländskt fiske. Foto: Håkan Tunón.

och Kökar noterade man att kniporna hade ökat, vilket man menade kan bero på uppsättning av knipholkar.

Man jagar mink och mårdhund aktivt runt hela Åland. På flera ställen kunde man rapportera att sjöfågel och även orre återkommit och häckar på platser där man lyckats få bort mårdhund och mink. Populationerna av mink och mårdhund har genom jakten minskat och man bedömer att de generellt är på en hanterlig nivå idag.

Storskarv

Storskarven utgör ett generellt problem då den tar mycket fisk (det finns även uppgifter att den dessutom kan ta fågelungar), och den jagas runt om på Åland. Skyddsjakten på storskarv är tillåten under perioden 15.4.2019–31.12.2019. Jägaren skall inneha åländskt jaktkort, ha jakträtt på det område där jakten bedrivs och i övrigt följa jaktlagen. Det finns en kvot på 2 000 storskarvar som får fällas. Det finns en levande jägarkultur i alla delar av den åländska skärgården, och man menar att skyddsjakten på skarv är mer aktiv på Åland än i Sverige och Finland, trots att problemen med skarv än så länge är något mindre. Under sista helgen i augusti 2019, strax innan ett av våra besök, hade man runtom på Åland fällt c:a 800 skarvar under en gemensam jakttag. På flera håll efterfrågade man möjlighet till en intensivare jakt på skarv, och man menade dels att man bör kunna få skottpeng och/eller ersättning för sina utlägg för jakten (bränsle, ammunition), dels att jakttiden borde börja tidigare under våren, eftersom jakten senare sammanfaller med båtturismen, vilket försvårar jakten i många områden.

Gråsäl är en annan art vars återkomst inte enbart ses med blida ögon. Dess närvaro konkurrerar med det småskaliga kustnära fisket och EU:s förbud mot försäljning av sälprodukter inverkar negativt på det lokala intresset att begränsa bestånden med jakt. Här tillsammans med en åda på ett skär i Delet väster om Enklinge och Kumlinge, juni 2019. Foto: Håkan Tunón.

Gråsäl

Liksom skarvarna har antalet gråsäl ökat mycket kraftigt, och på samtliga möten tog man upp detta. I de flesta fall menade man att sälarna nu utgör ett påtagligt problem för fisket, särskilt i skärgården. Sälerna tar fisk ur näten och förstör dem samtidigt. Vissa säl är uttalade ”problemdjur”. Runt Brändö kan man inte längre lämna näten, utan man lägger sina nät, dricker sitt kaffe och tar sedan upp näten för att få behålla den fisk man fått. Utanför Kökar visade en av mötesdeltagarna en egen video där vattnet ”kokade” av säl. Det framfördes också synpunkter att salskyddsområdena har spelat ut sin roll. Skydds-jakt på gråsäl är under pågående period tillåten 15.4.2019–31.1.2020. Jägaren skall inneha åländskt jaktkort, ha jakträtt på det område där jakten bedrivs samt i övrigt följa jaktlagen. Det finns en kvot på 450 gråsäl som får fällas. Kravet på jakträtt pekade man på som ett problem – det gör att man inte kan skjuta ”problemsäl” på ett område där man inte har jakträtt. Intresserade jägare från andra länder, t.ex. Sverige, kan komma och jaga säl – på Åland finns idag ett antal arrangörer som erbjuder gästjakt på säl.

Många jägare och fiskare menade att EU:s förbud (EC No 1007/2009) mot försäljning av sälprodukter har spelat ut sin roll, och man tror att möjlighet att sälja sälkött, sälkinn och sälolja skulle öka intresset för jakten, som man menar behöver öka för att hålla antalet säl på en långsiktigt hållbar nivå, där fisket inte äventyras på sikt. Sälkinn bereddes och sälolja tillverkades för eget bruk på några platser. Dessutom menar man att en hållbar förvaltning av marina resurser förutsätter att man kan nyttja sina resurser lokalt! Idag finns ett undantag från förbudet, men det gäller enbart försäljning av sälprodukter från jakt av inuiter och andra urfolk.

Reflektioner från diskussionerna

Många fiskare, jägare och andra kust- och skärgårdsbor som uppehåller sig mycket i det lokala landskapet har en detaljerad bild av hur populationerna för olika arter förändras över tid. Man kan säga att det ger långa tidsserier av iakttagelser som skulle kunna bidra till en hållbar förvaltning, särskilt när egna inventeringsdata saknas. Deltagarna på workshoparna har givit en tämligen samstämmig bild av trender och förändringar (se tabeller och kartor, s. 13–16). Denna bild har för fiskar bekräftats från Fiskeribyrån på Ålands landskapsregering och vad gäller fåglar av Ålands fågelskyddsförening. Föga förvånande noterade man alltså att i de flesta områden hade populationerna av ejder och alfågel gått ner, medan populationerna av exempelvis säl, skarv, knölsvan, örn och häger generellt hade ökat.

Ökningen av havsörn, häger och vitfågel sattes också i relation till ökad predation på sjöfågelungar och lyftes som en bidragande orsak till minskningen av exempelvis ejder. Även förekomsten av mink och mårddhund på öarna påverkar mängden sjöfågel betydligt, men på många håll hölls förekomsten på låga nivåer av lokala jägare.

I flera av diskussionerna så framhölls att vårjakten på sjöfågel bidrar till att människor uppehåller sig mer i ytterskärgården och det innebär att örnarna störs bort och vilket leder till en lägre predation på andhonor. Dessutom motiverar sjöfågeljakten jägarna att ägna sig åt skydds jakt på mink, mård och mårddhund, vilket inverkar gynnsamt på populationerna av deras bytesdjur. Det diskuterades också vid flera tillfällen om det inte kunde vara rimligt att införa skydds jakt på havsörn, prickning av ägg eller skattning av havsörnsungar som begränsningsmetoder för att hålla populationen på en hållbar nivå. Havsörnen är idag skyddad genom EU:s art- och habitatdirektiv.

Predationen på ejder är högst på ådor och ungar medan gudingarna klarar sig relativt bra. Våra iakttagelser under vårsäsongen 2019 visade på 5–10 gudingar per åda i flockarna. Andra förklaringar till ejderns nedgång finns också men har inte kommit upp på workshoparna. I närheten av Signilskär, väster om Eckerö, maj 2019. Foto: Håkan Tunón.

En kull med knölsvansungar. I ytterskärgården är knölsvanen numera en vanlig syn. Workshopdeltagare menade att det hade gjorts studier som hade visat på förekomst av abborrom i svanmagar

Likaså har man kopplat ihop ökningen av skarv och säl med minskningen av vissa fiskarters populationer. Vad gäller ökning och minskning av fisk så kan man konstatera att det är vissa skillnader vad gäller utvecklingen för olika arter i olika delar av de åländska vatten (jämför tabell och karta, s. 19–20. Generellt förefaller de för människan mest intressanta fiskarterna minska i förekomst medan den s.k. skräpfisken ökar. De ökade populationerna av knölsvan ansågs bland annat påverka abborrleken då svanarna dels äter upp rommen och dels gör vattnet grumligare, vilket missgynnar abborren som föredrar klart vatten.

Man menade också att mängden öronmaneter eller "sjökalvar" har ökat, vilket skulle kunna tyda på rubbade ekologiska system. Foto: Håkan Tunón.

Vattenkvalitén i havsområdena runt Åland

Den samlade bilden från våra möten var att vattenkvalitén runt Åland i någon mån har förbättrats, men de personer vi talat med menar att vattnen runt Åland påverkas mer av utsläpp från Polen, Baltikum och Finska viken än från de egna utsläppen. I Brändö menar man att gödningsfabriken i Nystad sannolikt sprider en hel del näringsämnen till Brändös vatten (gödsel-fabriken i Nystad ligger c:a 30 km nordost om Brändös vatten). Algblomningen i Brändöområdet kommer från det öppna vattnet i Gloppet nordväst om Brändö. Från Kökar rapporterade man ingen algblomning runt eller väster om Kökar sommaren 2019, däremot hade man noterat algblomning upp mot Åboland och i Finska viken.

På flera håll påpekade man att det saknas ett helhetsperspektiv idag – lokala bönder och fiskodlingarna nämns ofta som utsläppskällor, medan det finns ganska lite uppgifter om de olika aktörernas påverkan på havsmiljön. Man saknar tillgång till uppgifter om näringsläckage från skogsbruket, luftburna föroreningar, sjöfartens och flygets miljöpåverkan. Man framhöll att fiskodlingarna hade helt andra utsläpp tidigare när man inte hade den rening (Guttorp) eller det utfodrings-system (havsbase-erade fiskodlingen) som man har i dag.

När det gäller Lumparn menade exempelvis Hushållningssällskapet att en del aktörer frågar efter en förändring som man menar är igångsatt för tjugo år sedan. Då odlades fortfarande mycket grödor som gödslades intensivt. Tidigare användes oftast en standardblandning NPK och allt fosfor togs inte upp av grödorna. Förr odlade man också mycket sockerbeta (med intensiv gödsling och sannolikt en kvarstående kväveskuld), men numera är andelen vall och beten större, vilket innebär en minskad näringsbelastning till vattnen.

Nu letar Hushållningssällskapet områden att prova strukturkalkning för att lägga fast fosfor för att ytterligare förbättra vattenkvalitén. Det gäller att hitta mark med lagom lerhalt och en markägare som är intresserad. När man lägger upp försök gäller det att kunna visa upp det, och då behöver man hitta en markägare som tycker det är okej att folk kommer och tittar.

Johan Granlund pekar ut Estviken i Sunds kommun som under 1950- och 1960-talen var en fin sandstrand men som idag är helt igenväxt med vass. September 2019. Foto: Håkan Tunón.

En annan iakttagelse från ett flertal möten var att vassen har ökat kraftigt på många håll. En studie från Husö biologiska station visade en ökning av vassens utbredning med c:a 8 % per år. Man förmodade att orsaken var näringsrika miljöer. Vassen drar näring från sedimenten och när den ruttar så frisätts näringen till vattnet. Den utbredda vassen i grunda vikar hindrar också fiskarnas lek och det behövs projekt som uppmuntrar att man rensar vass och för upp näringsämnen ur vattnet och upp på land. Man framhöll att Landskapsregeringen behöver föregå med gott exempel och röja vass i sina skyddade vattenområden – och det gör man inte idag!

Man skulle behöva utveckla effektiva metoder för att rycka upp vass, som bör kunna användas som djurfoder och till biogastillverkning. Man berättade att man i Sunds kommun (Tosarby/Slotssund) har valt att inte klippa vass eftersom man enligt uppgift får anser att det fångar upp näringsämnen och minskar läckaget ut i havet.

På Kökar noterade man att ”hötter” (blåstång) har blivit vanligare runt Kökar, vilket är positivt. Samtidig har också ”lecko” (grönslick) blivit vanligare. I Sund noterade man att knoppslingan växer kopiöst i träskan. Det är ett stort bekymmer, eftersom den slår ut andra vattenorganismer och även fiskarter.

Ovanstående observationer och synpunkter bör kunna tas med i den pågående samrådsprocessen för uppdateringen av Ålands åtgärdsprogram och förvaltningsplan för vatten, vilken inleddes under 2019. Nuvarande program och planer gäller tom 2021. Remissversioner ska finnas mot slutet av 2020 och senast i december 2021 ska en ny förvaltningsplan med tillhörande åtgärder fastslås. I bakgrundsdokumentet inför den pågående uppdateringen av åtgärdsprogrammet (Väsentliga vattenvårdsfrågor 2019) skriver man bl.a.:

Landskapet behöver ta fram en klimatanpassad bevattningsstrategi och se över olika källor till övergödning som t.ex. enskilda avlopp, bräddpunkter, dagvattenhantering, jord- och skogsbruk, industrier, mm. För yttre vattenområden måste arbete med att komma åt punktkällor och internationell samverkan prioriteras.

Landskapsregeringen har i arbetet med vattenförvaltningen alltså strävat mot en helhetssyn, lik den som deltagarna i dialogprocessen i denna studie har efterfrågat.

Blåstång och grönslick vid färjeläget i Svinö i Lumparland. Foto: Håkan Tunón.

Fiskodling

Fiskföretagens kassodling runt om i de åländska vattnen bedömdes generellt som något positivt eftersom det gav viktiga arbetstillfällen och skatteintäkter till de mer perifera kommunerna. Ja, man menade på Föglö och Brändö att fiskodlingen idag är en förutsättning för fortsatt boende på öarna, eftersom den utgör en så viktig grund för skatteintäkter och en förutsättning för barnomsorg, skola, äldreomsorg och annan service.

Fiskodlingen på Åland producerar nära 60 % av den fisk som odlas i Finland (främst regnbåge), men idag importerar Finland mer än 80 % av den odlade fisken (se t.ex. <https://www.luke.fi/sv/nyheter/produktionsvolymen-av-odlad-matfisk-forblev-oforandrad-2018-men-vardet-av-produktionen-sjonk-lite/>).

Odlarna framhåller att fiskodlingen måste kunna expandera, annars blir det svårt att konkurrera på marknaden. Andelen fasta kostnader måste fördelas på producerad mängd fisk. Om man inte får tillstånd att expandera är det risk att fiskodlingen flyttas till Finland och Ryssland och då troligen med större miljöbelastning som följd. Det finns fördelar med att odla på Åland: man har bra vattentemperaturer och mindre nedsmutsning i Ålands vatten, bättre än i Finska viken.

Allmänhetens bild av fiskodling har blivit bättre – men den kan nog bli ännu bättre! Det gäller att få ut saklig information. Branschen har gjort mycket för att bli bättre miljö- och hållbarhetsmässigt. Enligt Naturresursinstitutet har den totala miljöbelastningen minskat med ca 70 % från början av 1990-talet. Man har jobbat med att minska miljöbelastningen, fodret har blivit bättre och man har blivit bättre på att ta tillvara fodret.

Fiskodling väster om Föglö, maj 2019. Foto: Håkan Tunón.

Man framhöll alltså att fiskodling idag har mycket lägre utsläpp jämfört med tidigare genom bättre kunskap och teknik, och man menar att övergödningen från fiskodling endast är en liten del av de totala utsläppen till övergödningen av Ålands hav och Östersjön i stort och att det finns otillräcklig kunskap om andra inte redovisade källor som hushållens avlopp, jord- och skogsbruk, färjetrafiken och luftburna utsläpp. Det behövs bättre data på samtliga utsläppare av gödningsämnen och andra föroreningar. Dagens foder fungerar bra för fisken, det har minskat FIFO-relationen (fish in/fish out) till nära 1, dvs man får ut nästan lika mycket fisk som man stoppar in i produktionen. Fiskproduktionen har alltså blivit bättre med mindre fiskinnehåll i fodret. Man måste dock bevaka så att man t.ex. fortfarande får höga mängder omega-3 i den färdiga fisken. Man använder avancerade blandningar med bl.a. algoljor för att förbättra halten av de nyttiga omega 3-fettsyrorna EPA/DHA (eikosapentaensyra [EPA] och dokosaheksaensyra [DHA]). Det görs också försök idag att utvinna proteiner ur insekter, fjäderar mm. till fiskfoder.

Vattenlagen är förmodligen viktigare än havsplanen när det gäller möjligheten att etablera och expandera fiskodling.

Den s.k. Weser-domen har påverkat myndigheternas tillståndsgivning inom EU. Weser-domen kom 2015 och gällde muddring i den tyska floden Weser. En följd av Weser-domen är att begreppet försämring enligt domen ska tolkas som att en försämring till en sämre klass för en enskild kvalitetsfaktor räcker för att inte ge tillstånd för en insats även om inte den sammanvägda statusen försämras.

Idag är det svårigheter att etablera ny fiskodling enligt nuvarande vattenlag. Man får dock utöka eller delvis flytta befintliga odlingar inom vissa områden. Odlarna eftersträvar större, rationellare kassar längre ut för att bättra på foderutnyttjande och ge bättre ekonomi. Äldre tiders kassar placerades i grundare vikar vilket gav en större lokal miljöpåverkan.

Vid lokalisering räknar man idag bara på ett öppenhetsvärde, man räknar inte på strömmar – det finns relativt dåligt underlag än så länge vad gäller kunskap om strömmar. Provtagningarna som görs idag fokuserar på de inre vattnen, men man har få provtagningspunkter i yttre områden, vilket skulle behövas.

Representanter för fiskodlingen i den östra delen av skärgården markerade lämpliga områden för nya kassar, där placeringen skulle minimera negativ påverkan på havsmiljön.

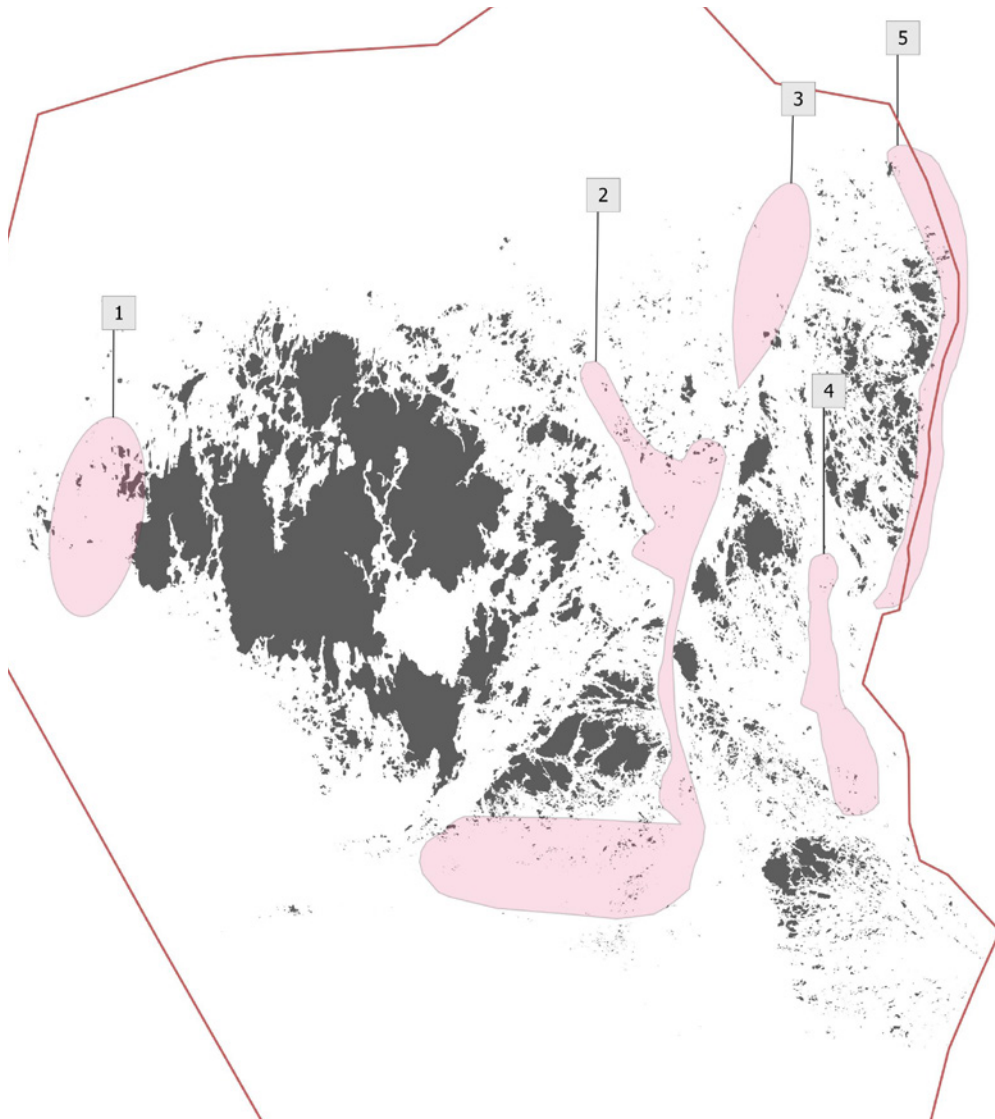
Man diskuterade också de globala följderna för miljön om man lade ner fiskodlingen i Ålands hav och istället flyttade till (eller köper fisken från) en plats där kraven är lägre, antingen på annan plats i Östersjön eller någon helt annan plats i världen.

Fiskodlingsproducenterna tycker inte att dialogen med landskapsregeringen fungerar bra idag. ÅLR framhåller nogsamt fiskodlingens del av miljöbelastningen men bortser samtidigt från mycket annan verksamhet som inte redovisas. Då får man fiskodlingen att framstå som den stora boven. Tålamodet börjar tryta hos fiskodlarna. Fiskodlarna har suttit i samrådsgrupper med miljöbyrå och fiskeribyrå och bl.a. framfört synpunkter om utsläppsstatistiken (den atmosfäriska depositionen är t.ex. inte med i beräkningar av belastningen), men man är tveksam till om synpunkterna beaktas. På Husö biologiska station är man enligt uppgift inte heller så nöjda med hur miljöövervakningen görs på Åland. Man får göra mycket extrapolering när man inte har detaljkunskap, och många

områden har inte undersökts alls! Det är mindre lyckat att extrapolera över stora delar av Åland eftersom det är en mycket stor variation i hur bottarna mm. ser ut över hela Åland.

Fiskodligen i Norge har problem med laxlusen och att rymlingar korsar in sig med lokala fiskstammar. Åland har ingen laxlus (det finns en Östersjölus men den utgör ett mindre problem) och mindre problem med sjukdomar vilket innebär att man behöver använda mindre antibiotika och andra kemikalier vid odlingen. Risken för korsning med vilda populationer är inte heller ett problem vid odling av regnbågslox.

Fiskodlarnas karta över områden (de rosa fälten) som idag används för fiskodling eller skulle vara användbara för nyetablering baserat på vattendjup och strömförhållanden.

Kastelholms slott, Sunds kommun, april 2019.

Foto: Håkan Tunón.

Kultur och turism

Att Åland är mycket beroende av turism var något som var självklart redan i början av uppdraget och det påtalades också återkommande i diskussionerna. Ett påstående som dock delvis kommer på skam när man exempelvis på Brändö noterar att turismen endast står för några få procent (kanske 2 %) av kommunens skatteintäkter, att jämföra med det uppskattningsvis tio gånger så stora bidrag som den får från fiskodlingen. I de norra delarna av Åland är kustremsan relativt lite exploaterad, men å andra sidan så har också båtturen i stort sett flyttat till de södra delarna av skärgården, närmare Mariehamn.

Men vad är det för bild som förmedlas i turistinformationen och vilken är verkligheten? Visit Åland framhåller att:

I Ålands skärgård är det gott om svängrum i farlederna. Ofta kan du njuta av att ha fjärden alldeles för dig själv. Stora delar av skärgården är fortfarande orörd och i gästhamnarna lever det genuina kvar. En rundsegling blir ca 100 distansminuter eller sjömil. Och med lite tur får du uppleva allt från vindarna på Norrhavet, som tagit fart ända uppifrån Bottenhavet, till utmanande precisionsnavigering i Skärgårdshavet i lugnt tempo. Däremellan finns möjlighet att bara njuta av den karga arkipelagen, där allemansrätten tillåter ankring och kortvariga strandhugg på obebodda platser.

Hur tillgängligt Åland är för turisterna är en fråga att väga gentemot markägarens äganderätt och förekomsten av privat bebyggelse. Längs en stor del åtminstone fasta Ålands kust ligger de privata husen och stugorna tätt, och via landsvägen är många vägar ned till strandkanten privata. En del av de vi talade med lyfte fram att ålänningarna numera har valt att bygga mycket mer öppet än tidigare och närmare stranden, där man tidigare valde

Från några håll lyftes kommentarerna att man på Åland har börjat bygga hus mer synligt i skärgården, vilket påverkar bilden av landskapet. De två översta bilderna är från Havsvidden, nordost om Geta, och den nedersta från skärgården längre väster om Geta. Foton: Håkan Tunón.

att bygga mer undanskymt har husen blivit tydligare i landskapet. Man menar att detta är negativt för upplevelsen av storheten i skärgårdslandskapet för både bofasta och turister. Strandskyddet har också diskuterats och bör beaktas i en havsplan.

Sommarturismen är dessutom beroende av viss infrastruktur, vilket kräver att det finns åretruntboende även i de mer perifera kommunerna. Åretruntboende är å sin sida beroende av arbetstillfällen och olika former av lokalservice. När det gäller viss utveckling och exploatering verkar åretruntboende vara mer öppna än sommargästerna som gärna konserverar kulturen och naturen. Samtidigt har det framförts att livet ute i skärgården alltid varit och fortfarande är annorlunda än livet i staden, och att det är närheten till naturen som ger ölivet dess omistliga värde, och att man inte förväntar sig samma närhet till service som finns exempelvis i Mariehamn.

Kultur och vad som har ett kulturvärde kan innebära olika saker för olika personer. Åland har mycket gammal kultur i form av slott, kyrkor och andra äldre byggnader, framför allt på fasta Åland, men också sådant som kanske är mindre uppenbart som utgör kulturarvet efter århundranden av jakt, fångst och fiske ute på öarna. Kultur kan också vara själva utövandet av skärgårdslivets olika element. För turismen men också för många bofasta spelar en bevarad lokal autenticitet en viktig roll och då i form av en levande kultur och miljö.

Vilken typ av bebyggelse säljer bilden av Skärgårdsåland och fortsättningsvis lämnar utrymme för den jakt- och fiskekultur som är karaktäristisk för stora delar av Åland, även idag?

En bit av "Marmorborgen" i Mariehamn, sätet för Lagtinget och Ålands landskapsregering. Vissa i de perifera kommunerna menar att beslutsfattarna och tjänstemännen har distanserat sig från vanligt folks verklighet. Foto: Håkan Tunón.

Sociala och landsbygdspolitiska frågor

Balansen mellan central och lokal demokrati är något som regelbundet och föga förvånande har återkommit i diskussionerna, och det handlar till stor del om rätten att ha rådighet över sin egen verksamhet och att ha beslutsrätt om sådant som har lokal och direkt påverkan på ens dagliga liv och närmiljö. Analogt med misstro gentemot avlägsna beslutsfattare i Bryssel eller Helsingfors så misstrodde en del även "kostymnissarna i Mariehamn", dvs. politikerna och tjänstemännen, och landskapsregeringen är också beskriven som "marmorborgen i Mariehamn". Man menade vidare att även politiker från skärgårdskommunerna som flyttade till Mariehamn för att delta i Lagtinget hade en tendens att ganska snart glömma sitt lokala ursprung och skärgården och bli "fastlänningar". Man menade att de beslut som fattas övervägande gynnar boende på fasta Åland och missgynnar fortsatt boende i skärgårdskommunerna. Ofta genomfördes förändringar som visade på en oförståelse för hur det skulle komma att påverka det vardagliga livet i skärgården.

Aktuella politiska frågor som exempelvis processen kring kommunsammanslagningen och korttrutten har också diskuterats på workshoparna. Även här har man formulerat en misstro rörande att oavsett vad man tycker "i periferin" kommer beslutsfattarna i Mariehamn att fatta beslut som passar dem. Kommunsammanslagningen bedömdes öka klyftan mellan fattiga och rika kommuner och skapa fattigare mer perifera kommuner. Samtidigt så påtalades det att på Åland är byarna på många håll betydligt viktigare för samverkan än kommunerna. Det innebär att man redan idag har lokala grupperingar, men också att

En del av Ålands "skärgårdskommuner" är direkt beroende av pålitlig och någorlunda regelbunden färjetrafik. Förslaget om kortrutten har bemötts med rätt mycket skepsis i samband med workshopparna. Foto: Håkan Tunón.

det förekommer samverkan över såväl by- som kommungränserna i specifika frågor. Man uppskattade den närhet till kommunens representanter som finns idag.

Representanter från boende i skärgårdskommunerna menade också att kortrutten kommer att förlänga res- och transporttiderna, särskilt för de som bor längre bort från Mariehamn, och den skulle därmed komma att ytterligare försvåra för de som inte lever på fasta Åland. Det gäller inte minst företagare som är beroende av fungerande transporter, särskilt transporter som kommer att gå över flera färjelinjer och där man kräver flera omlastningar. Idag kan företagare lämna in gods eller lämna en transport som sedan hämtas av någon annan vid rätt färjeläge, vilket blir ett effektivare nyttjande av arbetstid. Upprepade omlastningar kommer att försämra effektiviteten.

Redan i nuläget menade många att den lokala servicen i form av postkontor, vård och annat hade försämrats i skärgårdskommunerna, och den pågående politiken ser ut att ytterligare göra den utvecklingen mer påtaglig. I många fall krävs att man tar sig från skärgårdskommunen till Mariehamn eller annan plats på fasta Åland för att kunna få primärvård eller hämta paket, vilket ofta är mycket tidsödande. Man bedömer att servicen kommer att försämrats ytterligare med kommunsammanslagning och kortrutten. Redan är det exempelvis så att viss basal samhällsservice är lättare för exempelvis invånare i Brändö att få i Åbo än för på Åland. Man menade att det sällan blir bra resultat av påtvingade omorganisationer – det krävs att omstrukturerings sker på frivillig basis och att de får ta tid.

Långsiktig hållbarhet

Det diskuterades också i olika sammanhang såväl lokal som global hållbarhet och hur olika offentliga och privata beslut kan få oväntade eller åtminstone indirekta följder för miljön och samhället. Man ställer lokala miljökrav på livsmedelsproducenterna, samtidigt som konsumenterna själva väljer att köpa billiga utländska produkter och då inte är intresserade av att betala priser som möjliggör för de lokala producenterna att öka sin miljöhänsyn. Detta utpekades som symptomatiskt för samhällsutvecklingen i stort, där det finns en tendens i samhället att osynliggöra sin miljöpåverkan genom att flytta sina ekologiska fotavtryck utomlands. Detta gäller livsmedelsproduktion såväl på land som i vatten.

På Kökar framhöll man att man var positiv till vindkraft och att det bästa var om de ägdes och nyttjades lokalt. Man menade att det idag är stora energiförluster i och med kabeln som går till finska fastlandet. Bästa lokaliseringen av vindkraftverk menade man var till havs. Dessutom framhöll man att vindkraften skrämmer bort en del rovdjur och kan därför sägas värna sjöfågeln. Generellt framhöll man att sommargästerna var de som oftast var mest måna om att det inte skulle ske några sådana ingrepp i landskapet och att de dessutom inte sällan hade klagomål på befintliga näringar, som lantbruk. Det finns flera exempel där sommargäster klagat på att betesdjuren luktar eller låter illa och att man önskar att lokal produktion ska upphöra eller åtminstone ske någon annanstans.

Vindkraftverk på Sommarön, Kökar. Foto: Håkan Tunón.

Hur ska Havsplanen granskas och användas?

En viktig fråga är hur Landskapsregeringen avser att använda havsplanen i slutändan. Ålands landskapsregering informerar om havsplaneprocessen på sin hemsida:

Havsplanen ska omfatta alla kustvatten och marina vatten som hör till landskapet. I planen ska beskrivas den rumsliga och tidsmässiga utbredningen av relevanta befintliga och framtida verksamheter, intressen och användningsområden. Syftet är att främja en hållbar användning, utveckling och tillväxt samt bidra till god vattenkvalitet och god miljöstatus.”

(<https://www.regeringen.ax/demokrati-hallbarhet/hallbar-utveckling/marin-kustomrdesplanering-havsplanering>)

Det är en grannlaga och inte särskilt enkel uppgift att nå målet att ”främja en hållbar användning, utveckling och tillväxt samt bidra till god vattenkvalitet och god miljöstatus.” För att uppnå en god vattenkvalitet och god miljöstatus krävs naturligtvis mycket mer än en rumslig planering av aktiviteter i havet. Den kunskap och de synpunkter som framförts i de lokala dialogerna visar tydligt komplexiteten i användningen av havet, vikten av att beakta samspelet mellan land och hav samt relationen mellan miljömässiga, ekonomiska och sociala aspekter.

När det gäller samspelet mellan land och hav är EU:s direktiv tydligt med att detta ska beaktas, men det sägs inte mycket om hur detta ska gå till.

För Ålands del bör det finnas relativt goda förutsättningar att samordna mål och arbete inom olika sektorer. Åland har också sitt nätverk bärkraft.ax med visionen ”Alla kan blomstra i ett bärkraftigt samhälle på fredens öar” och sju strategiska utvecklingsmål, som alla relaterar till syftet med havsplanen – att främja en hållbar användning, utveckling och tillväxt samt bidra till god vattenkvalitet och god miljöstatus. En av utmaningarna för Åland kan vara att skapa delaktighet i nätverket i skärgårdsområdena.

Åland har också samarbete med fasta Finland och Sverige i havsplaneringsprocessen, och Åland ingår i ett EU-projekt, Pan Baltic Scope (som också finansierat föreliggande studie), som stöder en internationell gränsöverskridande planeringsprocess i Östersjön. Inom ramen för dessa samarbeten kan förhoppningsvis erfarenheter utbytas kring hur man på bästa sätt samordnar havs-, vatten- och landbaserad planering.

Det finns också en del exempel inom EU, bland annat har England antagit en *Coastal Concordat* (”kustöverenskommelse”) som beskriver hur engelska myndigheter kan koordinera separata processer för kustutveckling (<https://www.gov.uk/government/publications/a-coastal-concordat-for-england>). Man har också utvecklat en guide för kommuner med råd för ömsesidigt beaktande i havs- respektive landbaserad pla-

nering (*Marine Management Organisation. Marine Planning. A guide for local councils*) Åland är ju betydligt mindre än Storbritannien, men det kan ändå finnas användbara tips från de engelska processerna.

Många vi talade med framhöll vikten av lokal förankring och att förslaget till havsplan för Åland delges allmänheten, med möjlighet att lämna synpunkter på innehållet samt reell möjlighet att också tillvarata synpunkter. Detta är också beslutat för Ålands havsplaneprocess, helt i överensstämmelse med EU:s direktiv för havsplanering.

Landskapsregeringen skriver på sin hemsida:

Under 2019 kommer havsplanen att tas fram och utvecklas i samarbete med aktörerna och intressenterna. Samarbetet ska vara aktivt och fungera som en öppen dialog. Denna plan ska genomgå en hörandeprocess, som är minst 60 dagar lång, där alla ska ha rätt att skriftligen framföra synpunkter på förslaget. Från yttrandena och skriftliga kommentarerna kommer planen att revideras inför sommaren 2020 när planen ska genomgå sista öppna höranden och internationella konsulteringen. Efter andra hörandet ska planen revideras samt godkännas av ÅLR och uppdateras minst vart sjätte år.

När den första versionen av havsplanen offentliggörs är det viktigt att förankrings- och hörandeprocesser genomförs på ett sätt som ger dem förutsättningar att nå ut brett i det åländska samhället, och där man lyhört tar hänsyn till lokalsamhällets reflektioner.

Slutsatser och rekommendationer

Utifrån resultaten från denna studie kan man dra ett antal övergripande slutsatser som kan vara värda att beakta. Det finns exempelvis ett återkommande motiv i samtalen som framhåller att det skulle finnas en distans mellan Lagtinget och Landskapsregeringen å ena sidan och befolkningen, särskilt i de mer perifera kommunerna, å andra sidan. Ofta påtalas en förtroendeklyfta.

Samtidigt har vi upplevt att det på Åland ännu finns en vi-anda och en stark, lokalt förankrad kultur som är viktig att värna. På flera håll påtalade man vikten av det lokala, ideella arbetet – ”talko-arbetet”. För att den lokala kulturen ska leva vidare, med ett starkt intresse att bidra till en hållbar utveckling, krävs en förståelse och en dialog från centrala myndigheter på Åland.

Baserat på ovanstående rekommenderar vi att Lagtinget och Landskapsregeringen överväger att genomföra lämpliga åtgärder för att öka den lokala delaktigheten pågående processer och kommande beslut. Detta gäller dock i allmänhet och inte specifikt havsplaneprocessen, där en tydlig intention finns att följa EU-direktivets ram för lokal delaktighet och allmänhetens deltagande.

Många goda förslag och rekommendationer har lämnats av deltagarna i dialogprocessen inom ramen för den här studien. En sammanställning ges nedan. Vi rekommenderar läsning av minnesanteckningarna från våra möten och intervjuer för att få en helhetsbild.

Förslag och rekommendationer från dialogprocessen

Kontroll av skarvpopulationen:

Eftersom bestånden av storskarv är i ökande vilket också gäller deras påverkan på fiskbestånden, ökar också konflikten med människan. På workshoparna har det diskuterats om skottpengar skulle öka intresset för skarvjakt. Effekten av att skjuta bort några hundra skarvar anses emellertid inte vara tillräcklig. Jägare menar att för att få till en intensivare jakt på storskarv krävs skottpeng och/eller ersättning för utlägg för jakten (bränsle, ammunition), som det är nu bekostas skarvjakten av jägarna själva. Jakttiden (15 april–31 december) bör inledas tidigare under våren eftersom jakten senare sammanfaller med säsongen för båtutrustning, vilket försvårar jakten i många områden. Det kan också vara värt att utveckla infrastrukturen med lokaler för livsmedelshantering för att möjliggöra ett kommersiellt användande av skarvkött. För en effektivare kontroll kan man också undersöka möjligheten att förstöra skarvbon.

Kontroll av sälpopulationen:

Det behövs en översyn av behovet av skydds jakt på säl, vilken kan behöva utökas. Jägarna bedömer att det kan behövas skottpengar på säl för att öka intresset för jakt, men ännu hellre bör man utveckla ett system som inte är baserat på offentliga anslag. Därför bör Åland verka för att EU:s förbud (EC No 1007/2009) mot försäljning av sälprodukter upphör eller att ett undantag från förbudet vid skydds jakt av säl i Östersjön införs. Detta eftersom man menar att en hållbar förvaltning av marina resurser förutsätter att man kan nyttja sina resurser lokalt.

Kontroll av andra arter som bedöms orsaka skada

Under de senaste decennierna har bestånden av exempelvis havsörn, häger och knölsvan ökat kraftigt. Deltagare på workshoparna har framhållit att havsörnen tar sjöfågel, vilket blir mer allvarligt när det handlar om honor med ungar eftersom trutar och måsar kommer in efter örnnarna och passar på när honor och ungar är förvirrade. Även hägern och storskarven kan predera på fågelungar. Knölsvanarnas muddrande av botten skapar grumling av vatten vilket inte är gynnsamt för vissa fiskslag. Man menar att den även äter en hel del rom av abborre. Det finns anledning att utreda möjligheterna att begränsa populationen av havsörn, häger och knölsvan till hållbara nivåer samt bedöma om det finns andra arter som kan behöva kontrolleras. Det mest uttalade problemet med detta är att exempelvis havsörnen är listad som skyddad enligt EU:s fågeldirektiv (79/409/EEG). Havsörnen är även förtecknad i Bernkonventionen bilaga II (strikt skyddade djurarter), Bonnkonventionen bilaga I (hotade flyttande arter som ska ges ett strikt skydd vilket även inkluderar rastplatser och flyttningvägar) samt CITES bilaga A. En viktig insats för att minska havsörnens predation på sjöfågel, särskilt honor, under häckningstid är mänsklig närvaro, särskilt i ytterskärgården. Där har vårjakten pekats ut som en viktig anledning till besök på öarna och dessutom till kontroll av mink och mårddhund som är viktiga insatser för att värna sjöfågelbestånden. Under 2019 har man gjort ett lyckat försök med drönare för att störa havsörn och undvika predation på ejder.

Fiske och fiskeförvaltning

En viktigt näring för Åland är fisketurismen, vilken kräver att det finns bra fiskevatten och god utveckling av de attraktiva fiskbestånden som gädda, gös, abborre, öring och lax. Generellt sett fungerar fiskeförvaltningen och fisketurismen bra och försäljningen av fiskekort ger fiskelagen ekonomisk förutsättning att genomföra fiskeförbättrande åtgärder. Fiskelag har framfört synpunkten att vissa lekvikar borde fredas mellan mitten av april till sista maj under några år i syfte att se hur fiskbestånden utvecklas. Eftersom fisketurismen till stor del sker på privata vatten innebär det också att kontroll av fiskekort ofta sker av privatpersoner. Det kan då uppstå hotfulla situationer och kontrollantens befogenhet kan upplevas oklar. Förslag har väckts i dialogprocessen att det bör finnas en fiskeriansvarig på Landskapsregeringen, att man utreder möjligheterna för en gemensam funktion för kontroll av fiskekort och att en bred samrådsorganisation för

fiskefrågor inrättas. Rörande det yrkesmässiga fisket finns idag ett toleransanslag för kompensation av sälskador på fiskeredskap, men eftersom man måste redovisa skador för mer än €5000 årligen så kan det bara betalas ut till storskaliga fiskare. Vill man ha en levande skärgård finns det anledning att se över hur detta även kan omfatta binäringsfiskare.

Frågor rörande vattenkvalitet

Generellt sett har Åland god vattenkvalitet jämfört med ett antal andra delar av Östersjön. Detta hindrar inte att det ändå finns en övergödningproblematik i de inre och grundare delarna av skärgården. Situationen har dock blivit bättre under senare år, vilket inte hindrar att det ändå finns anledning att fortsätta att sträva efter att förbättra situationen. Det kräver regelbunden provtagning och att man sammanställer uppgifter om utsläppen från samtliga sektorer på Åland (kommunala och enskilda avlopp, jordbruk, skogsbruk, industri, vägtrafik, fiskodling, fartygstrafik och fritidsbåtar) och om luftburna och vattenburna utsläpp från områden utanför Åland som påverkar Ålands vatten. Representanter på workshoparna har framhållit att då de åländska vattnen är mycket varierade så krävs det fler provpunkter i samtliga områden. Det finns också anledning att utreda på vilket sätt en fortsatt och eventuellt utökad åländsk fiskodling kan bidra till hållbar utveckling med en minimal påverkan av vattenkvaliteten där man tar hänsyn till bl.a. Weserdomen och eventuella kompensatoriska åtgärder. Fiskodlingen har en viktig roll att spela i landsbygdsutvecklingen av skärgårdskommunerna.

Ökad hänsyn till landsbygden i politiska beslut

På workshoparna har man framhållit att livet ute i skärgården alltid har varit annorlunda än livet i staden, och det är lugnet och närheten till naturen, skogen, livet och havet som ger ölivet dess omistliga värde. Jakt, fiske och en stor andel självhushåll kompenserar för att landsbygdsboende inte kan ha samma tillgång till all service som i mer folktäta områden. Det är dock viktigt att Landskapsregeringen tar hänsyn till att lokalsamhället måste kunna fungera hela året och tar till sig synpunkter från skärgårdskommunerna och skärgårdsboende i planering och beslut. Det har i diskussionerna framkommit att representanter för skärgårdskommunerna inte tycker att detta görs i full utsträckning i dagsläget.

Konsulternas reflektioner och rekommendationer

- Det finns anledning att se över på vilket sätt man säkerställer lokal delaktighet i allmänhet i pågående projekt och beslutsprocesser, och att dialog och samråd hålls tillräckligt tidigt, på lämpliga platser och vid tidpunkter då folk har möjlighet att delta.
- Det finns också anledning för Ålands landskapsregering att fundera över möjligheter att ta tillvara de många observationer som görs lokalt när det gäller status och trender för ekosystem, biologisk mångfald och vattenkvalitet. Både i denna studie och i andra projekt internationellt finner man en god överensstämmelse mellan lokala observationer och den miljöövervakning som görs av forskare och inom myndigheters

förvaltning. Ett gott exempel är PISUNA:s observationsdatabas, där lokala aktörer på Grönland rapporterar in sina observationer om status och trender för lokala populationer av olika arter (<https://eloka-arctic.org/pisuna-net/en>). Citizen science eller medborgarforskning är ett analogt koncept som har kommit att spela större och större roll inom forskning och förvaltning under senare år. Andra, större databaser som baseras på lokala observationer är exempelvis de svenska och finska artportalerna (<https://www.artportalen.se/> och <https://laji.fi/en>).

- Det genomförs olika projekt, men hur återkopplar man till lokalbefolkningen vad det är man har kommit fram till och vilka beslut som har tagits? Det behöver sannolikt utvecklas formella rutiner för återkoppling. Detta är något som är ett allmänt problem i beslutsprocesser runt om i världen idag – oftast blir det bråttom på slutet och då är återkoppling det som först får stryka på foten.
- Det är viktigt att erfarenheter från olika projekt sprids och att man drar nytta av dem även i framtida processer.

Referenser

- A Coastal Concordat for England* (<https://www.gov.uk/government/publications/a-coastal-concordat-for-england>)
- Belgrano, A. (red.) et al., 2018. *Biodiversity and ecosystem services in Nordic coastal ecosystems – an IPBES-like assessment. Vol. 1. General overview*. TemaNord 2018:536 Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Biodiversity and ecosystem services in Nordic coastal ecosystems – an IPBES-like assessment. Summary for policymakers. A Nordic cooperation between Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden, the Faroe Islands, Greenland and Åland*. 2018. En pdf kan laddas ned via: <http://www.naturvardsverket.se/978-91-620-8799-9>
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/89/EU av den 23 juli 2014 om upprättandet av en ram för havsplanering
- Marine Management Organisation. Marine Planning. A guide for local councils* (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/515522/Local_council_guide_-_marine_planning.pdf)
- Rousi, H., Leppäkoski, E. & Venesjärvi, R. 2012. Konsekvenserna av oljeskador, s. 13–16 i *Ekologiska konsekvenser av oljeskador på Östersjön*. Finlands nationella handlingsplan. Rousi, H. & Kankaanpää, H. (red.) *Miljöförvaltningens anvisningar 6SV*. Finlands miljöcentral, Helsingfors.
- Schultz, M. et al., 2016. *Framing a Nordic IPBES-like study. Introductory Study including Scoping for a Nordic Assessment of Biodiversity and Ecosystem Services, based on IPBES methods and procedures*. TemaNord 2016:525. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. <http://dx.doi.org/10.6027/TN2016-525>
- Tunón, H., Kvarnström, M. & Malmer, P., 2015. *Report from the project: Indigenous and Local Knowledge in Scoping Study for the Nordic IPBES Assessment*. CBM:s skriftserie 96. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.
- Tunón, H. (red.) et al., 2018. *Biodiversity and ecosystem services in Nordic coastal ecosystems – an IPBES-like assessment. Vol. 2. Geographical case studies*. TemaNord 2018:532. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Tunón, H. & Byström, M. 2010. ”Etnokartering – att synliggöra naturresursanvändning”, s. 285–298 i *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
- Tunón, H. & Westman, A. 2009. ”Att synliggöra naturresursanvändningen i tid och rum”, s. 31–42 i *Ju förr desto bättre: kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Vävare, S. & Wennström, M. 2019. *Väsentliga vattenvårdsfrågor 2019*. Ålands landskapsregering, Mariehamn. https://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/guidedocument/vasentliga_vattenvardsfragor_2022-2027_kustvatten.pdf
Ålands landskapsregering, utan årtal. *Marin- och kustområdesplanering (Havsplanering)*. <https://www.regeringen.ax/demokrati-hallbarhet/hallbar-utveckling/marin-kustomradesplanering-havsplanering>

Hemsidor

Artportalen från ArtDatabanken <https://www.artportalen.se/>

Bärkraft.ax (<https://www.barkraft.ax/>)

Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bernkonventionen) <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/104>

Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (Bonnkonventionen) <https://www.cms.int/en/convention-text>

Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) <https://www.cites.org/eng/disc/text.php>

EU:s fågeldirektiv (79/409/EEG) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aevo024>

Finlands artdatabank <https://laji.fi/en>

PISUNA-net Local Observations database <https://eloka-arctic.org/pisuna-net/en/>

Bilaga 1

Ålands fågelskyddsförening - 190423

Närvarande: fyra medlemmar från Ålands fågelskyddsförening, Marie Kvarnström & Håkan Tunón från CBM

Bland medlemmarna var en del bosatta på Åland men också i Finland. Inledningsvis så konstaterades det att man generellt sett inte skådades så mycket i Sunds kommun. En av fågelskådarna var dock boende i norra delen av Sunds kommun och var den som var mest bekant med kommunen och då särskilt de norra delarna. På hemsidan (<http://www.fagelskyddsforeningen.ax>) så finns beskrivningar över de mest frekventerade fågellokalerna. (baserat på detta hade kartor skrivits ut för Sunds kommun, men också för sydvästra och östra Eckerö, södra Jomala och ett antal avsnitt av de mer perifera skärgårdskommunerna). Därefter genomfördes en kartläggningsövning med huvudsakligt fokus på **Sunds kommun**, men också en del av kustområdena på fasta Åland.

Kastelholmsområdet: Dammsystemet nordväst om slottet betonades som ett intressant område vintertid då det ofta hade öppet vatten. Från dammen Kökshavet och norrut går en bäck vilken ofta är öppen vintertid. Området lockar bland annat till sig övervintande kungsfiskare, strömstare och vattenrall.

Det noterades dessutom att det i området öster om Kulla, norr om vägen mot Godby, fanns ängsnätfjäril.

Det pågår dessutom en årlig vinterfågelkartering längs en sträcka från Kastelholm till Tosarby, Smedsböle, Finby, Vivastby, Persby, Sibby, Strömbolstad, Brännbolstad, Björby, Kulla, Kastelhom.

Sydvästra delen av Sunds kommun: Inget särskilt nämndes om Stornäset, men naturreservatet på Tingön hade havsörnshäckning.

Södra delarna: I Tranvikbergen och Vårdberg kunde man höra pärluggla.

Sydöstra delarna: Sjösystemet (c:a 1 km SO Finby: Svinö sund, Finby viken, Hummelvik, Övre viken och Vivastby träsk). Mycket fisk vandrar upp, och tidvis kan det vara mycket havsörn, fiskgjuse, änder mm i området.

Östra delarna: Från Bomarsund går Valdemarsleden upp mot Geta, vilket är ett intressant område, även om inga specifika arter lyftes fram. (Vårdö kommun: I viken Listerby-sundet, sydost om Vårdö kyrka, ligger det ibland stora flockar av exempelvis salskrake och bergänder, men förekommer också olika vadare.)

Diket/strömmen mot nordost från Träsket i Persbyområdet kan vara intressant vintertid.

Nordväst från Persby mot Östra kyrksynden framhölls att man kunde se beckasiner och kungsfiskare.

Området *norr om Mångstäkt*, runt Stormyran-Stenrösberget är ett fint skogsparti där det bland annat häckar havsörn.

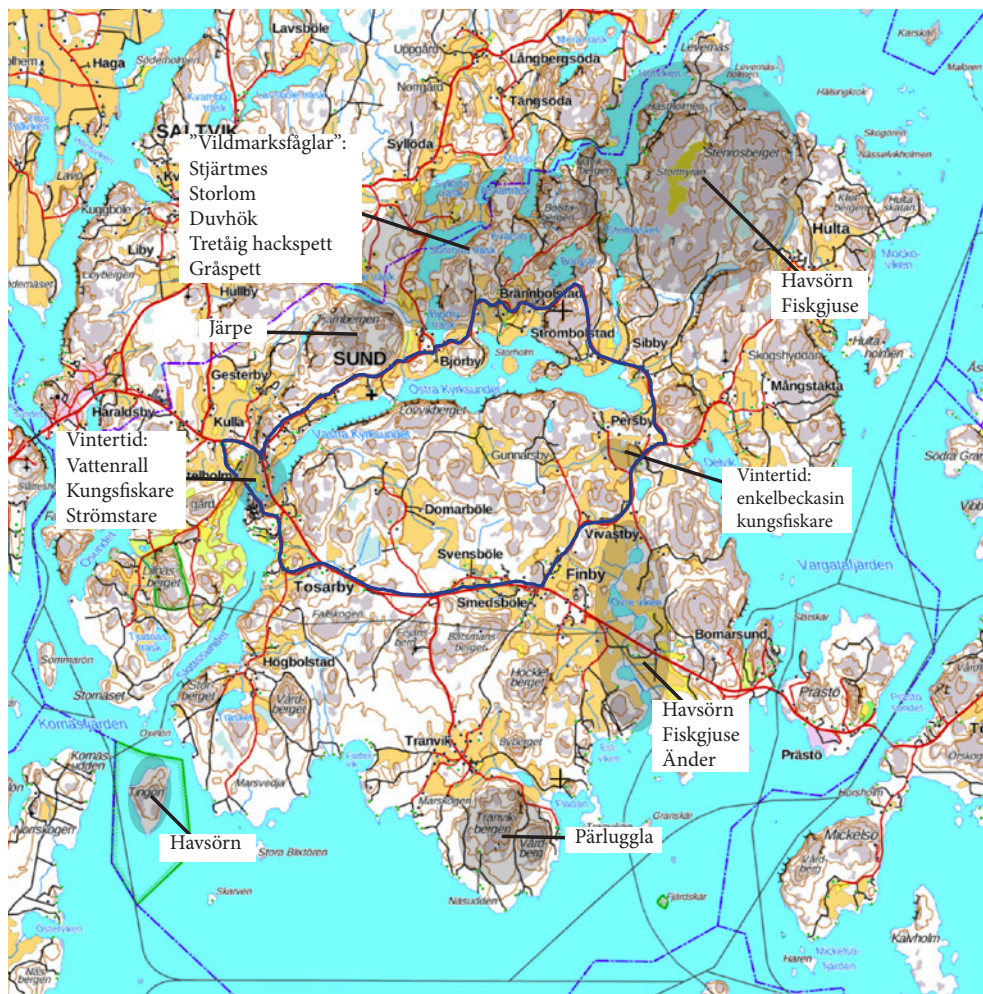
Norrut från Strömbolstad går en skogsbilväg på västra sidan om Storträsket och i det området häckar fiskgjuse och storlom.

Norra delarna: På klippbranterna på södra stranden på Västra kyrksundet har det förr häckat bergguv. Likaså mot nordväst på Tjärnbergen.

Norr om Östra kyrksundet finns ett område med ett flertal små sjöar (Borgsjö, Kvärsjö, Sonröda träsk) som har en hel del värden, bland annat förekommer duvhök, ormvråk, tretåig hackspett, gråspett, storlom, järpe, stjärtmes, och förr även bergguv. På grund av förekomst av mård och mårdhund häckar inte längre orre där. Det förekommer också sumphöns och tranor. Området är intressant som lokal för nattsångare. På Saltvikssidan Syllöda träsk, Askarträsk och Mösjö.

Från Björby till Ryssböle träsk går en bäck som är en bra nattsångarlokal.

En summering av några av de kända fågelområdena i Sunds kommun. Den blåa slingan är en sträcka som vinterfågeltaxeras årligen av Åbo akademi.

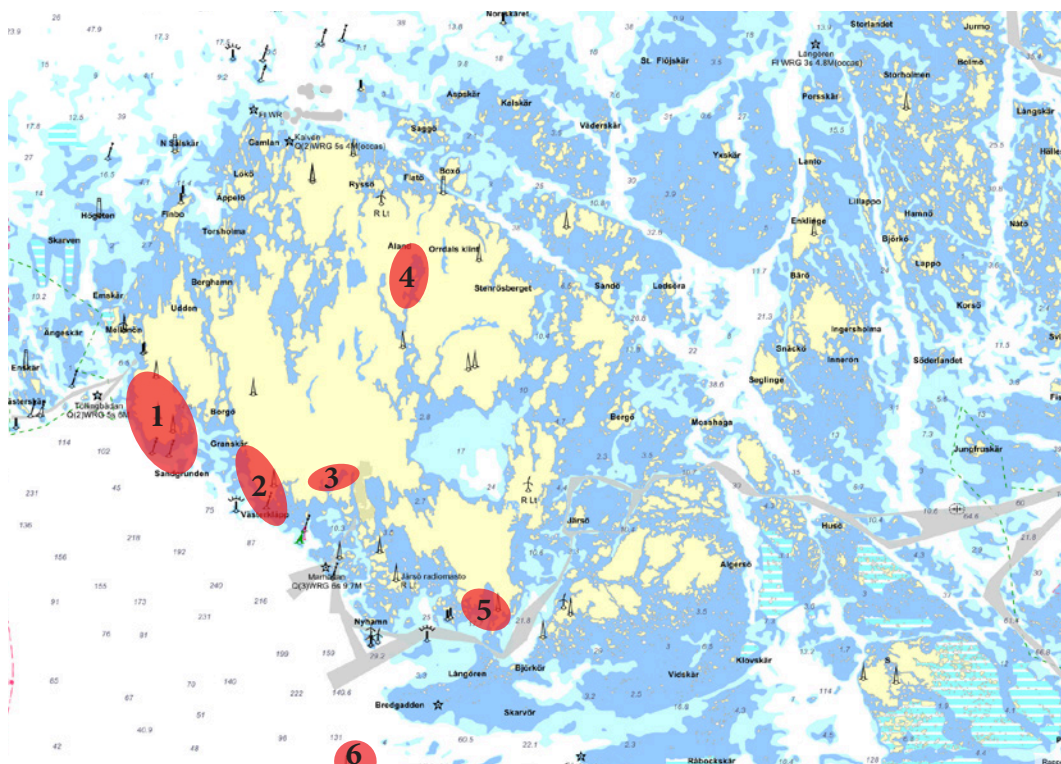
Utöver detta markerades det också på kartor för södra Eckerö-området och Hammarudda:

I området mellan *Skeppsvik-Styrsingsudden-Långnabban-Degersand* *handlade* det främst om sjöfågel på övervintring eller sträck. På Rödsjär och Vätingen kunde man vintertid se skärnsnäppa och i skogen norr om Långnabban förekommer orre.

Hammarudda ligger på bekvämt avstånd från Mariehamn och är därför populärt bland fågelskådare då det inte kräver så stor tidsåtgång. Området är bitvis svårt att nå på grund av alla sommarstugedomter, men vinter och vår är det fortfarande ganska få människor ute vid sommarstugorna. Innan man kommer fram till Hammarudda gård så passerar man ett strandängsområde Sandarna som kan vara bra vad gäller arktiska vadare, såsom små-, mo- och spovsnäppa, men också myr- och rödspov.

Vid Hammarudda gård kan man ta vägen norrut till Tallöga där man kommer ner till stranden lättare eller mot sydväst och parkera några hundra meter från gården. Då kan man gå västerut till bergspartiet söder om Hagesviken. Där kan det finnas trädlärka, mindre hackspett och jorduggla. På västerängarna förekommer dubbeltrast. Fortsätter man istället rakt söderut till Marsängsviken kan man gå upp på berget på östra sidan och skåda ut mot havet. På Flatskärshällen kan det finnas skärnsnäppor.

Ålands fågelskyddsförening lyfter på sin hemsida särskilt fram dessa områden som besöksmål: 1) Skeppsvik-Styrsingsudden-Långnabban, 2) Hammarudda, 3) Jomala Torpfjärden, 4) västra Saltvik och Hagaslätten, 5) Herröskatan i Lemland, och 6) Lågsjär.

Väljer man att ta sig mer mot sydost kommer man till Hamnöra där det finns en brygga som man kan skåda från ganska bra.

Vi talade också om ejderpopulationen som är minskande, och föreningens representanter konstaterade att havsörnarnas stora population idag utgör ett problem eftersom de skingrar flockarna med ådor och ungar så att trutar, måsar och kråkor får möjlighet att ta många ungar. Örnarna tar en eller två ungar eller vuxna ådor och gör det möjligt för vitfågel och kråkor att kalasa på resten i flocken. Havsörn kan också ganska enkelt ta ådor på rede.

Man menade att vårfågeljakten på gudingar sannolikt inte utgör ett hot mot ejdrarna, då den sker innan häckningssäsongen kommit igång.

Kontinuerlig närvaro av människor vid ejderns häckplatser är sannolikt det bästa skyddet för ejdern – då håller sig havsörnar och även till viss del vitfågel därifrån. Problemet är att få kontinuerlig närvaro, särskilt på häckplatser långt från Åländska ”fastlandet” som Lågskär, en viktig ö för ejdern med ca 700 ejderbon, Ålands största häckningsområde.

Bilaga 2

Käringsundby - 190519

Workshop för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan (Käringsundby 19 maj)

Närvarande: fyra personer (husbehovsfiskare, sportfiskare och fiskeguide) + Stefan Husa från Landskapsregeringen och Marie Kvarnström & Håkan Tunón.

Lite försnack: Stugorna i stugbyarna är i allmänhet fullbokade från maj till slutet av augusti, särskilt på utkustsidan som har nära till fisket. Just nu kommer dessutom många trollingbåtar från Sverige och Finland men också Danmark för att fiska lax.

Stefan började informera om havsplanen och önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov – så här stod det i inbjudan:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m fl) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m fl). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Stefan noterade att eftersom kommunerna inte har rätt enligt plan- och bygglagen att planera för havet så bör frågor som man önskar få med i planering tas upp i både generalplanen och landskapets havsplanering.

Presentationer

Person 1: Arbetar bl a med sportfiske och jakt på en turistanläggning (fiskecamp) vid Svinö färjefäste (Lumparland). Stugbyn stödutsätter havsöring, sik och gädda för att säkerställa att det ska vara kvalitet på fiskevattnen. Det är oklart hur stor effekt utsättningarna har. Per tar emot stuggäster och guider till fiskevattnen. Det är dock svårt att kontrollera att fisketuristerna åker till de områden som är godkända. Det händer att de åker till ett helt annat ställe och fiskar – och de kan tänkas ta upp för mycket fisk.

Det finns en del fiskecamper som tänker långsiktigt på sin verksamhet och tillgången på fisk. Andra fiskecamper kan vara mindre nogräknade för att få beläggning och intäkter. Det finns enligt person 1 fem fiskeguider som arbetar heltid på Åland idag, dessutom finns

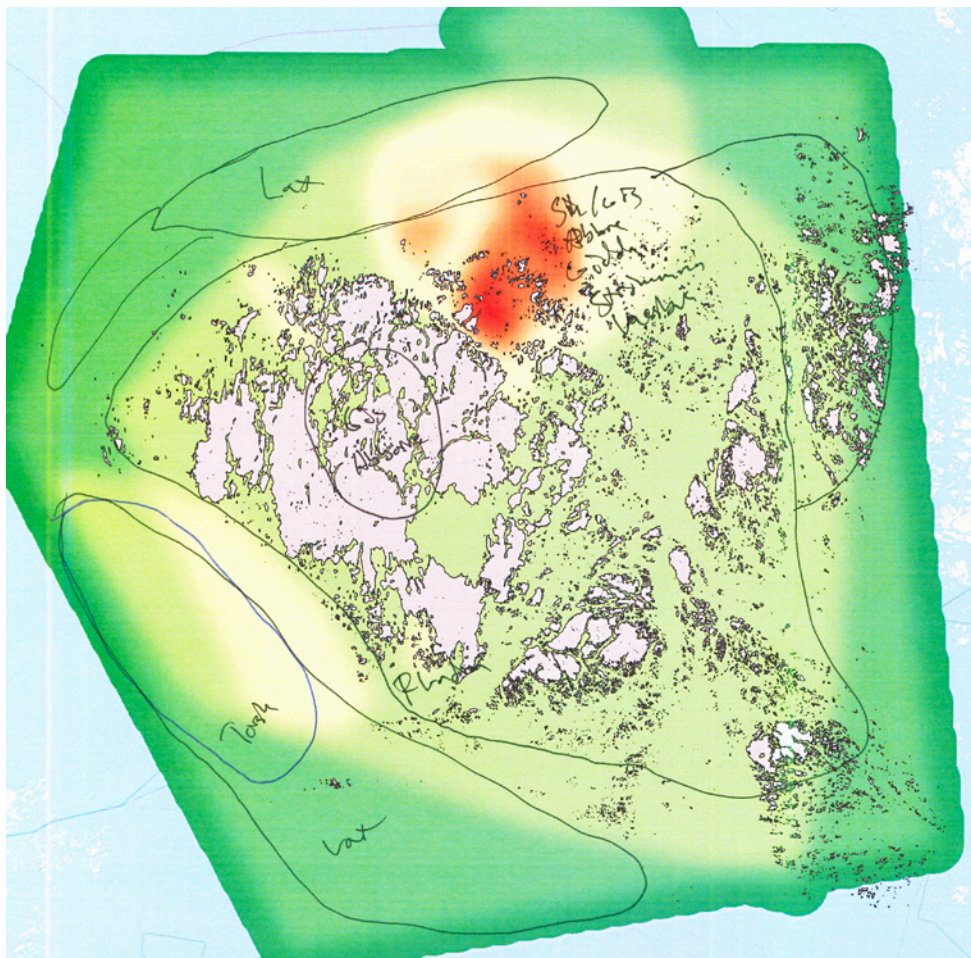
cirka 20 st deltidsfiskeguider vid stugbyar. Det finns ingen fiskeguideutbildning och liknande men det finns ett intresse att skapa en fiskeguidesförening.

- Filip Blomberg, Leader Åland – fiskedelen, sitter också i styrelsen för Ålands fiskevårdsförening och fiskar själv. Ålands fiskevårdsförening är en relativt nyskapad förening med cirka 30 medlemmar som är rätt så respekterad av landskapsregeringen. Filip frågade sig: Varför finns ingen fiskeriansvarig på landskapsregeringen? Det behöver någon som samordnar frågan, det borde kunna inrättas en fiskeförvaltare som kunde fungera på motsvarande sätt som de två jaktförvaltare som finns vid landskapsregeringen.

Det finns inte heller någon samordnad fiskekontroll på Åland vilket skulle behövas om fisket ska kunna bli långsiktigt hållbart. Det kommer exempelvis en del sportfiskare från Baltikum som fångar stora mängder fisk och som ofta har frysboxar med sig. Bilden är att de betalar sin semester med fångsterna.

Filip pratade om att flera olika grupperingar restaurerar lekvikar och liknande – och att man kan söka leaderpengar för det.

Generell karta över viktigt fiske på Åland: I innersta skärgården främst abborre, i innerskärgården sik, gös, abborre, gädda, stömming och vassbuk, och i ytterskärgården/öppna havet lax och torsk.

Fiskelagstiftningen är från 1956. Fiskelagen bestämmer vilka regler som gäller på Ålands vatten. Men det finns i stort sett ingen övervakning. Man menade att det var bättre förvaltning på Gotland, bl.a. vad gäller havsöringsfisket. Efterföljningen av reglerna är bättre där och man har en större ”vi-anda”.

Östersjön mår dåligt – och vi måste bli mycket duktigare på att undvika överfiske.

Fiskereglerna och tillsynen bör regleras på en högre nivå än från de enskilda fiskelagen. En del fiskelag har egen kontrollant, t.ex. Marsunds fiskevårdsförening, men fiskelagets kontrollanter har inga rättigheter utöver att man kan beslagta redskap och polisanmäla. Kontrollanter behöver ha centrala befogenheter och de behöver utbildning.

Man menade att det borde inrättas en sakkunnig grupp med kunniga personer för att utveckla förslag till nya regler och en ny fiskelagstiftning. Gruppen kunde bestå av biologer, folk från fiskebyrån, stugägare, fiskeguide-representanter, vattenägar-representanter, representanter från Ålands fiskevårdsförening, etc. Representanter från de olika fiskelagen skulle kunna leverera synpunkter till gruppen.

Man var överens om behovet av ny fiskelagstiftning och av kontrollanter. Samtidigt insåg man att det också kan komma kritik mot regleringar, särskilt då många har köpt fiskevatten för turistverksamhet.

- Person 3 och 4: Husbehovsfiskare från södra ändan av Marsund, Hammarland (har 70 års kunskap och erfarenheter från denna plats). De ägnar sig åt husbehovsfiske för glädjen att ta upp sin egen fisk – fast idag är det väl inte särskilt roligt för man får dåligt med fisk. Man får idag bara en bråkdel av den mängd fisk som man fick på 1980-talet. Det finns för mycket säl och skarv.

Skarvarna började komma på slutet av 1990-talet. Det är visserligen ett större problem med skarvar i Sverige, men de är ett problem också på Åland. Jakten på Åland fungerar relativt bra – man får skjuta 2000 skarvar om året. Dessutom finns en stark örnostam som äter skarv på bo etc. Dock kommer stora skarvflockar förbi Åland under höstflytten, och deras fiskkonsumtion är inte försumbar.

Ämnet om eventuell **skydds jakt på örn** på grund av predation på ejder var uppe utan att komma till några skarpa åsikter.

Säljakten är fri för alla ålänningar och man får skjuta mellan 200–300 sälar per år. Enligt rapporteringen skjuts bara cirka 10 % av kvoten, vilket nog är en underrapportering. Det konstaterades att man i Österbotten fick €300 i skottpengar för en säl. Meningen var dock att det vore bättre om man kunde tjäna pengar på säljakt och sälprodukter än att ta av allmänna medel för att betala skottpengar. Exempelvis skulle man kunna sälja rätten till säljakt och ordna jaktturism, men det får inte ålänningar göra med dagens lagstiftning. Däremot får det svenska företaget Roslagens jakt ta med säljagarturister till Åland.

Gäddfisket på Åland är viktigt. Gäddlekvikar bör fredas, de borde fredas hela året! Förmodligen är det relativt lätt att få rutinerade fiskare att peka ut ”alla” lekområden (de finns förmodligen redan dokumenterade av Husö och Fiskeribyran, och Linda Sundström karterar viktiga lekområden). Det bör vara positivt för fiskeguider etc. att känna till lekområden för att undvika dem.

Laxtrollningen: Idag finns ingen reglering av trollningen – man får fiska hur mycket som helst, och det finns ingen avgift. Sverige och Finland lägger ner stora pengar på restaurera laxälvar och laxbestånd och har starka regleringar vad gäller laxfisket. Under högsäsong är det sannolikt minst 300 trollingbåtar som drar lax, de flesta från Finland och Sverige, en del från Danmark och en mindre andel från Åland. Deltagarna menade att man bör införa en fiskevårdsavgift och fiskekort på allmänna vatten. De framhöll också att man bör fundera över miljöskadorna, t.ex. koldioxidutsläppen från båtarna i relation till nöjet och fångsterna.

Visit Åland – lockar fiskare till Åland, så många som möjligt, vilket är lite otacksamt eftersom det inte finns någon balans vad gäller fisketrycket...

Det är **svårt att bli yrkesfiskare** (hel- eller deltid) idag om man inte har egna vatten, eftersom man inte får fiska på privat vatten, man behöver arrenden.

Trollingbåtar i hamn i Käringsundbyn. Foto: Håkan Tunón.

Bilaga 3

Ålands Landsbygdscentrum, Jomala

- 190520

Workshop för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan – Jomala 20 maj

Närvarande: Fredrik Lundberg (Ålands fiskare r.f.), Linda Sundström (Landskapsregeringens projekt fiskevård) + Stefan Husa från Landskapsregeringen + Marie Kvarnström, Håkan Tunón från Centrum för biologisk mångfald.

Stefan började informera om havsplanen och önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov – så här stod det i inbjudan:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m.fl.). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Fredrik Lundberg arbetar med fiskerifrågor via föreningens Ålands fiskare. Han berättade om gårdagens spiggfiske med not. Spiggen är bitvis ett mycket stort problem, de äter stora mängder gäddyngel och konkurrerar med annan fisk. Man provar notfiske för att ta bort överbestånd.

Spiggen går i stim pelagiskt och kommer in och leker. Även i Lumparn kan det finnas stora mängder spigg. Av spigg kan man göra olja, husdjursfoder, etc., så den skulle kunna användas som resurs.

Fiskeförvaltningen på Åland bygger på de olika fiskelagens egen förmåga att förvalta sina områden. Aktiva fiskelag finns fortfarande, men det är brist på yngre engagemang. Samtidigt finns det inte en ålänning som inte fiskar. Man lägger nät på stugan, alla gör det. Husbehovsfisket är mycket större än yrkes- och sportfisket. Fisket är en omistlig del av livet.

Äganderätten är central i den åländska kulturen, och här är det ofta fiskarna som är vattenägare. Fiskelagen själva beslutar vem som får fiska i deras område. Enbart lokala vattenägare har rätt att bevaka sina vatten. För vissa yrkesfiskare innebär detta att det kan vara svårt att få hitta vatten att fiska på, om man inte är med och äger någonstans.

Idag finns c:a 246 registrerade yrkesfiskare på Åland. Man delar in dem i tre kategorier: heltidsfiskare med >30 % av inkomsten från fiske, binäringsfiskare med 15–30 %, och fiskare med 0–15 % av inkomsten från fisket. Det är relativt enkelt att få yrkesfiskelicens, men svårt få fiskebåt (begränsat antal i registret).

Det finns en stark vilja att förvalta sina fiskevatten väl – det finns inget bättre sätt än det vi har nu, det är bra med den lagstiftning och indelning av vattenägande som är, det är bra också med en del stora vattenområden som är privatägda av enskilda personer, det blir mindre fiske där och fisken vandrar därifrån till i angränsande fiskeområden som nyttjas mer intensivt.

Man vill inte peka ut andras områden på Åland, man sköter sina egna.

Det är ingen resursbrist - bara man tolererar varandra.

Linda: problemet med överfiske från fisketurister är minskande, det är min uppfattning. Det har varit lugnare de senaste tre fyra åren, många säger att ”vi har det bättre” eller ”vi har det bra”.

I Saltvik var det för något år sedan en mycket tråkig incident med vinterfiskande turister. De lämnade sin avföring, burkar, skräp, och döda småabborrar på isen, förbjudna redskap hittades gömda i buskarna. Resultatet blev att man stängde området och slutade sälja fiskekort där.

Fredrik och Linda tror att skulle vara svårt att införa övervakning eftersom bestämmelserna är så olika i olika områden. De tror inte att landskapsgemensam övervakning skulle fungera, utan det är fiskevattenägarnas egna initiativ.

”Vi har en unik och i sammanhanget väl fungerande fiskeriförvaltning på Åland och bra bestånd av fisk.”

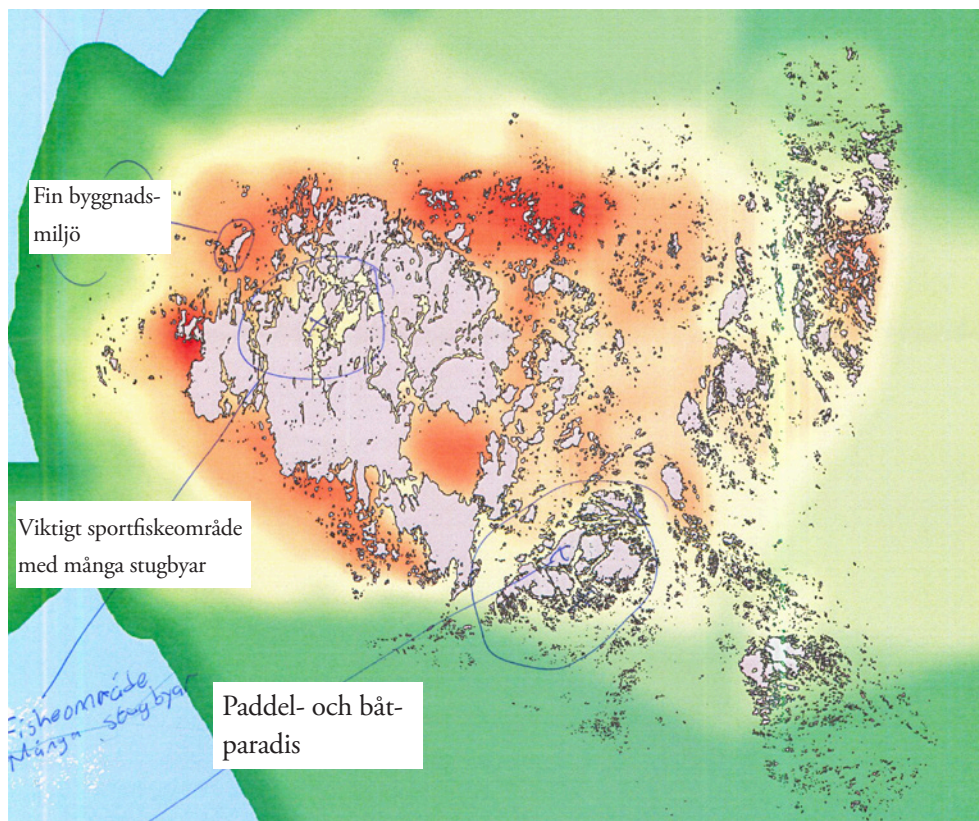
Det finns några stora områden där fiskelag gått samman – det kan vara bra för att hjälpa varandra med ekonomin och övervakningen.

Vissa fiskevatten är uppdelade på flera områden som roterar. I en Jomalavik auktionerar man ut lotter varje år, med begränsning att enbart de som haft tidigare ”får” bjuda. På Föglö finns i nordväst ett fiskelagsvatten där de fem vattenägarna roterar på årsbasis vem som fiskar på vilket vatten på ett sätt som ska vara rättvist för alla vattenägare. Gränserna för de olika vattenområdena är ”egentligen” inte kända för andra än de inblandade.

Särskilt värdefulla områden:

Stefan, Marie och Håkan visade kartor från en enkätstudie via internet, där intresserade ålänningar ritat in särskilt värdefulla områden, konfliktområden, mm. Fredrik menade att alla skärgårds- och vattenområden runt Åland är värdefulla – det går inte att peka ut något område som skulle vara mindre värdefullt. Alla områden har ett stort värde för de som lever och fiskar där.

Ivarkärsfjärden diskuterades som ett viktigt fiskeområde med väldigt mycket stugor och således ett högt fisketryck.

Några ytterligare värdefulla skärgårdsmiljöer utpekade av Fredrik Lundberg. Bakgrundskartan föreställer viktiga fritidsområden enligt den internet-enkät som ÅLR genomförde under vintern 2019.

Konfliktområden:

Fredrik menar att **sälskyddsområdena** har spelat ut sin roll, sälen behöver jagas, den skulle behöva jagas också i sälskyddsområdena. Därmed blir sälskyddsområdena idag konfliktområden – två motstående intressen kolliderar. Officiellt skjuts några hundratal sälar per år på Åland, men sannolikt skjuts fler, alla rapporterar inte. Jakt på säl sker huvudsakligen under våren, de kan samlas i tusentals då. Säljakt är tillåten 15/4–15/2. Man behöver skjuta på land eller på grunt vatten (ett par meters djup) om man ska kunna ta tillvara sälarna. Sälarna byter päls just nu så de ligger i stora mängder på olika öar!

Sälen har blivit ett stort problem för fisket. Goda sikfiskeområden som fanns förr är borta nu på grund av sälen. Torsknät läggs på djupt vatten, under 180–200 m. Sälen kan lägga sig under båten och äta fisken ur nätet när det dras upp. Det gäller även laxnät. Näten ligger sällan i mer än en halvtimme på grund av risken för sälkador på fisken.

Vi diskuterade undantaget från **EU-förbudet att sälja sälprodukter**. Undantaget (Artikel 3(1) i (EC) No 1007/2009 gäller enbart försäljning av sälprodukter från jakt av inuiter och andra urfolk – alltså inte någon annan småskalig traditionell jakt. Tidigare fanns också ett undantag för produkter från jakt för ”marine resource management”, men det har tagits bort efter klagomål från WTO. Vi diskuterade att det borde införas ett undantag också för småskalig traditionell jakt, eftersom det finns ett stort behov att reglera de väx-

ande sälpopulationerna, och eftersom det är ett oetiskt slöseri med naturens resurser att inte kunna utnyttja produkter från de skjutna sälarna.

Det är enligt Fredrik och Linda inga jättestora problem med skarv på Åland. Föglö och Brändö-skärgårdarna (men inte Kökar) har dock problem med skarv från finska kolonier som kommer över dagen och äter fisk. Kökar har länge haft gäddfredningsområden och upplever att det är ganska mycket fisk och relativt lite problem med skarv.

Viktiga arter för fisket:

- Husbehovsfiske: abborre, sik
- Yrkesfiske: abborre, sik, torsk, lax, gös, strömming, vassbuk
- Trålfiske: strömming och vassbuk (fiskas också med strömmingsskötar)
- Sportfiske: gädda, öring, lax (trollingfiske), abborrfisket växer.

Spridda diskussionsämnen

Strömmingsgäddan: Stora gäddor i ytterskärgården med gulaktigt kött för att de äter mycket strömming kallas strömmingsgäddor. Är det en egen underart? Kanske leker de i ytterskärgården?

Bergstorsken: stora, fina torskar i Ålands hav som är bruna på rygg och sidor. Den har samma benämning på svenska sidan. Eventuellt håller den till i undervattensbranter – torskdjup.

Ålen finns i Åland – men det finns knappast någon tradition att fiska ål på Åland! Det finns ett litet fåtal som lägger ålryssjor, tar ett dussin ålar och röker till eget behov. Åland har inte förvaltningsplan för ål eftersom det i stort sett inte förekommer något fiske.

Nätfiskar man djupare än 10 m får man mycket simpa!

Svartmunnad smörbult diskuterades. 2012 var första året man registrerade svartmunnad smörbult på åländskt vatten. Den ökar men har varit stabil de senaste åren. Man har i tyska floder observerat att stora abborrar kom upp på grundare vatten för att jaga svartmunnad smörbult.

Fiskodlingen - Brändö och Föglö

Fiskodlingen Brändö Lax (säljer fisk till Finland) är en viktig arbetsgivare i kommunen och köper och vidare säljer också fisk fångad av yrkesfiskare för att vidga sortimentet och skapa en bättre relation till de lokala fiskarna.

Föglö har två fiskodlingsföretag, Nordic Trout och Flisö fisk. De är viktiga för sysselsättningen på Föglö.

Bilaga 4

Föglö 1 – fiskodlare - 190521

Workshop för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan– Degerby, Föglö 21 maj.

Närvarande: Olof Karlsson (VD Nordic Trout med odling på 30 lokaler i Åland/övriga Finland + Västergötland + Höga kusten + Siljan + Avesta), Karl-Johan Henrikson (VD Brändö Lax), Alf-Håkan Romar (vice VD Nordic Trout), Rosita Broström (verksamhetsledare för Ålands fiskodlarförening, 4–5 fiskodlare i havet), Anu Lauttia (M.A.T-fish ab), Stefan Husa, ÅLR, Marie Kvarnström, CBM och Håkan Tunón, CBM.

Stefan började med att informera om havsplanen och önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov – så här stod det i inbjudan:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygds kulturintresserade, m.fl.). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Om vild fisk i havet

Vi började med att prata om den vilda fisken. Mängden matfisk i havet har minskat. Om man fick 30 abborrar i ett abborrnät för tio år får man kanske 2 idag. Fisken har sannolikt minskat med 90 % i Brändöområdet.

Spiggen har däremot ökat, vilket är ett problem. Man ser mycket spigg på ekolodet, man tror att det är strömming (t ex i Lumparn), men ack nej! Det ser ut att vara massor med ”strömming”, men är oftast är det spigg. Man kan se det genom en skiktning i ekot. Spiggen ligger på 3–4 m djup medan strömmingen går djupare. (Kan spiggen användas till fiskfoder?)

Det finns mer mörtfisk generellt idag, vilket tyder på mer näringsrikt vatten.

Det är relativt gott om vassbuk på hösten, den går till ytan när det är fullmåne.

Torsken har börjat komma tillbaka i Sottunga och på västra sidan av Åland, vilket är positivt.

Vi pratade också om simprommen och dess olika gröna färger, som kan vara kulinariskt intressant och har serverats på försök bl a på en av färjelinjerna.

Fiskodlingen på Åland

Nordic Trout, med centrum på Föglö, producerar huvudsakligen regnbågslax och havsöring samt regnbågslaxrom.

Brändö Lax, med centrum på Brändö, producerar huvudsakligen regnbågslax och sik samt regnbågslaxrom. Brändö Lax köper också in fisk från lokala fiskare, visserligen i ganska liten skala. Det är färre fiskare idag och sämre nyrekrytering, samt mindre fisk i vattnet.

Fiskodlingen på Åland producerar nära 60 % av den fisk som odlas i Finland (främst regnbåge), men idag importerar Finland mer än 80 % av den odlade fisken (se t.ex. <https://www.luke.fi/sv/nyheter/produktionsvolymen-av-odlad-matfisk-forblev-oforandrad-2018-men-vardet-av-produktionen-sjonk-lite/>).

Kommunerna Föglö och Brändö har idag relativt god ekonomi och social infrastruktur tack vare fiskodlingen. Kommunerna Sottunge, Kumlinge och Kökar som inte har fiskodling har betydligt svårare ekonomisk situation.

Odlarna framhåller att fiskodlingen måste kunna expandera, annars blir det svårt att konkurrera på marknaden. Andelen fasta kostnader måste fördelas på producerad mängd fisk. Om man inte får tillstånd att expandera är det risk att fiskodlingen flyttas till Finland och Ryssland och då troligen med större miljöbelastning som följd.

Det finns fördelar med att odla på Åland: Vi har bra vattentemperaturer och mindre nedsmutsning i Ålands vatten, bättre än i Finska viken.

Allmänhetens bild av fiskodling har blivit bättre – men den kan nog bli ännu bättre! Det gäller att få ut saklig information. Branschen har gjort mycket för att bli bättre miljö- och hållbarhetsmässigt. Enligt Naturresursinstitutet har den totala miljöbelastningen minskat med ca 70 % från och med början av 1990-talet. Man har jobbat med att minska miljöbelastningen, fodret har blivit bättre och man har blivit bättre på att ta tillvara fodret.

Ska man ha levande skärgård behövs fiskodlingen – vad ska man annars leva på? Vad är alternativen miljömässigt? Och vilken miljöpåverkan har andra näringar, exempelvis turismen? Det är viktigt att värdera belastning av turismen kontra belastning av fiskodlingen. Man måste ha ett helhetsperspektiv i regionalpolitiken.

Visst har näringen gjort fel tidigare. Det är en ung näring, man lever med rester av gamla synder.

Vattenlagen och Weser-domen

Vattenlagen är förmodligen viktigare än havsplanen när det gäller möjligheten att etablera och expandera fiskodling.

Den s.k. Weser-domen har påverkat myndigheternas tillståndsgivning inom EU. Weser-domen kom 2015 och gällde muddring i den tyska floden Weser. En följd av Weser-domen är att begreppet försämring enligt domen ska tolkas som att en försämring till en sämre klass för en enskild kvalitetsfaktor räcker för att försämring ska uppstå även om inte den sammanvägda statusen försämras.

Idag är det svårigheter att etablera ny fiskodling enligt nuvarande vattenlag. Man får dock utöka eller delvis flytta befintliga odlingar inom vissa områden. Odlarna eftersträvar större, rationellare kassar lite längre ut för att bättra på foderutnyttjande och ge bättre ekonomi. Äldre tiders kassar placerades i grundare vikar vilket gav en större lokal miljöpåverkan.

I den finska modellen för att följa vattendirektivet finns en femtonkriterieskala baserad på ekologiska, sociala och andra faktorer.

SMHI har tagit fram en modell, men den är inte användarvänlig och man har egentligen inte lyckats få till den bra. Den fokuserar på miljö- och näringsbelastning från avrinningsområdena. Databaserna är mycket fokuserade på de inre vattnen men fiskodlarna skulle behöva bättre mätvärden för vattnen i ytterskärgården.

Påverkan av klimatförändringen?

Möjligen kan man märka att vattentemperaturen har stigit, men man har mätt under en relativt kort tidsperiod så det är svårt att säga. Det var hyggligt med syre i vattnet förra året trots den höga vattentemperaturen då. Fisken är friskare idag och klarar sig bättre vid högre temperaturer, men syrehalten är viktig.

Blir det varmare behöver man ha anläggningar ute på öppet hav med svalare vatten. Då behöver man starkare kassar och de behöver tas bort före vintern. Annars finns risk för skador vid isläggning och islossning.

Det är överhuvudtaget en stor fördel om man kan ha odlingarna på öppet hav, men frågan är vad som räknas som öppet hav – begreppet blir idag orättvist för Åland på grund av alla öar.

Vid lokalisering räknar man idag bara på ett öppenhetsvärde, man räknar inte på strömmar – det finns relativt dåliga underlag än så länge vad gäller kunskap om strömmar. Fiskodlarna markerade områden som bör vara lämpliga för lokalisering av fiskodling (bifogas).

Provtagningarna som görs fokuserar också på de inre vattnen, men man har få provtagningspunkter i yttre områden.

Om fiskfoder

Man köper idag foder från en finsk och en dansk producent. Det finns också ett antal multinationella firmor. Fiskfoder tillverkas huvudsakligen av vegetabiliska råvaror, fiskmjöl (12 – 15 %) och fiskolja. Dagens foder fungerar bra för fisken, det har minskat FIFO-relationen (fish in/fish out) till nära 1, dvs man får ut nästan lika mycket fisk som man stoppar in i produktionen. Fiskproduktionen har alltså blivit bättre med mindre fiskinnehåll i fodret. Man måste dock bevaka så att man exempelvis fortfarande får höga mängder omega-3 i den färdiga fisken. Man använder avancerade blandningar med bl.a. algoljor för att förbättra halten av de nyttiga omega 3-fettsyrorna EPA/DHA (eikosapentaensyra (EPA) och dokosaheksaensyra (DHA)).

Det görs också försök idag att utvinna proteiner ur insekter, fjäderar m.m. till fiskfoder. Insekter ingår inte idag i fodret men kanske i en nära framtid.

Områden som fiskodlarna bedömde som lämpliga för framtida fiskodling. Foto: Håkan Tunón.

Behov av allsidig miljöbedömning och dialog

Fiskodlingsproducenterna tycker inte att dialogen med landskapsregeringen fungerar bra idag. ÅLR framhåller nogsamt fiskodlingens del av miljöbelastningen men bortser samtidigt från mycket annan verksamhet som inte redovisas. Då får man fiskodlingen att framstå som den stora boven. Tålmodet börjar tryta hos fiskodlarna. Fiskodlarna har suttit i samrådsgrupper med miljöbyrån och fiskeribyran och bl.a. framfört synpunkter om utsläppsstatistiken (den atmosfäriska depositionen är exempelvis inte med i beräkningar av belastningen), men man är tveksam till om synpunkterna beaktas.

Fiskodlingen i Norge har problem med laxlusen och att rymlingar korsar in sig med lokala fiskstammar. Åland har ingen laxlus (det finns en Östersjölus men den utgör ett mindre problem) och mindre problem med sjukdomar vilket innebär att man behöver använda mindre antibiotika och andra kemikalier vid odlingen. Risken för korsning med vilda populationer är inte heller ett problem vid odling av regnbågslox.

Självförsörjningsgraden är en viktig fråga, men få ålänningar har förståelse på detta! Om man ska ha ett helhetstänkande för en hållbar matproduktion behöver man sträva efter hög självförsörjningsgrad, och då känns det märkligt att Finland importerar mer än 80 % av den odlade matfisken från länder där man har små möjligheter att påverka miljöbelastningen och lagstiftningen och där transportererna blir en klimatbelastning.

På Husö biologiska station är man inte heller så nöjda med hur miljöövervakningen görs på Åland. Man får göra mycket extrapolering när man inte har detaljkunskap, och många områden har inte undersökts alls! Det är mindre lyckat att extrapolera över stora delar av Åland eftersom det är en mycket stor variation i hur bottarna mm ser ut över hela Åland.

Bilaga 5

Föglö 2 – fiskare - 190521

Workshop för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan, Degerhamn, Föglö 21 maj kvällsmöte

Närvarande: Stig Fellman (Föglö kommun/Horsholma fiskelag), Putte R. Nyroos (Horsholma fiskelag), Stig Sundblom (Sonnboda), Lars Sundblom (Finholma, Lasses fisk), Stefan Husa (ÅLR), Håkan Tunón (CBM), Marie Kvarnström (CBM).

Precis före mötet så stack en gråsäl upp sitt huvud cirka hundrafemtio meter väster om Seagrams: ”– Hade väl sett inbjudan kan man tänka?”

Stefan började med att informera om havsplanen och önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov – så här stod det i inbjudan:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m fl). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Till att börja med konstaterade man att gäddan leker – eftersom häggen blommar. Alla nickade instämmande. Det finns mer gädda nu än de senaste åren, efter att man har satt ut gäddyngel från Guttorp. Den naturliga leken har också blivit bättre. Gäddan leker två veckor senare i ett skyddat område i sydost som ligger längre ut och har kallare vatten.

Det var gott om fisk i Ålands skärgård på 1950–60-talet. Men efter en oljeolycka i Kökars skärgård 1969 då båten Palva gick på grund (enligt wikipedia läckte 200 ton olja ut i havet) så spred man ett ”gift” som ”förvandlade vattnet till mjölk” – efter det så var det slut med fisken och fisket i de vattnen för lång tid framåt. Fisken har inte riktigt hämtat sig.

Förändringar i fågellivet

Havsörnen började minska på 1960-talet. ”Kvicksilverägg” placerades ut i måskolonierna av jaktvårdsföreningar för att ta död på bopredatorer – måsar och kråkor dog och havsörnen åt döda fåglar. Så började havsörnen dö och då pekades kvicksilverhalten i ström-

Marie Kvarnström, Stig Fellman, Putte R. Nyroos, Stig Sundblom och Lars Sundblom resonerar om populationsförändringar hos fiskar och fåglar samt om ändring av samhällstjänster. Foto: Håkan Tunón.

mingen ut som orsaken till att örnarna fick i sig så höga kvicksilverhalter. Jens Harberg, pensionerad naturvårdskonsulent från Lemland, har kunskap om kvicksilverägg och mycket annat.

Havsörnen har ökat kraftigt idag. Havsörnen kan ha viss återhållande effekt på skarven men tar också ejder mm.

Eftersom sjöfågelstammen var låg efter kriget, så hade man ofta skottpengar på konkurrerande arter.

På 1970-talet så sköt man ett antal svanar i södra delen av skärgården och fann att magsäcken var full av abborrom. Svanarna muddrar också botten och gör att vattnet blir grumligt. Idag är det mycket gott om knölsvan i skärgården.

Mink och mård tar sjöfågel- och måsfågelägg. Mårdhunden finns men den har nog minskat mot vad det har varit. Om man är envis kan man gå ifatt en mårdhund och döda den med kniv, men normalt tar man den med fälla. Lämnar man in svansen från mårdhund eller mink så får man skottpengar.

Efter Palvaolyckan så slutade alfågeln att flytta i området mellan Föglö och Kökar. Tidigare gick ungefär hälften i stråk öster om Åland och hälften väster om Åland.

Alfågeln flyttar norrut mellan 17–19/5; de börjar flyga i skymningen och flyger hela natten, sedan är de borta. Det rör sig om tiotusentals fåglar. Flytten söderut från häckningsplatserna i norr sker under oktober – november. Förr kom de i mycket stora antal (kanske miljoner alfåglar). De sjöng – alfågeln läte är speciellt.

Vårjakten på alfågel var något speciellt– alfågel är en av de godaste sjöfåglarna. Knipa och vigg är inte dumma att äta de heller. För länge sedan åkte man ofta ut och sköt sig ett ”kok” och en ”skäl” (säl), och sedan for man hem. Man sköt för maten och inte mer än man behövde. Behövde man mer åkte man ut igen och jagade.

Ådorna har gått ner väldigt mycket i antal. Under 1980- och 90-talet var det som mest ejder. Ådorna minskade när mårdhunden kom på 1980-talet. Örnen började öka på 90-talet. Man menar att örnen tar ådor på redena. En av fiskarna föreslog att de som ringmärker örnungar kan ta bort varannan örnunge. Det blir billigare och enklare än skydds jakt.

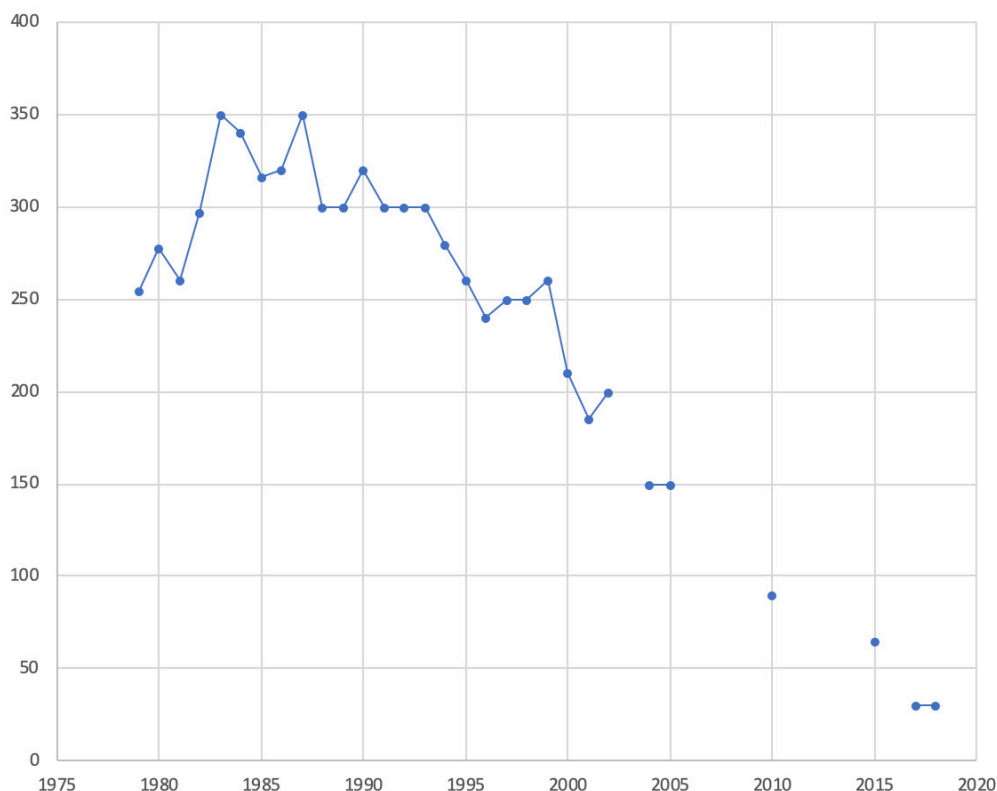
Runt Föglö häckar ett antal stationära örnpar, och i april-maj kommer stora flockar med 20–30 örnar som ligger och skruvar. De tar mycket änder.

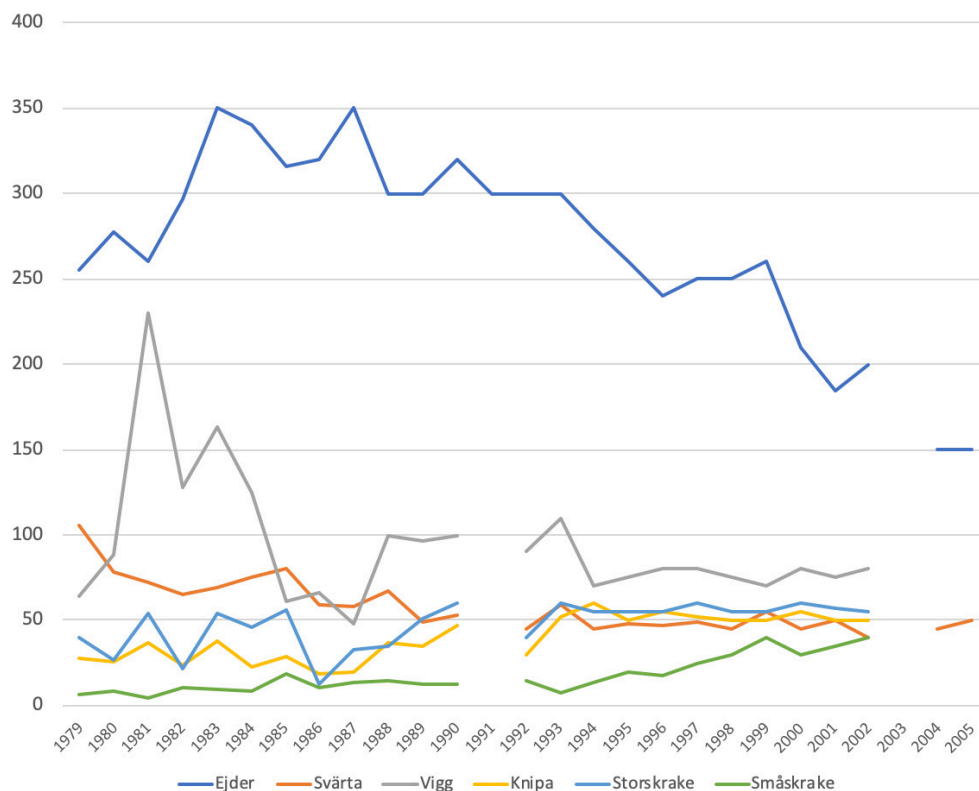
Svärтан har minskat mycket. Det kan bero på ökningen av stugor och båtar i häckningsområdet. Mårdhunden och örnen kan också ha orsakat nedgången. Svärтан har dock haft lyckade häckningar i ett stort område i östra Föglö under de senaste åren.

Stig Sundblom har räknat häckande sjöfågel i Fladen och Bofjärden – som mest var det 350 häckande ådor – numera bara mellan 25–30 ådor. (se grafen nedan och på nästa sida) Även andra häckande sjöfåglar har gått ner i antal.

Trollingen har sannolikt påverkat fågellivet negativt. Viggflockarna har försvunnit mycket från innerskärgården på höstkanten och flyttat till ytterskärgården.

Antal par av ejder i Bofjärden på Föglö mellan 1979 och 2018 utifrån observationer gjorda av Stig Sundblom.

Antal par av olika sjöfåglar i Bofjärden på Föglö under maj och/eller juni mellan 1979 och 2005 utifrån observationer gjorda av Stig Sundblom.

Om fisk och fiske

Lasses fisk säljer sik från Kanada och regnbågslox från Nordic Trout. Kallrökt och halstrad sik är en storsäljare.

I fjol lyckades Guttorp inte leverera gäddyngel till alla som hade beställt. Det var så många som ville sätta ut gädda. Och sikynglen misslyckades visst totalt...

Förra sommaren fick man mycket lite sik – det var troligen för varmt i vattnen. Ett problem med varmt vatten är att det ofta blir syrefritt.

Abborrfiske: norr om Finholma mot Ängholm är det mycket abborre idag, ungefär som det fanns för sextio år sedan. Abborrfisket var sämst för några år sedan. Populationen går upp och ner.

Man fiskar abborre med 45 mm nät, och får man inte då så byter man till 40 mm och då får man fisk. Abborren kan ju också gå på olika djup, ibland har man nät som går för grunt.

Numera får man en stor gul mörtfisk i näten, som man kallar för "kinesen", det är troligen sarv – den fanns inte förr.

De har sålt mört till Viking Line – de använde mörtfilé till fiskmassa för fiskbullar och liknande.

Höstmört och id smakar riktigt gott gravad – särskilt på julbordet!

Man får alldeles för mycket simpa i näten idag. Simpan leker på nyårsnatten, den kommer upp i grunda vikar då för att leka. Annars är de på djupt vatten. Simprommen är fin – den har olika gröna färger. Simpan är god men filén blir liten och den blir dyr. Silja Line beställde på prov 10 kg simpfilé men den blev alltför dyr.

Man bedömer att fisket är på bättringsvägen, och det är relativt små problem med skräpfisk. Sarv och simpa däremot har ökat och spritt sig. När torsken är borta så ökar simpan! Man säger att torsken tar mycket simprom. Före förra torskperioden (1970–80-talen) fanns det mycket simprom, men därefter försvann simpan. Nu är den tillbaka och torsken är i det närmaste borta. Samtidigt noterade vi att man är kritisk till att WWF har ”rödlistat” torsken i hela Östersjön på sin lista med konsumentrekommendationer. Det borde göras på mer regional nivå.

De har inte stött på någon svartmunnad smörbult i sina vatten.

På 1970-talet fanns det mycket flundror, men de är helt borta idag. Fiskarna hade lärt sig att man ska lägga flundernät där alfågeln ligger och äter sjösnäckor, men sedan flyttade alfågeln in i skärgården och flundrorna försvann. Flundran är ju bottenlevande och man förmodar att bottarna har förändrats. Alfågeln har också minskat mycket.

Siken har minskat mycket. De lekte på hållarna förr, men leksiken på hösten har försvunnit. Stig noterade exempelvis att han vid sikfiske i november fått 5 sikar jämfört med tidigare mellan 20 och 40. Det finns tre sorters sikar: en utplanterad långsmal sik (ca 700 g), och så ”fjällsik” (eller skärgårdssik, kan bli stor, typ 2 kg, i mörkt vatten leker den på hösten) och havssik (lika lång, väger minst ett kilo). Vi sätter ut sik men vi får inte mycket återfångst. Numera finns det nästan ingen leksik.

På Åland finns ingen tradition att fiska ål. Det är enstaka fiskare som överhuvudtaget fått ål, och då handlar det om att de hade fångat några enstaka ålar i näten.

En grävmaskinist fick härom året en lax i skopan när de grävde en båtplats - men den smakade inte gott!

Om säl och skarv

När sälen kommer in så tar den fisk ur nätet och förstör näten genom att simma igenom dem. Enstaka sälar kan vara problem – mest på vår och höst. I Sandviken var det en problemsäl under en sommar häromåret. Lasse fångade förra året en kut i abborrnätet i bukten norr om Finholma.

Bergman i Geta fiskar med skötar och laxnät och han har stora problem med säl.

Skarven är ett större problem. I juli kommer det stora skarvflockar, de tar mycket fisk och de tar också stora fiskar. Örnen kan sitta i trädtopparna och då kommer inte skarven till näten. Det finns en teori att skarven kommit från Kina på 1700-talet för att användas för fiske.

Är fisketurismen ett problem?

Fisketurismens förespråkare rekommenderar *catch and release* och endast en gädda per dag och fiskare som får behållas, men det är svårt att kontrollera om sportfiskarna följer det. Det finns hullingslösa krokare men det är oklart om de används. Får man gädda i näten så

ser man ofta att de har blivit krokade och ibland får man fiskedrag på köpet. Det konstaterades att man inte behövde köpa fiskedrag. Det fick man ändå.

Det är förbjudet på Åland att kasta från land mellan 15 april-15 juni för att värna om sjöfågelhäckningar. Turisterna går ibland för långt in mot stugor och broar med sina båtar. Men man har egentligen inga stora problem med turistfisket. Fast det förekommer att de inte läser informationen på baksidan på fiskekortet – och att de därför ibland kommer för långt in på andras vatten. Då kan det bli en del irritation.

Isakssons stugby har en fiskeguide, annars finns det inte mycket fiskeguider på Föglö.

Man har en del letter och ester men inte mycket ryssar på Föglö. Förut förekom det problem med alkohol och förstörelse, men idag har turistfiskarna blivit mer skötsamma och mer fokuserade på fisket.

Man menar samtidigt att det är märkvärdigt att hobbyfiskarna behandlas på ett vänligare sätt än yrkes- och binäringsfiskarna.

Om fiskodlingen

Fiskarna önskar att landskapsregeringen blev förstående för fiskodlingens behov, det skulle behövas en ändring av vattenlagen till fördel för fiskodlingen. Fiskodlingen ger viktiga arbetstillfällen, de företagen är våra största arbetsgivare – utan fiskodlingen är det slut med oss. Öarna ligger i havet, och havet är skärgårdsbornas jordbruk.

Man gav exempel på fiskodlarnas problem: Fiskeföretagen hade tidigare förtur på färjetrafiken när man ska leverera fisk till fasta Åland men i och med den senaste regeringen så var det slut med det. Det fungerar inte om företagen ska stå i kö, med fisk som måste ha kallt och syrerikt vatten, för att komma med färjan.

Brändö Lax fick inte tillstånd att utöka på åländskt vatten, men på finskt vatten 200 m längre bort gick det bra.

De närvarande tolkade det som att politikerna vill ha bort skärgårdsborna och deras näringar. Det är svårt att behålla en levande skärgård om de som bor där inte kan jobba eller ha underlag för skola.

Man menar att i allmänhet är politikerna i Mariehamn okunniga om skärgårdsliv och skärgårdsnäringarnas villkor.

Fiskarna menar att om ÅLR i Mariehamn försvårar för fiskodlarna så kommer fiskodlingen att flyttas till Finland eller till Sverige och därmed kommer viktiga arbetstillfällen att försvinna från Åland och det kommer att vara till stor skada för skärgården.

Bilaga 6

Tranviks samfällighetsförening - 190610

Möte för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan och för hållbar kustzonplanering i projektet Coast4Us
Tranviks samfällighetsförening 10 juni

Närvarande: Kjell Silfvernagel & Dan Mattsson för Tranviks samfällighetsförening, Håkan Tunón & Marie Kvarnström, CBM

Håkan och Marie började med att informera om havsplanen och projektet Coast4Us och Ålands landskapsregerings önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov – så här skriver Ålands landskapsregering om havsplanen:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m.fl.). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Ålands landskapsregering genomför sedan 2018 också projektet Coast4us med fokus på hållbar kustzonplanering i samarbete med de boende inom ett pilotområde, bland annat Sunds kommun. Målet är att tillsammans med lokalbefolkningen hitta vinn-vinn lösningar som är positiva ur miljösynpunkt men också för turism och annat hållbart brukande av naturen. Det kan handla om att stärka rovfisk, bygga flexibla våtmarkslösningar och bevattningsbassänger eller något annat som gynnar både biologisk mångfald och turism som vandringsleder och fågeltorn.

Landskapsregeringen har gett ett uppdrag till SLU, Centrum för biologisk mångfald och Snowchange. Konsulterna ska kartera sociala, kulturella, ekonomiska och ekologiska värden i olika pilotområden i Sund. Arbetet kommer att ske genom olika möten och workshoppar samt intervjuer med lokalbefolkning och intresseorganisationer samt kommunen. Underlaget ska sedan arbetas vidare i samarbete med invånarna till lokala åtgärdsplaner för mindre vattenområden.

Om Tranviks samfällda land och vatten

Tidigare hade man två skilda organisationer, idag har man en gemensam organisation för land- och vattenförvaltning.

Om dagens fiske

Det har varit bra fiske hittills i år, man har fått bra med gädda på spö (man fiskar mycket med *catch & release*, vilket Dan och Kjell menar fungerar bra.) Det man fiskar idag är mest gädda, abborre och öring. Tranvik är känt för fina öringsvatten. Men det finns även mycket braxen, främst små pankor, men de är inte särskilt eftertraktade. Om man vill äta dem smakar de bäst på våren. Och ofta lyfts det gamla talesättet ”När enarna röker så leker braxen” fram. Dans farmor vill gärna ha ugnsbakad braxen. Bjarne vill alltid ha, och Dans mor ville ha när hon levde.

Det finns däremot nästan ingen gös i Lumparn idag. Numera får man väldigt lite och särskilt inte på jigg. Tidigare, på tidigt 1990-talet, kunde man få upp till 20–25 gösar på ett enda nät. De har fått en i år, men den var så liten så den fick gå tillbaka. En bekant i Stockholmstrakten får mycket gös.

Dan fiskar lika mycket för mat som för nöje (främst abborre och strömming). Vintertid kan det bli lake under isen – den har ökat väldigt på senaste år.

När Dan flyttade in till området så var vattnet bra, men sen blev det dåligt. Sedan chipsfabriken skaffade nytt reningsverk så har det blivit bättre igen. Tidigare ledde avloppet rakt ut i Bruksviken och vattnet såg på den tiden ut som kaffe.

På försommarn är det mycket strömming som går in i Lumparn för att leka. De förekommer ofta i Färjsundet, och i sunden mellan Bomarsund-Prästö-Töftö. Färjsundet har varit ett bra område för att fiska strömming eftersom den gick upp för att leka i vikarna. Förra vintern kom fisketurister (mycket ryssar) som tog upp allt smått och lät dem ligga kvar på isen. I områdena nortöver i Färjsundet har man stoppat fiskekortsförsäljningen på grund av detta. (Under inbördeskriget och första världskriget så sänkte man dessutom önskade individer under isen vid Färjsundet.)

De framhöll att det finns två sikraser i de åländska vattnen – en kommer möjligen från Danmark medan den andra är inhemsk på Åland – man kan lätt se skillnad på dem.

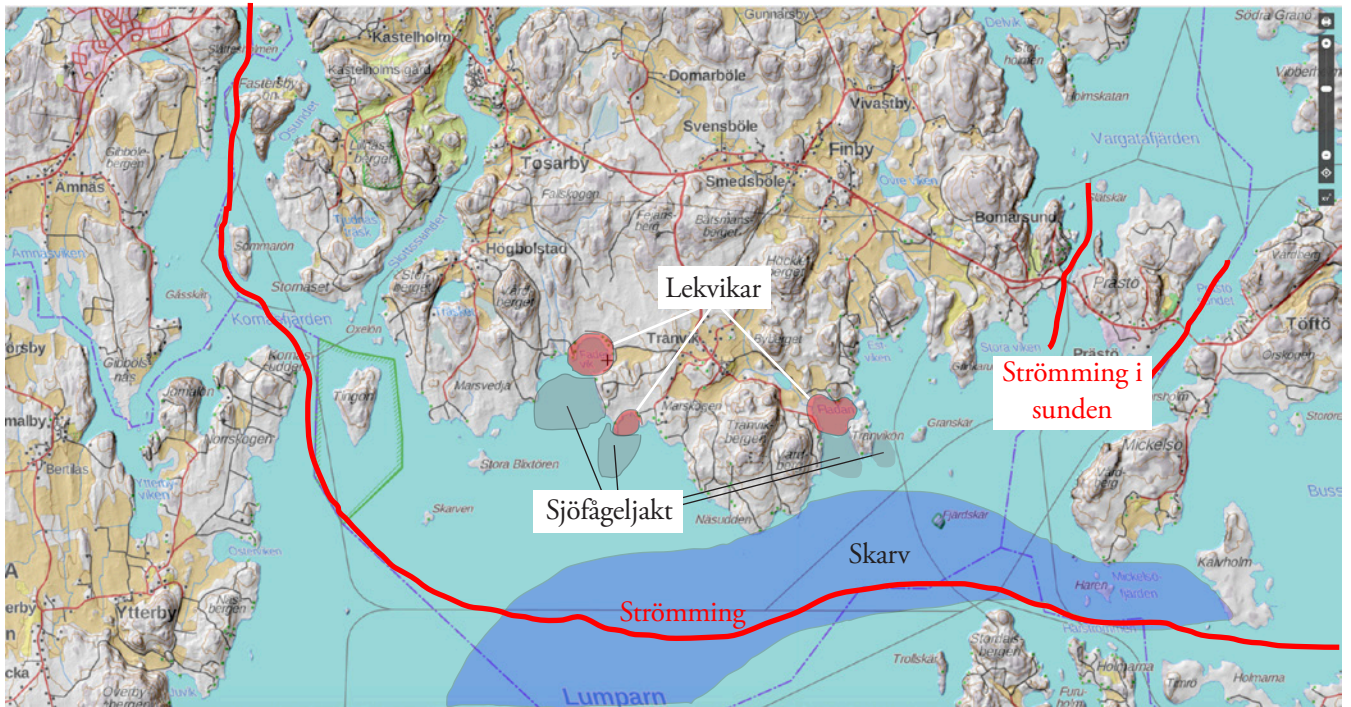
Båda två skulle gärna se mer gös i vattnen eftersom det är en populär och rolig fisk för fritidsfiske som lockar fisketurister.

Piggvar (skabbflundra) har börjat komma tillbaka. I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet fanns mycket men sedan gick beståndet ner. Nu har den kommit tillbaka till vattnen utanför Tranvik. Dan fiskar nästan enbart i de lokala vattnen.

Det finns fina öringsstränder i Tranvik och mycket öring, det är populärt med öringsfiske. Det finns mycket hötter (blåstång) i vattnen och på våren går öringen upp i grunda vikar och solar sig. Och så kommer strömmingen in.

Om man pilkar strömming och får fullt med strömming så kan man höja upp sitt redskap någon/några meter över strömmingarna så kan man få stora abborrar eller kanske rent av öring.

Vi diskuterade också situationen för storspigg i Lumparn men det hade Kjell och Dan

Några iakttagelser i Tranvikstrakten och norra Lumparn. På Tranvikshalvön finns tre lekvikar och ett antal platser för sjöfågeljakt (ungefär på samma platser förekommer också säl). Strömningen kommer in och vandrar igenom Lumparn upp till Färjsundet vid Godby i nordväst. I de strömmande sunden på varsin sida av Prästö är det gott strömmingsfiske. Periodvis kommer skarv in i stora mängder i ett bälte i Lumparn.

egentligen inte så mycket åsikter om, mer än att Linda Sundström höll på att undersöka förekomsten av spigg. Landskapsregeringen hade haft dykare i Fladan i samband med inventeringen.

Om fiskekort och samfällighetens fiskevårdande arbete

Samfälligheten säljer fiskekort för Tranviks vatten via nätet och det gör även en del fiskeguider, bl.a. Patrik Lehtonen. Han tillämpar principen att båten får ta upp en öring per dag, dvs första öringen. Övriga släpps tillbaka. Att sälja fiskekort är grunden för samfällighetens ekonomi och man behöver bra sik och gädda för att locka kunder. Gädda och öring fångas mest på *catch-and-release* och man bedömde att fiskarna verkade klara detta bra. Totalt sett så är det två-tre fiskeguider som tar fiskare till Tranviks vatten, bl a fiskeguider som utgår från Mariehamn.

Årskort för Tranviksbor kostar €10 och övriga betalar €50. Fiskeguider sköter mycket av försäljningen och tar i allmänhet €7 per dag för fiske i Tranviksvatten.

I Prästö tar de €150 för ett årskort – de har samma regler för husbehovsfiske och fritidsfiske men Dan och Kjell menar att borde finnas skillnader (tillåtna redskap är både 2 x 60 m nät och handredskap).

Försäljningen av fiskekort gör att det kommer in pengar så att man kan köpa och plantera ut mer fiskyngel och på så sätt få ännu populärare fiskevatten. Det är oftast fiske-

kortsområdena som planterar ut fisk! Kjell och Dan vet inte något om ÅLR planterar ut någon fisk på landskapets vatten? De tycker i alla fall att det borde vara så att de samfälliga vattenägarna planterar ut och även ÅLR på landskapets vatten. Vissa privata vattenägare säljer fiskekort men använder intäkterna till vinterväghållning eller något annat, dvs de planterar inte ut fisk.

Det är alltid svårt att få insatser gjorda på ideell basis! Eldsjälar behövs och större insatser kostar pengar och tid! Fiskekortsintäkterna är en förutsättning för fiskeförvaltningen.

Om tjuvfiske och rovfiske

Gällande tjuvfiske och rovfiske respektive respekten för privat mark så var det en del problem för tjugo år sedan då det kunde vara en massa tyskar nere vid den privata stugan när man kom dit. De ville fiska och utan fiskekort. Idag är kunskap om allemansrätten och privata vatten betydligt bättre.

Det man kommer att tänka på nu är pågående rättegång om tjuvfiske efter lax med drivgarn i vattnen öster om Åland.

Problem med mink, havsörn, säl, skarv mm

På Tranviksudden finns mycket mink och örn som tar fisk och sjöfågel, men även skarv och säl som rensar i näten. Skarven tar fågelungar och naturligtvis fisk.

Örnen är ett problem för ejdern eftersom den går ner på de ruvande ådorna eller när de är ute med ungar. Fladan är ett rikt hak för örn, de lurar på grunda områden. Ibland har man haft 17 örnar samtidigt i Fladan. Det har funnits mycket änder i Fladan. Man vet att man provar med drönare runt Lågskär för att skrämma bort örnar!

Dan och Kjell menar att det är viktigt att man har någon vårfjakt på sjöfågel eftersom man då håller efter rovdjur och även är ute och stör på holmarna vilket skrämmer bort örnar så att det blir fler ungar som överlever i sjöfågelkullarna. Det skulle också behövas mer jakt på vitfågel. Höstfågel får man skjuta utan kvot (ej ejder och svärta), men knipa etc.

Skarvfjakt är tillåten på hösten från augusti, men då är det mycket fritidsbåtar ute på Lumparn så då går det inte att jaga. Både Dan och Kjell önskar att det var fri jakt på skarv året runt eftersom det är på våren som behoven med skydds jakt är störst. När de sätter ut yngel av öring och sik så kommer skarven raskt dit. Då skulle man behöva skydds jakt. Skarven sitter gärna runt Skarven och Röda Kon där strömmingen går upp. Man har planer att sitta på skarvpass.

Skarvkött smakar inte gott tycker Dan, medan Kjell menar att om man kokar och sedan röker det så blir det okej!

Mårdhund är ett problem på land. Det är €10 per svans i skottpengar. Kjell och en annan sköt tillsammans 30 st på en plats vid Österäng under ett år. (i år har redan hunnit skjuta 12 stycken, utan hund på smygjakt). På Åland kan de få upp till 10 ungar per kull, 2 kullar om året! Så det är mycket bra tillväxt och de kan bli ett ordentligt problem.

De skjuter också rävar, så nu har de mycket harar och rådjur i Tranvik.

På land funkar det mesta bra, men jaktlaget skulle kanske skjuta av lite mer rådjur! Man har 22–23 rådjursjägare i samfälligheten vara ett femtontal är aktiva. Idag får man ha

stängsel runt potatislandet till midsommar så att rådjuren inte trampar ner fiberduken. Det är också relativt gott om älg.

Sjöfågel och fågeljakt:

Knipa, vigg, skrake och gräsand jagas och är vanliga runt Tranvik. Vintertid kan det ligga flera tusen knipor i Lumparn. Dan och Kjell markerar streckade områden på kartan där det är mycket fågeljakt (runt Tranvikön och vid udden väster om Lillfadervik var det tidigare mycket sjöfågeljakt).

Om värdefulla områden

Dan och Kjell vill egentligen inte markera särskilda områden på kartan som värdefulla ekologiskt, socialt eller kulturellt! Det är fint överallt!

Några områden som i alla fall pekas ut:

- Tranvikön är fin med urskog och Fladan. Samfälligheten förvaltar udden vid Storfadervik.
- Träsket (som heter Viken) ovanför Fladan är ofta bra med mycket fågel och fisk – troligen fisklek.
- Dan har en död tall på tomten med bon av spillkråka, pärluggla och knipa i samma träd!
- Morkullan har ökat mycket under senare år!
- Skogsmården har börjat öka på Åland (sedd bl.a. i Fladen)

Om fiskodlingen i Gutterorp

Man menade att fiskodlingen gör en jättebra insats och utan den så skulle fiskbestånden på Åland gå ner. Kjell och Dan betonade att det är viktigt att den verksamheten fortsätter. De odlar gädda, öring och sik från inhemsk rom och mjölke.

Vi frågade om utsläppen från Ålands fiskodling i Gutterorp och komposten och deras eventuella påverkan på vattnet. Dan och Kjell vet inte mer än det som står i tidningarna men de är oerhört rädda för att fiskodlingens verksamhet ska försvinna, för den behövs verkligen för att säkerställa fiskbestånden.

Sjöarna nedanför Finby – tidigare jagade man änder där men nu finns ingen vattenspegel kvar utan allt är bara igenvuxet med vass.

Frågan om det behövs ett enhetligt system av fiskeregler och gemensam kontroll:

Det vore värdefullt att ha samma regler överallt, central övervakning och samordning av priser för fiskekort. I den bästa av världar skulle man ha ett fiskekort, men det är omöjligt. Det borde vara lika för alla, med det är svårt så länge allt är privat. Det är många viljor och det är svårt att jämkä dem alla. Viss samordning vore dock bra!

Kontroll kostar pengar och de flesta sköter sig. Det är svårt som representant för en samfällighet att kontrollera främmande personer – lite obehagligt att fråga efter fiskekort, man har ju inget särskilt bemyndigande och man har ju inte så mycket att sätta emot. Det är svårt att övervaka och att visa att man faktiskt har befogenhet. Vilka bevis ska man

kunna visa upp för att man får kontrollera? Om man konfronterar misstänkta tjuvjägare kan det hjälpa att ta fram mobilen – då brukar det hända grejer.

Som privatperson så vill man undvika konflikter, men man gör så gott man kan! När det var tjuvfiskare i landskapets vatten i Slottsviken så valde fastighetsverket att inte beivra! Tvärtom bagatelliserade man situationen. Sådant irriterar ansvarsfulla fiskevattenägare, fastighetsverket borde ha resurser att vara ett gott föredöme.

Landskapsregeringen måste gå i bräschen för hela Ålands fiske – fisketurismen är viktig för hela Åland och om landskapet inte gör något för att statuera exempel blir situationen ohållbar.

Förslag på fiskbefrämjande insatser:

- Man borde freda vissa vikar, som Fladan och Storfadervik, under lekperioden under några år och se vilken effekt det har. Lämplig tid för fredning är från sista halvan av april till sista maj.
- En annan insats för fisken är att lägga granris på isen som får sjunka till botten och skapa bra miljöer – men det är lite osäkert var man ska lägga ut ris så att inte folk kör in i det med båten eller råkar fastna med näten.
- Man känner en del markägare runt Lumparn (i Jomala, Prästö m.fl.) och det vore bra att samlas och samordna fredning av lekvikar, det gäller att alla gör ungefär lika.

Bilaga 7

Tranviks hembygdsförening - 190610

Anteckningar från möte med Tranviks hembygdsförening 10 juni. I syfte att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan och för hållbar kustzonplanering i projektet Coast4Us

Närvarande: Anne-May Pehrsson, Rita Holmstedt & Birger Eriksson (Tranviks hembygdsförening), Håkan Tunón & Marie Kvarnström, Centrum för biologisk mångfald

Håkan och Marie började med att informera om havsplanen och projektet Coast4Us och Ålands landskapsregerings önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov – så här skriver Ålands landskapsregering om havsplanen:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m fl) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m.fl.). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Ålands landskapsregering genomför sedan 2018 också projektet Coast4us med fokus på hållbar kustzonplanering i samarbete med de boende inom ett pilotområde, bland annat Sunds kommun. Målet är att tillsammans med lokalbefolkningen hitta vinn-vinn lösningar som är positiva ur miljösynpunkt men också för turism och annat hållbart brukande av naturen. Det kan handla om att stärka rovfisk, bygga flexibla våtmarkslösningar och bevattningsbassänger eller något annat som gynnar både biologisk mångfald och turism som vandringsleder och fågeltorn.

Landskapsregeringen har gett ett uppdrag till SLU, Centrum för biologisk mångfald och Snowchange. Konsulterna ska kartera sociala, kulturella, ekonomiska och ekologiska värden i olika pilotområden i Sund. Arbetet kommer att ske genom olika möten och workshoppar samt intervjuer med lokalbefolkning och intresseorganisationer samt kommunen. Underlaget ska sedan arbetas vidare i samarbete med invånarna till lokala åtgärdsplaner för mindre vattenområden.

Om Tranvik

Tranvik har cirka 80 invånare och ett aktivt socialt liv med samfällig mark och vatten. Samfälligheten i Tranviks by sköter om många olika evenemang och byggnader i bygden: midsommarstången, pumphuset, slakthuset (f.d. mejerivagnslider), brunnstippen, paviljong (dansbana), mjölkbordet, fotbollsplan, anslagstavlor, väderkvarn (från Lemland).

Man har sandgrop, källa med bra vatten, plats för tvätt, Tranvikön med fågeljakt, småbåtshamn, lertaget, gemensam strand (Storfadervik), mm.

Kulturlivet i Tranvik

Man firar midsommar gemensamt. Midsommarstången görs på traditionellt vis: kronorna görs av vasspipor, bomullsfiskargarn och kräppapper (som chanserar med tiden under året och på så vis illustrerar livets gång), vidare har man 4 segelbåtar (symboliserar sjöfarten), en fåktargubbe som snurrar (idogheten), solen, små granar och en vimpel. Stången reses på midsommar och fälls sedan nästan ett år senare, någon vecka eller så före midsommar för att kläs om.

Man firar också Tranviksdagen gemensamt till minne av fransmännens landstigning 1854. De stannade och fick mat i gårdarna, men det sägs att alla i Tranvik sprang till skogs utom en gammal gumma, Tarasovskan, som gömde sig under en tunnan. Aktiviteterna på Tranviksdagen kan vara att vår författare läser ur sin nya bok, en hobbyhistoriker berättar, en båtbyggare berättar om båtar, mm. Man brukar ha kaffeservering och loppis.

Man har också en mindre damkör, *Tranviks Qvinnas*, som gett ut ett album med visor (mycket trevligt att lyssna på), och en stickjunta.

Man jobbar mycket i hembygdsföreningen nu med att kartlägga lokala platsnamn, vilket är en viktig del av lokalhistorien. Exempel på lokala platsnamn i byn:

Degersten (=stor sten)

Snusportarna = där satt gubbarna och snackade och snusade

Siggelviken = segelviken, Siggeläng, Siggelängskullen

Höcklevägen Höckle = högklev = spricka i berget

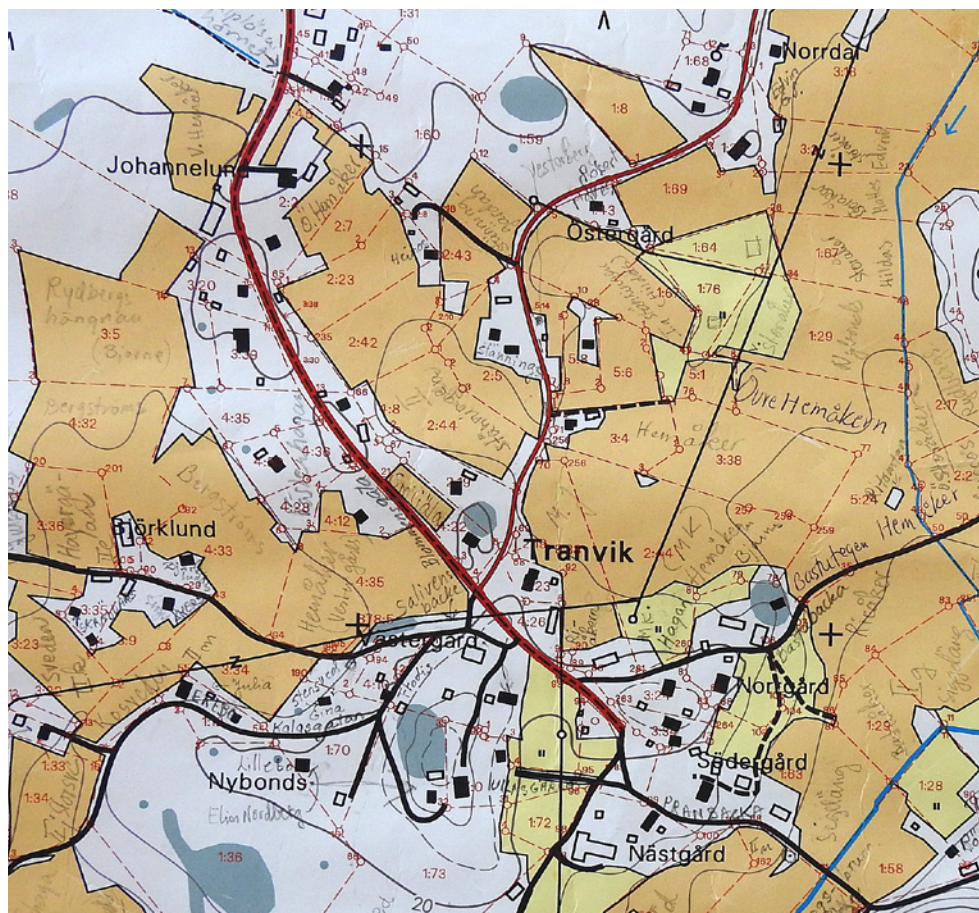
Om livet i Tranvik

Tranvik har inget kommunalt vatten utan privata brunnar, och inget kommunalt avlopp. Man har rent och gott vatten, 34 hushåll får vatten från samma brunn. Man har gemensamma regler, exempelvis vattnar man inte gräsmattor.

Namnet Tranvik ska komma från sältran och att man klubbade säl i området och kokade tran.

Förr fanns det mycket djur i Tranvik och man producerade mycket av maten själv. Anne-Mays familj hade 30 suggor förut, de levererade 20-kilosgrisar till en granngård. De hade också 6–7 kor och levde bra på det. De hade mycket självhushåll, malde sitt mjöl själv, odlade mycket potatis och grönsaker, rökte fläsk. De odlade också gurkor och sålde för inläggning.

Man saknar korna i byn, det är ett år sedan de sista försvann. Idag är det en mjölkgård i Sunds kommun som har 340 kor. Om det blir så att man börjar importera mjölk kanske

Tranviks hembygdsförening har ett pågående arbete att kartlägga äldre folkliga namn på lokala platser. Ett svårt och tidsödande arbete eftersom många namn troligen redan är bortglömda och att de minnen som finns kvar kanske inte är helt och hållet säkra. Sammantaget bidrar platsnamnen till att ge en inblick i äldre tiders lokalkultur och vardag. Foto: Håkan Tunón.

vi kan börja med mjölkkor i liten skala och få avsättning. Kanske vi kan ha ”byakor” med mjölkförsäljning i egen kanna.

Ett tag fanns det 65 hästar i byn: Westernhästar, varmlod, travhästar, shetlandsponnyer, tinker. Idag finns några stycken. Det finns tre getter i byn (Malva, Greta o Vera).

Anne-May tror och hoppas att det börjar om med det småskaliga.

Om landskapsregeringens beslut, planer och förslag

Man var irriterade över tankarna om kommunsammanslagning och även den nya användningen av postnummer som inte tog hänsyn till byarna. Bynamnen är borttagna ur adresserna, vilket försvårar för folk att hitta. Man befärar att de små kommunerna vid en sammanslagning blir andra klassens områden.

ÅLR planerar också tunnlar och ”kort rutt” (nya färjefästen), trots att de som bor på öarna hellre vill ha ÅNM:s snabbtrutt.

Samarbeten fungerar bättre när det inte blir för stort – det fungerar bara om det är små

sammanslutningar. (Man noterade att kommunala regler för bygglov skiljer sig mellan olika kommuner. Det borde vara lika.) Centralisering och indragningar upplevdes sällan vara av godo! I affärsvärlden har man försökt med samgång - man slog samman andelslag (t ex Sunds andelshandel), men det gick inte bra och man har nu lagt ner dem. ”Det tar en timme att hämta posten nuförtiden.”

I alla folkomröstningar har majoriteten varit emot kommunsammanslagning, men ”ÅLR gör som de vill.”

Man menade att landskapsregeringen inte lyssnar på det lokala, medan man lokalt kan åka och prata direkt med kommundirektören i Sunds kommun. Det är oerhört viktigt att bevara en lokal kontakt inom närservice, skola, äldreomsorg, och liknande. Anne-May har erfarenhet av kommunalt arbete, hon var Ålands första kvinnliga kommunfullmäktigeordförande 1980.

Man skulle kunna ha viss administration gemensamt: gemensam löneräknare, byggnadsinspektör etc mellan kommunerna. Men kommunerna bör vara kvar, annars är det risk att man förlorar service, dagis, äldreomsorg etc, Man menar att det är svårt att påvisa besparingar efter sammanslagningar som gjorts tidigare på annat håll.

Den lokala kulturen och samarbeten:

Kulturlivet fungerar bra lokalt i kommunen och man tar egna initiativ för samarbetet mellan byarna!

Ett bra exempel är Sund Kultur som är en paraplyorganisation för kulturföreningarna och har olika arrangemang, t.ex. firande av självstyrelsedagen, midsommarfirande och Sunds julmarknad vid Jan Karlsgården, Kastelholm (med långväga besökare från hela Finland).

Slutligen

ÅLR behöver lyssna mer på folket, låta folket få säga hur de vill ha det och inte gå emot majoritetssyn i omröstningar etc. ”Annars är det diktatur.”

I Sverige och Finland har man ofta tappat mycket av direktdemokratin i samband med sammanslagningar vid olika tillfällen. Närheten och det småskaliga är en styrka som Åland måste odla.

Man understryker sin önskan att kommunerna på eget initiativ ska få gå ihop om de vill det, men inte tvingas!

Bilaga 8

Brändö (kommunen, fiskodlare)

190611

Möte för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan, Brändö 11 juni.

Närvarande: John Wrede (kommundirektör), Tommy Öström (kommunstyrelsens ordförande), Ella Hellström och Maj Rasilainen (Brändö Lax), Håkan Tunón & Marie Kvarnström, CBM.

Håkan och Marie började med att informera om havsplanen och projektet Coast4Us och Ålands landskapsregerings önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov i en hållbar förvaltning.

Myndigheter och planering

Gruppen inledde med att fundera över hur samarbetet med finska och åländska myndigheter fungerar vad gäller det pågående arbetet med havsplanerna. Är det parallella processer eller sker något slags utbyte emellan? Utbyte vore bra. Man noterade vidare att det för 25–30 år sedan gjordes en överskådlig plan över åländska havsmiljön och att man då hade kontakt med folk i bygderna för att kunna få det lokala perspektivet. Frågan är hur man får det med trovärdigheten om det är så att man upprepar processer flera gånger om det sedan inte händer något konkret.

Ekonomi och boende i Brändö kommun

Hur ska man kunna överleva i skärgårdskommunerna året runt? Vilka näringar ska man kunna ha? Och vilka inkomster ska man kunna ha? Man lyfte fram att för Brändö kommun och åretruntboendet så var Brändö Lax en viktig aktör med arbetsplatser och diverse kringeffekter (transporter och övrig service) som ger både inkomstskatter och samfundsskatt. Brändö Lax anställer 20 personer året runt och 40 över slaktperioden augusti–februari. Brändö kommun består av 90 % vatten, så den blå sektorn är mycket viktig.

Enligt något äldre siffror står turismen för c:a 2 % av kommunalskatterna, fiskodlingen totalt med samfundsskatten 15–20% (har förmodligen ökat), sjötransporter c:a 30% (har förmodligen minskat), kommunen ungefär som fisket och resten småföretag (elektriker mm).

70–80 % av turisterna som besöker Brändö kommer från finska fastlandet. Brändö har närmare till Åbo än Mariehamn (det går 3–5 färjor per dag till fasta Finland och 3 till fasta Åland). Fiskodlingen med dess transporter är sannolikt en viktig orsak till den relativt goda turtätheten idag.

Om fiskodling

Det finns en finsk nationell fiskodlingsstrategi. Man försöker miljömässigt att förbättra sig hela tiden och man fokuserar på att nationellt utöka så mycket som möjligt. I hela Finland produceras 13 miljoner kg fisk via fiskodling, och man vill öka till 20 miljoner kg till 2022. Brändö Lax producerar årligen ca 2 miljoner kg.

Brändö Lax har resurser och man vill utveckla och investera. Men väder, miljötillstånd, vattenkvalitet och myndigheter är saker som man inte kan styra själv utan som kommer utifrån.

Visserligen har man önskan att utveckla förädlingen! Filea, frysa, röka... men oftast är det alltför små volymer för att bli ekonomiskt lönsamt. Som företag är man egentligen för små för att göra egen förädling men samtidigt för stora för att kunna fokusera mer på de små kunderna. Det skulle nog finnas utrymme för småföretagare att köpa fisk för att förädla i liten skala för att på så sätt utveckla det lokala näringslivet, men det kräver att någon liten lokal aktör väljer att satsa.

Fiskodlingsfrågan är mycket infekterad på Åland och man menar att det förefaller vara en hel del felinformation. Det är inte en bra diskussion idag, inga förutsättningslösa samtal med Ålands landskapsregering. Man menar att landskapsregeringen har pekat ut fiskodlingen som orsak till miljöproblem medan ÅLR samtidigt inte räknar på utsläppen från människor, jordbruket, färjetrafiken, etc. Mötets deltagare menar att övergödningen från fiskodling endast är en liten del av de totala utsläppen.

Man pratar om mycket om hållbart vattenbruk/fiskodling men det saknas en holistisk syn! Man vill ha bort övergödningen och fiskodlingen, men frågan är varifrån fisken på tallriken då ska komma? Det blir ett lokalt-regionalt tänkande i miljöfrågorna medan man vill ha det globalt vad gäller livsmedelsförsörjningen. Med andra ord vill man att miljöbelastningen sker någon annanstans i världen.

Man konstaterar att det förekommer en hel del massmedial debatt om fiskodlingen och exempelvis Erik Bonsdorf, professor vid Åbo akademien, har under decennier pekat ut fiskodlingen som miljöbov. Deltagarna i mötet menar att mycket har förbättrats under de senaste decennierna och det finns en föråldrad bild som idag inte stämmer.

Man pekar på att det är olika regler på finska respektive åländska sidan och man poängterar att man måste ha samma spelregler för alla aktörer i "samma" vatten.

Vi diskuterade nya s k cirkulära fiskodlingstekniker: Det är slutna system, men de har enligt deltagarna inte visat sig ekonomiskt hållbara eftersom man måste värma vattnet och det medför också större risk för sjukdomsspridning. Fiskarna växer inte heller tillräckligt bra i slutna system, och de ger en fisk som smakar sämre än den som producerats i fritt vatten

Vattenprover för miljöövervakning tas inte över hela året utan bara någon gång per år. Det ger orättvisa resultat. På fastlandssidan så analyserar man vattenkvaliteten året om. Ute i skärgården så tas vattenprover ofta sommartid (då det är enklare att vara ute).

Brändö Lax håller på att ASC-certifiera sig Man utvecklar tekniken för automatiska provtagningar och analyser av fosfor, kväve, syre.

Under hösten tas fisken in från öppet vatten för slakt. Först då tar man in kassarna närmare kusten, annars håller man till ute på djupare vatten. Innan slakt matas fisken

Foto: Håkan Tunón.

Brändö Lax-anläggning i Brändö.

bara någon gång per vecka. Det innebär att det i innerskärgården sker marginellt med näringsutsläpp.

Transporter

Man diskuterade kortrutten som är tänkt att binda ihop Åland närmare och spara pengar. Idén är att ha korta färjelinjer som kan gå oftare. Det innebär samtidigt att transporten Mariehamn-Föglö-Kumlinge-Brändö-fasta Finland kräver flera färjor, och dessutom måste man lasta om flera gånger och ta sig från ett färjeläge till ett annat. Det kommer att ta mycket mer tid för skärgårdsbefolkningen att transportera mellan öarna. För Brändös del så blir det nog tidsmässigt en tydlig försämring.

Annars menar man att man inte har ändrat färjetrafikens storlek och de tidtabeller som används. Man framhöll att det innebär att färjetrafiken är otillräcklig för turisterna. Man tyckte att man borde kolla vad invånarna faktiskt vill och behöver!

Redan idag är det så att om man beställer paket till posten så är det problem på Brändö. Om man beställer paketet till Gustavs på finska sidan så kan man hämta det där ganska fort! Annars hamnar paketet i Svinö på Lemland vilket är en femtimmars resa. Överhuvudtaget är det besvärligt med samhällsservicen, ett t o r besök till fasta Åland för att gå till läkare, tandläkare eller vad det kan vara, tar ofta 14-15 timmar. Ibland måste man stanna över natt för att kunna göra sina ärenden.

Skärgård kontra fasta Åland

Landskapsregeringen måste ta hänsyn till att lokalsamhället måste kunna fungera hela året! Samtidigt framhöll mötets deltagare att man inser att man bor på landsbygden och inte kan ha samma tillgång till all service som på fastlandet.

Färjetrafiken skapar möjligheter men den är inte allt!

Idag är 7 % av Ålands befolkning skärgårdsboende, för femtio år sedan var det 100 %. Myndigheterna fokuserar på att man ska samla invånarna i ”stadsregionen” och man väljer allt mer att titta västerut mot Sverige. De flesta yngre ålänningar idag har aldrig satt sin fot på Brändö. Även skärgårdspolitikerna blir snabbt ”fastlänningar” när de flyttar från öarna.

Kommunen menar att man uppfattas av politikerna ligga långt bort från Mariehamn och man upplever att politikerna inte lyssnar. Det är en stor tjänstemannakår i ”Marmorborgen” i Mariehamn – som kommundirektör skickar John många meddelanden varje vecka till ÅLR men får inte svar på alla.

På Brändö har kommunen för att säkra samhällsservicen satsat på bl.a. dagvård, skola och äldreboende. Utan de skatteinkomster som fiskodlingen renderar så skulle servicenivån vara kännbart sämre överlag.

På Brändö finns en ”restaurant” Trixies i Brändö by. Det är ett café, pub, restaurant och öppet året runt! [tyvärr inte kvällstid, åtminstone inte när vi var där]

Grannöarna: På Lappo har man cirka 2000 båt-övernattningar per år i gästhamnen och där finns det matservering under sommarhalvåret. På Jurmo görs 1000 båt-övernattningar per år.

Brändö ligger nära Åbolands skärgård. Man menar att det området har utvecklat skärgården bättre. Man funderade varför inte ÅLR kan ha enkla övernattningsstugor och eldplatser där folk kan stanna till på små obebodda öar. Sådana finns det många på finska sidan (Björkö, Jurmo, Nötö, Utö, Berghamn, Aspö m.fl.). Alltså motsvarigheter till vandrarstugor i Lappland! Det skulle öka turismen i området och förmodligen leda till en viss utveckling. Brändö har 1 200 öar av olika storlek! John berättade också om en designbastu i Åbolands skärgård (på Vitören) som ett udda och nischskapande turistinslag.

Brändös brosystem är c:a 30 år gammalt. Innan dess var man helt beroende av båttrafik mellan öarna!

Havsbruket är oerhört viktigt. Visst kan samhället och näringslivet göra stora investeringar i helt nya näringar, men fiskodlingarna finns redan på plats och kan utvecklas ytterligare! Därför tycker man att det vore viktigt att utveckla en mer holistisk och konstruktiv dialog.

Bilaga 9

Brändö (fiskare, stugbyägare) 190611

Möte för att inkludera lokal kunskap om fiske och natur- och kulturvärden till arbetet med Ålands havsplan, Brändö kvällen 11 juni.

Närvarande: Lars Pettersson (Brändö stugby), Sigvard Åkerberg och Kristian Törnroth (Godby shipping), Marco Granberg (fiskare/jägare), Håkan Tunón & Marie Kvarnström, Centrum för biologisk mångfald.

Håkan och Marie började med att informera om havsplanen och Ålands landskapsregerings önskan att inkludera lokalbefolkningens kunskap och behov.

- Lars Pettersson berättade att han hade drivit Brändö stugby i 45 år under sommaren (vintrarna spenderade han och familjen på solkusten i Spanien, de återvände i april för att sköta underhållet inför sommarsäsongen). Nu drar de ner på verksamheten och snart blir han pensionär.
- Marco Granberg är en av få kvarvarande yrkesfiskare i Brändö, i övrigt finns det bara husbehovsfiskare. Han fiskar främst sik. Fångsten säljer han mestadels till Brändö Lax. Marco odlar också grönsaker och jagar en hel del.
- Sigvard Åkerberg och Kristian Törnroth har intressen i Godby shipping som har lastfartyg och transporterar containers och trailers över hela världen.

Om tillståndet och förändringar av mängden fisk, fågel och däggdjur

Siken har minskat och laxen är borta, den började minska på 1990-talet. Det var väldigt mycket öring i dessa vatten runt 1980–1990-talet, men nu går de inte längre upp och leker i Åvaströmmen som de gjorde förut. Torsken var riklig under 1970-talet och början på 1980-talet, sedan försvann den runt 1987. Lars Pettersson: i min ungdom åt man inte flundra, piggvar och torsk, man ville äta annan fisk, som sik.

Vi frågade om möjlighet till förädling av fisk. Deltagarna menade att det inte lönar sig eftersom det är en alltför kort säsong. Marco har fiskat karpfisk (braxen, id, mört) på prov åt en restaurang som ville visa att dessa fiskar är goda att äta. Smakmässigt var det inget fel på den fisken, och det är inte svårt att fiska dem, men Marco har inte intresset att fiska dem. Att ligga i en grund vik och fiska kan inte mäta sig med livskvalitén när man ligger ute på öppet vatten och fiskar sik med havet och elementen runtomkring! Förr var det vanligt att man gjorde fiskbullar av mört.

Marco har faktiskt fått stör på nätet, och näbbgädda. Ullhandskrabba och sjurygg fö-

rekommer också och förr fick man det nån gång då och då. Ålfiske förekommer knappast i Brändö.

Mängden sjöfågel har minskat mycket. Knipen har visserligen gått upp, att jägare sätter upp holkar och jagar mink har säkert bidragit till det. Svärtan finns inte längre inomskärs, förmodligen är det nåt skit på botten. Och det blir nästan inga ejderungar! Häckningarna lyckas helt enkelt inte. Ute på stenbådan i Glopen räknade man förr c:a 200 häckande ådor, men de kan inte ligga och ruva längre på oskyddade öar på grund av örn och trutar. Man får inte heller sik på djupa vatten längre. Det kan bero på syrebrist på bottarna.

Nästan alla män jagar, men jakten minskar, och förr jagade man kanske nån enstaka sjöfågel också. Som bäst sköts det 50 älgar om året i Brändö. För c:a sju år sedan ”exploderade” vitsvanshjorten men den verkar ha gått ner något nu. Det finns väldigt mycket rådjur idag.

Säl och skarv

Man konstaterade att det fanns väldigt mycket säl och skarv idag, vilket har lett till minskade fångster av fisk. Fiskpopulationerna i vattnen har alltså minskat kraftigt och det stämmer väl tidsmässigt med ökningen av skarv och säl (från början av 2000-talet). Gråsälen tar hela siken och sliter bort den från näten, det lämnar inga spår (vikaren äter mer försiktigt), och dessutom skrämmer sälen bort fisken från näten vilket leder till mindre fångster. Näringslivsmässigt så har fisketurismen minskat i betydelse, vilket är logiskt eftersom det finns mindre fisk i vattnen. I stort sett ingen har tid att ägna sig åt att skjuta säl, även om man skjuter några enstaka.

Hur man än gör så måste man skjuta bort många fler sälar och skarvar för att säkerställa fiskpopulationerna.

Som fiskare så lämnar man inte näten i vattnet idag utan man plockar upp dem igen efter någon halvtimme när man har druckit sitt kaffe!

Gruppens rekommendation är:

- Skottpengar på säl och skarv kan öka intresset för jakt. Men skjuter man bara några hundra skarvar så har det inte tillräcklig effekt.
- Undersök möjligheten att förstöra skarvbon.

Turism och färjetrafik

Det finns något tiotal stugbyar i Brändö kommun med något tiotal stugor per by. Färjekapaciteten är dock begränsande och dessutom får man när man ringer veta att färjan är fullbokad - men åker man obokad till färjan så är den ofta bara halvfull. ”Det är helt uppåt väggarna med färjetrafiken, det är så galet att det går inte att säga.” Besökare bokar ofta stuga ett halvår i förväg; sedan går det inte att boka färja förrän några veckor innan – och då kan den vara fullbokad i systemet.

Kortrutten skulle vara negativ för Brändö! På Brändö hoppas man att kortrutten (om den blir av) bara ska komma att handla om Kökar, Föglö och Lumparland, eftersom det skulle leda till längre färjeresor om man ändrade rutterna till Brändö.

Om planerna med kommunsammanslagning

Förslaget om kommunsammanslagning är så helt uppåt väggarna som det kan bli. Alla som bor utanför centrum blir lidande. ”Det är bedrövligt”. ”Kom inte och begär talkoarbete efter kommunsammanslagningen”.

Fiberkabelnätet som finns idag på Brändö är betydelsefullt, och det har kommunen själv bekostat – det skulle man aldrig fått om vi varit sammanslagna.

Vad behövs för att Brändö ska blomstra?

Innan Finland gick med i EU så fanns växthusodlingen (det odlades grönsaker i 1-2 hektar växthus) men det lades ned på grund av EU-inträdet. Idag finns en odlare som odlar blommor. Man hade också trålfisket efter strömming inomskärs förr, då hade kommunen god ekonomi! Idag finns det strömming i havet men leken är betydligt mer utspridd och den går inte in inomskärs.

Man konstaterade att EU-stöden gynnar de stora bönderna och inte nyetableringar! Intresset för närproducerat har visserligen gjort situationen något bättre, men det finns ingen som har resurser att dra igång nya odlingar. Marco odlar dill och persilja för försäljning och vinterlagrar persilja. Han har sökt stöd för utökad produktion, men det fanns ingen möjlighet att få stöd om han inte hade minst 60 000 i omsättning av grönsakerna. Hur ska man kunna växa om man redan måste vara storproducent för att få stöd?

Grönsakerna som produceras transporteras till Ålands trädgårdshall i Mariehamn för att sedan transporteras vidare till Finland. Det måste idag finnas åretruntleverantörer för att företag ska vara intresserade. Det är svårt med småskalig produktion överhuvudtaget idag – och som sagt problem med nyetablering och satsningar på ökad produktion.

Fiske och jakt

Marco fiskar som nämnts mest sik – näten ligger i vattnen c:a 15–30 minuter. Siken är snabba fiskar som klarar sig undan sälen i öppet hav, men som däremot kan få problem i vikar. Sälen äter främst strömming.

De olika fiskelagen har fredade vikar men det följs lite si och så! Man säljer fiskekort och åtminstone förr i tiden fanns det många fritidsfiskare, men idag är det inget stort problem med tjuvfiske eftersom det är så pass få fiskare. Nog förekommer det tjuvfiske men det är inte så mycket beivrande av tjuvfisket.

Kumlinge-Björkö-området har större problem med fritidsfiskare, så nog vore någon kontroll då och då bra!

Man jagar en hel del älg, rådjur och vitsvanshjort på Brändö och numera endast knipa på hösten. Situationen var annorlunda innan man begränsade vårjakten!

Det konstaterades att man hade sett färre örnar denna vår.

Man bedriver en viss kontroll av mink och mårddhund, men de är inte ett så stort problem. De har minskat under senare år. Man har haft österbottningar här i ett par år som jagat mink, de har inte fått mycket de senaste åren, man har sett lite mink Även bisamråtorna har blivit färre. Det fanns en viss förekomst av skabb hos mårddhundar för några år sedan, men de har börjat återhämta sig.

Om fiskodlingen

Tankar rörande fiskodlingen: Den är livsviktig för Brändö och ger arbetstillfällen, trafik och indirekt gynnas allt av den. Man framhöll att det är ett väldigt ståhej kring fiskodling men det finns egentligen inga alternativa näringar i nuläget och förmodligen är alternativet att man odlar fisk på sämre sätt någon annanstans. Man menar att gödningsfabriken i Nystad förmodligen sprider en hel del näringsämnen till Ålands vatten. Dessutom berättade man att algblomningarna i området uppstår i det fria vattnet i Gloppe nordväst om Brändö och inte på grund av fiskodlingen.

Det är också mycket föroreningar i Finska viken. På väg in till St Petersburg har man observerat hur vattnet såg ut som en kloak, det var bara sörja. Man menar att det är märkligt att man skyller på fiskodlingen och inte ser de stora föroreningskällorna. Det är inte heller någon som pratar om skarvens och sälens skit och kadaver.

Dessutom har WWF lämnat grönt ljus för fiskodlingen! Man betonade att ska man kunna bo kvar på Brändö så måste det finnas någon slags näring annars blir det till sist bara sommarboenden. Vad gäller fiskodlingen så menar man också att EU-tolkningen på Åland är hårdare än i både Sverige och Finland och därför flyttas odlingar idag till andra länder.

Om fiskelagen och fiskekort

Fiskelagen planterar ut småfisk från Ålands fiskodling i Gutterop eller Pargas – alla intäkter som kommer in från fiskekortet läggs på yngel till gädda, sik och öring. Småyngel av gädda har tagit sig dåligt – kanske är det storspiggen som tar dem? Man har funderat på att börja med större gäddyngel!

Fiskekort: Man har dragit igång ett samarbete sedan ett år tillbaka mellan fiskelagen i Torsholma, Åva, och Brändö, så att man kan köpa individuella kort eller gemensamt kort för alla vattnen. Man vet inte riktigt hur det går till hos de andra fiskelagen i Brändö kommun.

Fiskelagen här i byarna har byggt vägbelysning, broar, muddrat, i Åva nyligen rustat en småbåtshamn, Åva gästbrygga. Man har haft lite Leaderpengar och framförallt gjort mycket talkoarbete - annars skulle det inte gå att genomföra.

I Åboland skrotade man fiskelagen och nu köper man finska statens fiskekort (i princip gratis) och sedan dess har det inte blivit några fler investeringar i fiskebeståndsåtgärder i Åbolands skärgård! Samtidigt så har man fått färre fisketurister i Brändö; det är billigare att fiska i det finska området. Och flera fiskelag har förlorat intresset att göra utsättningar etc.

Lions årliga fisketävling (gäddfiske) har också fått ett minskat antal deltagare och dessutom minskade fångster vilket kan ses som en mätare på utvecklingen!

Om landskapsregeringen och havsplaneringsprocessen

Man har förlorat förtroendet för landskapsregeringen, så man förväntar sig ingenting av den här processen. Men man menar ändå att om man inte säger något så kommer aldrig någon att höra en!

Bilaga 10

Äppelö

190825

Närvarande: Jan, Emil & Maija Häggblom – de enda åretruntboende på Äppelö och Marie Kvarnström & Håkan Tunón, CBM.

Besöket bestod av ett informellt samtal och en vandring i området. En del av diskussionen handlade naturligtvis om skogen efter stormen. Livet på Äppelö kretsar till stor del kring odling, djurhållning, fiske och jakt samt skogsbruk. Men också tillverkning av vettar av olika sjöfåglar för försäljning till jägare. Man försöker leva hållbart och utnyttja alla resurser så effektivt och bra som möjligt. Exempelvis tas alla får- och lammskinn tillvara och av dem blir det hela skinn till salu eller olika typer av hantverk. På samma sätt tas all ull tillvara och blir till kardflor, garn eller färdigt hantverk till salu.

Att sälarna har blivit vanligare har man observerat och för att skydda fiskeredskapen och liknande så jagar man säl. För att ta tillvara resurserna kokar man sälolja av tranet och använder i exempelvis färgen till husen. Kokas den tillräckligt länge så försvinner tranlukten och den blir nästan luktlös. Vi fick lukta på en dunk sälolja och den luktade ungefär som kraftig linolja, ganska angenämt.

I området finns en stor koloni tordmular vid Norra Sälskär och havsörn häckar på Lökö. Man ser också en hel del tobisgrissla. Lokalbefolkningen beskrev också en annan, liten alka och som har stjärten i vädret och inte flyger utan bara dyker, den brukar under stundom kallas ”alkunge” av lokalbefolkningen. [Vi lyckades med gemensamma krafter lista ut att det med stor säkerhet handlade om tobisgrissla i vinterdräkt]. Bland mer ovanliga fåglar på ön så noterades kornknarr och man har därför valt att slå höslättern något senare, man slår först efter midsommar för att låta ungarna komma ur boet. Slättern utförs sent även på grund av att man vill att de olika orkidéerna och andra rara växter ska hinna fröa av sig. På våren kan man också observera ringtrast.

För att måna om den lokala faunan så skjuts också några mårhundar om året för de brukar komma över isen på vintern. De är svårjagade eftersom de är nattaktiva och man har därför några fällor! Några gånger har det hänt att de fått berguvar i fällorna, men då är det bara att släppa ut dem!

På ön bor också ett antal sommargäster och några av dem är inte riktigt förtjusta i betesdjur! De gillar öppna landskap men förstår inte verkligheten bakom hur man får det. Häggbloms har för att undvika konflikt valt att istället beta med fåren på mer avlägsna platser och lämnat öns allmänningar och betar idag bara egna och en grannes marker. De är nu lite nyfikna hur sommargästerna kommer att ta den igenväxning som kommer att ske.

Foto: Håkan Tunón.

Häggbloms är inte så förtjusta i att man får bygga och exploatera nästan hur som helst utan att ta hänsyn till strandlinjen och landskapsbilden. Det byggs exempelvis sommarhus på toppen av klippor och på annat sätt så att de sticker ut i landskapet. Visserligen är de byggda enligt reglerna men utan egentlig naturhänsyn. Vi diskuterade också frågor rörande hembygdsrätten, strandskyddet och generalplanerna och man menade att det är viktigt att säkerställa strandskyddet innan man ändrar på hembygdsrätten för att skapa en långsiktig hänsyn till miljön.

Häggbloms är deltidsfiskare, men före ”skälarna”, för typ 25 år sedan så gick det att leva på fiske. Idag kompenseras sälskador med toleransanslag, men det kräver att man kan redovisa skador för mer än €5000 årligen, vilket gör att det bara kan betalas ut till storskaliga fiskare. Säl är svåra att jaga eftersom man ofta bara ser ett par ögon och en nos över vattnet. De är starka simmare och kan utan problem slita sönder näten och ibland finner man bara sikhuvuden i näten. Häggbloms har garvat sälskinn och exempelvis sytt mössor, västar och väskor i sälskinn till salu innan det blev totalstopp för saluförandet av sälprodukter inom EU. Numera syr de ibland bara för eget bruk.

Idag får man på Äppelö bara en biinkomst från fisket! Om man är en registrerad fiskare så får man sälja fångsten men då måste man visa att man har en årlig inkomst om minst €150 från försäljningen. I Getaområdet finns det någon handfull yrkesfiskare.

Främst fiskar de sik och abborre, men runt Sälskär kan det bli sik och någon lax eller öring. Inomskärs blir det mest abborre, och kanske någon gädda. Man levererar fångsten till en fiskuppköpare.

Häggbloms har ett gott liv på Äppelö och Jan och Emil menar att om man bestämmer sig för att leva gott på en ö i skärgården kan man inte samtidigt kräva att få den tillgång till samhällsservice som finns i en centralort som Mariefhamn. Ö-livet har alltid varit annorlunda än livet i staden, och det är just lugnet och närheten till naturen, skogen, livet och havet som ger ö-livet dess omistliga värde. Som öbo har man rätt till två gratisturer per vecka med färjan in till fastlandet, och det tycker de räcker gott.

Bilaga 11

Geta – möte med fiskare, etc. 190826

Närvarande: Dan-Johan Dahlblom, Alf S. Berglund, Anders Jansson, Ingmar Nyholm, Simon Påvals och Davis Ståhlman och Stefan Husa (ÅLR), Marie Kvarnström & Håkan Tunón (CBM).

Stefan introducerade arbetet med havsplaneringen och Marie och Håkan berättade om sin del av uppdraget. så här skriver Ålands landskapsregering om havsplanen:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m.fl.). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Målet med projektet är att ta fram en rekommendation till en havsplan som senare ska beslutas politiskt. Denna omfattar kustlinjen och ut i havet, dvs. för Ålands del även innanfjärdarna. Avsikten är att möjliggöra en utveckling av havets och kustens användning samtidigt som den inte ska vara skadligt för miljön eller negativ för de som lever och verkar i områdena.

Om användning av kust och hav

Deltagarna menade att husbehovsfiske och jakt är den viktigaste mark- och vattenanvändningen och det gäller större delen av Ålands norra skärgård. Man menade att det är mycket viktigt att den användningen kan fortsätta även i framtiden.

Vidare lyftes det fram att den norra delen av Ålands skärgård förr var mycket mer intressant för fritidsbåttrafiken än idag. Det beror troligen på att numera har båtturnisterna betydligt större krav på att exempelvis få laddström på natten och undviker därför naturhamnar i större utsträckning än tidigare. Det är dåligt med servicestationer runt norra Åland så turisterna drar sig ner mot Mariehamn istället. Men hela norra Åland har stora naturvärden, och det är betydligt mindre förstört än södra Åland.

I somras kom det in blågröna alger lite stötvis från Bottenviken, men de ansamlingarna löste upp sig fort och på det hela taget var det relativt lite problem med algblomning i år.

Det diskuterades också om det uppstod några problem med stora fartyg som går igenom norra Ålands vattenområden, men man bedömde att det inte var några stora problem med detta. Det blir en del svallvågor men då trafiken främst går långt ut från kusten är det inget stort problem.

Frågan om en möjlig broförbindelse mellan Geta och Hammarland kom också upp, med placering mellan Skarpnätö och Snäckö.

Det man fiskar är: abborre, gädda, något strömming. Siken har minskat och flundrorna är borta.

På 1970-talet var det väl 50–60 trålfiskare runt om hela Åland, men numera finns nästan inga åländska trålfiskare kvar.

Viken/sundet väster om Getaön var förr en bra yngelkammare för fisk. På 1970-talet fanns ett smalt sund i sydväst som successivt har vuxit igen på grund av landhöjningen. Det finns förslag att spränga en kanal för att öka vattenströmningen i viken vilket skulle kunna gynna fisket. Samtidigt finns det farhågor att det skulle bli kallvattenströmmar som kan vara negativa för fisket.

Om skarv och skarvjakt

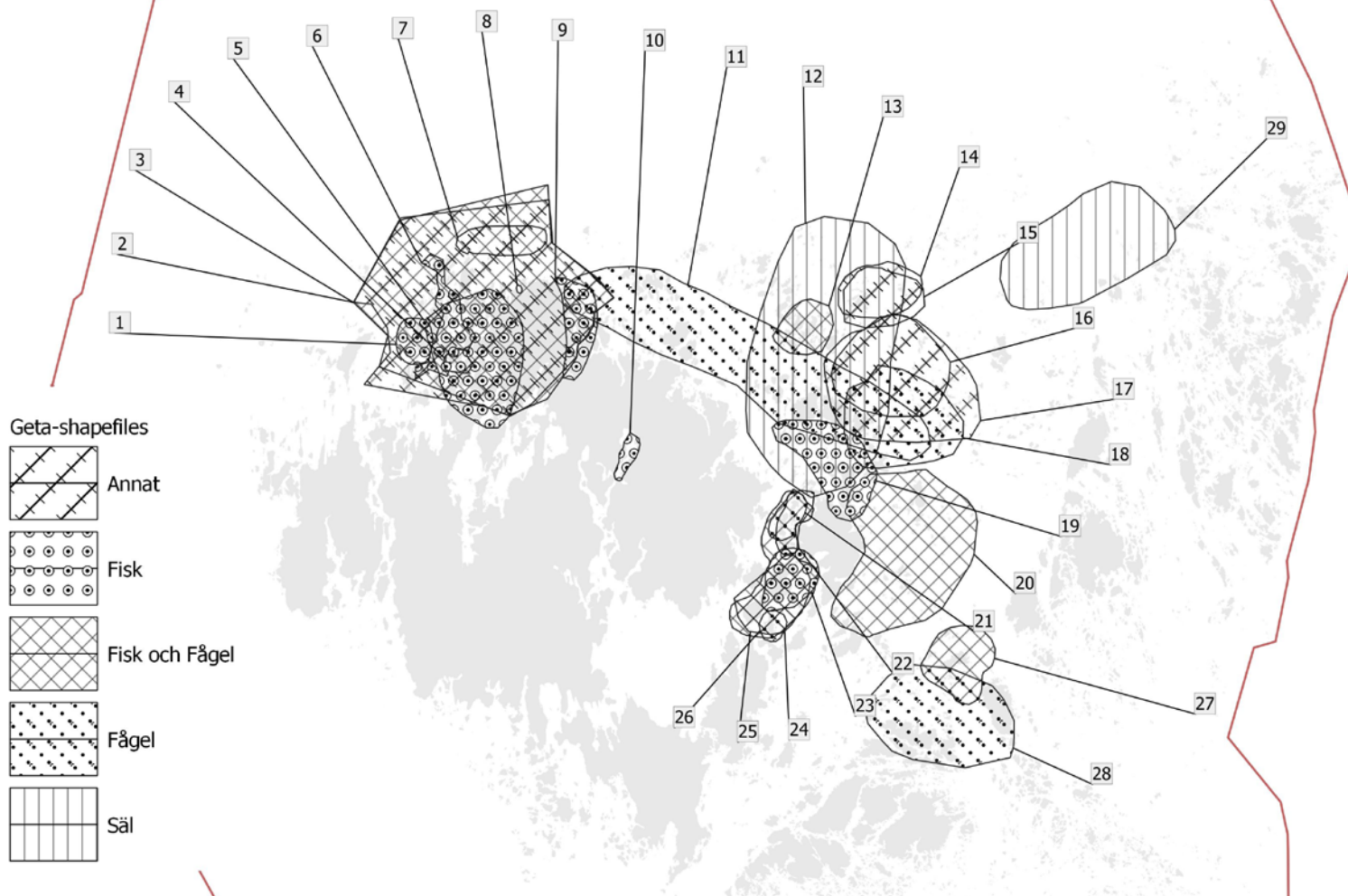
Man konstaterade att skarven är ett generellt problem för fisket runt Åland, även om problemen kanske är ännu större i finska och svenska skärgården. Under den gångna helgen hade en samlad skarvjakt skett runt större delen av Åland och man uppskattade att ungefär 800 skarvar hade skjutits, vilket man bedömde ungefärligen motsvarar den årliga reproduktionen. Den samlade skarvjakten på norra och mittersta delarna av Åland markerades på kartan – öster om Sottunga sköts c:a 49 skarvar, i skärgården öster om Geta och norr om Saltvik, Sund och Vårdö sköts c:a 400 skarvar. I samma område rakt norr om Vårdö upp mot Norrhavet sker också en stor del av norra Ålands säljakt.

Skarvkött säljs under skördefester, det går fint att äta om det tillagas rätt. Det finns inga klara regler i livsmedelslagstiftningen idag, skarvkött får sälja till enskilda men inte till grossist. Det behövs ett stödssystem till skarvjakt och säljakt. Förra lördagens skarvjakt bekostade jägarna själva. Det behöver finnas lokaler för livsmedelshantering. Det finns ishus runtom på Åland för fiskelag och slaktskjul för jaktlag, ishusen har troligen fått stöd från EU:s fiskerifond, slaktskjulen har fått leaderstöd.

Om sjöfågeljakt, örn, häger, mårdbund mm

Man framhöll att det inte var så mycket sjöfågeljakt längre. Idag är det bara lite höstjakt på knipa och vigg. Vad gäller vårjakten är den så hårt reglerad att den praktiskt taget saknar betydelse. Det pratades också om tobisgrissla och ”alkunge”, som vi tidigare har konstaterat vara tobisgrissla i vinterdräkt.

Samtalen kretsade också kring örnar och man bedömde att de minskade mängden sjöfågel. Samtidigt är det svårt att avgöra hur balansen är. Hur många örnar kan det finnas för att inte minska sjöfågelpopulationerna? Man menade att det nu finns för mycket örn, och de är mycket vanligare än tidigare. Man framhöll att de började öka under 1970-talet från

Deltagarna på mötet i Geta var mycket aktiva på kartan och gav en komplex bild av hur stora delar av norra Åland används. 1) fiskeområde som är "borttaget" p g a konflikt, 2) rekreationsområde, 3) fiske och jakt, 4) fiske efter gädda och abborre, 5) fisketurism+hårt fisketryck och konflikt m. fiskeguidning, 6) viktigt område för fisk, 7) sjöfarten och farleden orsakar risk för oljeläckage, 8) lekvik, 9) fisketurism/-guidning, 10) mycket abborre+lite gös, 11) skarvjakt, 12) säljakt, 13) krasch i gäddbeståndet+mycket abborre, 14) turism, 15) Stormskärs-Maja, 16) rekreation och viltvård, 17) värdefull natur, 18) vårjakt, 19) fisketurism, 20) fiske och jakt, 21) jakt, 22) jakt, 23) fiske, 24) fiske och jakt, 25) fiske och jakt, 26) jakt, 27) fågeljakt och fiske, 28) skarv, 29) säljakt. Kartbearbetning: Stefan Huusa.

en djup svacka. På platser där mycket folk rör sig klarar sig ådorna bäst, där får örnarna inte vara ostörda. I sundet mellan Isaksö och Andersö går isen upp tidigt och då kommer kniporna och *isskrakarna* [storskrakar, främst hanarna] dit, så kommer örnarna och kretsar runt flockarna, tröttar ut fåglarna, tar dem en efter en och till slut finns det inga kvar. Man har också noterat att det förr brukade sitta örnar i närheten av fiskodlingarna.

Hägern är också ett ökande problem eftersom den äter små fågelungar, kräftor osv. Den plockar svärtungar, knipungar och andra sjöfågelungar.

På 1970-talet så kom mårhundarna, och då fanns det fortfarande fullt med bisamrättor runt om på Åland, men kanske är det så att mårhundarna har ätit upp ungarna? Mårhundens orsakar också stora problem med fåglars häckning. Som ett exempel nämndes att runt 2012–2013 slutade alla sjöfågel häcka på Stormskär, och då upptäckte man så småningom att det var mårhundar på ön. När man rensade bort dem så började ejdern häcka igen.

Om fiskodling

Vi diskuterade också fiskodlingarna och deras kväveläckage och man framhöll vikten av att fiskodlingarna inte skulle vara i de grunda vikarna eftersom det då blir för mycket näring i vattnet. Marie och Håkan framhöll att i samband med workshopen för fiskodlare så framhöll de att de själva helst ville placera fiskkassarna mer i öppet vatten och i strömmande djupa sund.

Om vassens påverkan

En annan iakttagelse var att vassen har ökat mycket, och man frågade sig varför? En studie från Husö biologiska station visade en ökning av vassens utbredning med c:a 8 % per år. Man förmodade att det handlade om näringsrika miljöer. Vassen drar näring från sedimenten och när den ruttar så frisätts näringen till vattnet. Den utbredda vassen i grunda vikar hindrar också fiskarnas lek och det behövs projekt som uppmuntrar att man rensar vass och för upp näringsämnen ur vattnet och upp på land. Man framhöll att Landskapsregeringen behöver föregå med gott exempel och röja vass i sina skyddade vattenområden – och det gör man inte idag!

Man skulle behöva utveckla effektiva metoder för att rycka upp vass, som bör kunna användas som djurfoder och till biogastillverkning. Man berättade att man i Sunds kommun (Tosarby/Slottssund) har valt att inte klippa vass eftersom man anser att det fångar upp näringsämnen och minskar läckaget ut i havet.

Om vikten av lokal delaktighet i planer och beslut

Man uttryckte oro över inrättandet av Natura-2000-områden eftersom man såg det som en form av översitteri – mark- och vattenägarnas rådighet att använda sina områden minskar. Det är viktigt att processen med havsplanen är lyhörd och att man lyssnar på folk, vilket också gäller andra likartade processer.

Det är viktigt att remissrundan blir ordentligt inkluderande och att man verkligen får ut information så att man som lokalboende kan återkoppla och få fram sin mening! Det gäller också att kunna påverka EUs beslut. ”Man måste vara tydlig och skrika högt i Bryssel för att höras. Det finns ingen kunskap där om lokala förhållanden.” Tack vare ålänningar i Bryssel har man lyckats behålla torskfisket i Ålands hav, där torskbestånden fortfarande är livskraftiga.

Man menade också att det är först nu som det börjar röra sig i det här planeringsarbetet och att det är viktigt att få till fler lokala möten med olika intressenter för att inkludera så många olika perspektiv som möjligt.

Bilaga 12

Kökar – fiskare, jägare, etc.

190827

Workshopen vände sig till Kökarbor som sysslar med fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m.fl.) och som därför har erfarenhet och kunskap om miljön, sociala värden, kulturarvet, ekonomiska förhållanden och ekologiskt viktiga områden.

Så här skriver Ålands landskapsregering om havsplanen:

Ålands landskapsregering arbetar med att göra en havsplan för Åland. I det arbetet vill vi bjuda in alla som har lokal kunskap om fisket, viktiga fisk- och fiskeområden och natur- och kulturvärden i Ålands marina områden. Till vår hjälp har vi två konsulter från Centrum för biologisk mångfald, Håkan Tunón och Marie Kvarnström. Workshopen vänder sig till dig som arbetar inom fiskesektorn (fiskare, fiskodlare, fiskeguider, m.fl.) eller har fritidsintressen som har beröring med fiske (sportfiskare, jägare, natur- och hembygdskulturintresserade, m.fl.). Vi vill diskutera hur vi tillsammans åstadkommer en hållbar förvaltning av dessa värden. Vi vill också synliggöra behoven av att inkludera lokalbefolkningen/lokala naturbrukare i förvaltning av vattenområden.

Stefan informerade om arbetet med havsplanen och att det är ett levande dokument som sedan ska beslutas av politikerna. Marie och Håkan presenterade sig och sin del av projektet.

Närvarande: Sammanlagt åtta kommuninnevånare, bl.a. Christian Pejjel och Bo Ponthin, vilka representerade kommunen, hållbarhetsfrågorna, fiske- och jaktintressena, lantbruket, vattenägarna, fiskelagen och turistföretagarna.

Övergripande om vattenkvalitet i havet

Mötet inleddes med en övergripande diskussion om man har någon god bild av läget för vattenkvaliteten i Östersjön generellt och Ålands vattenområden mer speciellt. Man menade att nya studier har visat att det i huvudsak har blivit bättre i Östersjön, och att situationen för Åland är lite mer blandad, både vad gäller kvaliteten och utvecklingen. Under 2016–2017 var det ett bra inflöde av saltvatten till Östersjön vilket bättrade på allmän-tillståndet. Det diskuterades också hur undervattenflöden gick runt Åland och om vattnet flödade från eller mot Finska viken. Strömmarna kan också variera med årstiderna. Hur stor del av vattenkvaliteten runt Kökar beror på vad som händer runt Kökar och Åland? Hur stora är skillnaderna mellan olika delar av de åländska vattnen?

Det var i stort sett ingen algblomning runt eller väster om Kökar i sommar, men upp mot Åboland och Finska viken har det tydligt varit en del. Man diskuterade också hur mycket de åländska insatserna kunde påverka vattenkvaliteten i Ålands hav och Östersjön

när man betänker utsläppen från dåliga reningsverk i Baltikum och Polen. Man noterade vidare att ”hötter” (blåstång) har blivit vanligare runt Kökar, vilket är positivt. Samtidig har också ”lecko” (grönslick) blivit vanligare.

Hur ska havsplanen användas?

Därefter kom en ärlig och livligt ifrågasättande diskussion igång:

- Hur kommer havsplanen att användas?
- Kommer det att läggas en ”död hand” över områden?
- Kommer områden att kunna undantas från utveckling?
- Kommer lokala krafter att kunna använda underlaget till något positivt, som t ex att söka pengar för riktade insatser för att förbättra situationen?

Detta är viktiga frågeställningar att bära med sig i arbetet med att såväl ta fram havsplanen som att senare genomföra den. Stefan noterade att huvudsyftet med havsplanen inte är att inrätta nya skyddade områden, och att skyddade områden och naturvård inte nödvändigtvis behöver vara en motsats till fortsatt jakt och fiske och att det i många fall är viktigt att få med pågående lokal användning i beskrivningen över hur områden ska förvaltas.

Vindkraft och vass

Mötets mening var att vindkraftverk kunde vara helt okej under förutsättning att de inte hamnar på fel plats. Det finns en del redan nu, och på Kökar kunde man gott tänka sig ett tiotal till (men de ska då vara ägda av befolkningen på Kökar)! Man klagade på att det var stora förluster av energi när den alstrade elen ska ut på nätet och att det vore värdefullt om man i större utsträckning kunde använda elen lokalt. Generellt är nog de fastboende mer positiva till vindkraftsverk än sommargästerna. Men helst ska vindkraftsverken placeras ute till havs. En positiv bieffekt med vindkraften är att den skrämmer bort en del rovdjur och kan på så sätt sägas skydda sjöfågeln.

Man diskuterades möjligheten att använda vass till att tillverka pellets för eldning. Detta föranledde en eldig diskussion när vissa menade att vassen gav mycket aska och andra att den tvärtom gav lite aska.

Om fisk och fiske

Rörande fisketurism så finns det en viss försäljning av fiskekort, men inga fiskeguider. Man menade att det borde vara ett och samma fiskekort för hela Kökar, men idag har i stort sett varje by sina egna fiskekort tillsalu. Man köper in och sätter ut fiskyngel från Gutturp, främst gädd- och öringsyngel. Gissningsvis sätter man ut runt 70 000 gäddyngel varje år på Kökar. Visserligen så dör säkert 10-15% ganska fort, men det spelar ändå stor roll för bestånden. På södra delarna av Kökar finns det ingen abborre och relativt dåligt med gädda. På den norra delen är situationen betydligt bättre! Man konstaterade att i Kökar-vattnen har torsken i stort sett helt försvunnit. Strömmingen har också gått tillbaka kraftigt!

Generellt sett så får man mindre fisk i näten idag. Det är en anledning att folk slutar att fiska. Det är ibland helt enkelt inte lönt.

Fiskediskussionen ledde också till observationen att om man la ut nätet under natten

så fick man ganska mycket mört! Fast ännu värre var om man istället fick id som trasslade in sig rejält i näten. En del spigg får man också i näten, men man bedömde inte att det i nuläget handlar om några besvärande mängder.

Man framhöll också att "sjökalven" (öronmaneterna) har ökat mycket! Och man funderade på om de kanske påverkas gynnsamt av värme och övergödning!

Om skarv och säl

Som ett led i diskussionen om förvaltning så pratades det också om den stora organiserade skarvjakten som hade skett helgen veckan före vårt möte. Man rapporterade att 72 skarvar hade skjutits på Kökar. Det ledde också till att man diskuterade möjligheterna att nyttja jaktbytet och den allmänna meningen var att det var bäst att koka köttet och sedan grilla eller röka det för att kunna skiva det på smörgås. Man framhöll också att skarven luktar illa och någon menade att man behöver "vädra kläderna i ett halvår efteråt" innan stanken försvinner! På Åland förekommer det att man kan sälja skarvkött till restauranger.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att skarven och sälen utgör stora problem! Skarven är dock ett mindre problem på Åland, jämfört med i Sverige och Finland, där de häckar i stora kolonier. Det gör de inte på Åland. Däremot så förefaller skydds jakt på skarv vara mycket mindre i Sverige och Finland, där de ändå förekommer i större populationer.

De senaste femton åren har också havsörnen ökat explosionsartat. Vi pratade om möjlighet till skydds jakt på örn som ett medel att skapa bättre förutsättningar för sjöfågeln. Man var ganska enig om att det sannolikt skulle vara ett politiskt självmord att försöka häva ett EU-beslut och att allmänheten skulle ha svårt att acceptera jakt på örn. Om man skulle försöka begränsa örnen lokalt så är det förmodligen betydligt lättare och säkrare att plocka ägg på boet. Man vet ju ganska väl var örnarna häckar och på så sätt kan man få bättre resultat och mindre risk för skadskjutning och liknande.

Mink och mårddhund

Rovdjursdiskussionen kom också att handla om kontroll av mink och mårddhund på öarna. Normalt jagar man mårddhund med hund. Man hade ofta automatiska kameror ute i landskapet som larmade om mårddhundar varpå man kunde gå ut och söka med hunden som oftast ställde mårddhunden så att man kunde skjuta den. I Kökarområdet har man lyckats bra och de har blivit färre under senare år. Man framhöll också att skottpengar inte spelade särskilt stor roll för skyddsjakten, utan det handlar först och främst om ett intresse för viltet och jakten. Om man inte jagade undan mårddhund, mink och mård fick man mindre sjöfågel att jaga och det fanns därför ett egenintresse att minska förekomsten av dessa arter.

Om sjöfågel

Svärta, knipa och skrake har ökat, annars har stammarna av sjöfågel minskat. Samtidigt har knölsvan, svarthakedopping och häger blivit vanligare.

(Det berättades om ett lokalt original som lyckades skjuta två svarthakedoppingar och sedan tillagat dem, men det gjorde han aldrig om eftersom de "smakade folkskit").

Man hade lite olika meningar om hur det stod till med förekomsten av ungar av svärta.

Man har dock sett en hel del ejderungar i yttre delarna av skärgården!

Man menade också att en annan art som har ökat ordentligt är knölsvanen som skulle behöva hållas tillbaka eftersom de bökar sönder vikarna och försvårar föryngringen av fisk.

Om rådjur

Det finns väldigt mycket rådjur på Kökar och man uppskattade att man skulle kunna skjuta av bortåt 500 rådjur per år. Man är intresserad av att ha ett ordnat slakteri för att kunna slakta rådjur, men misstänker att man kanske skulle kunna stöta på patrull hos vissa markägare. Detta skulle dock kunna leda till en effektivare förvaltning av stammen och ett bättre tillvaratagande av köttet.

Jakthat

Ett ämne som också diskuterades var förhållandet att det runt om nere i Europa finns ett växande jakthat som man inte har sett någonting av än på Åland. Trots allt är ålänningar generellt sett positivt inställda till jakten.

Andra observationer

Man upplevde att det har varit dåligt med fjärilar i år. Möjligen har förekomsten påverkats negativt av ett vägbygge.

Man misstänker att det kan ha varit dålig pollinering i år för det blir nästan inga äpplen i år! Samtidigt framhölls att det kan vara en kompensation för den stora mängden som man fick förra året.

Alfrida var relativt snäll på Kökar. Kanske beror det på att träden på Kökar är vana att bli pinade av vind och därför inte påverkades särskilt mycket. Nån enstaka al har gått av, och även en del tallar och granar har fällts eller knäckts.

Avslutningsvis konstateras att färjeomläggning troligen kommer att orsaka längre tider och de positiva löftena om att det ska leda till tillräcklig trafik tror man inte ett dugg på utan att man räknar med minskad kapacitet och väsentligt längre tider.

Bilaga 13

Gutterorp – Ålands fiskodling 190828

Närvarande: Benny Holmström och Linda Sundström, Stefan Husa, Marie Kvarnström & Håkan Tunón

Presentation av närvarande och arbetet inom Pan-Baltic och Coast-4-us samt de diskussioner som pågår rörande eventuell miljöpåverkan från fiskodlingen på sjösystemet nedströms, vilket så småningom mynnar ut i Lumparn.

Inledningsvis beskrevs anläggningens historia. Den drogs igång 1979 och då odlades främst lax för utsättning. På den tiden togs sötvatten från Kyrksundet och saltvatten från vikarna i nordost, numera använder man sig enbart av sötvatten och sedan 2004 så är merparten av vattnet recirkulerat. Därför är utsläppen av näringsämnen idag högst begränsade jämfört med förr och man har helt upphört med utsläpp av saltvatten. Rörande sjön Träsket så hade det konstaterats att problemen med övergödning hade börjat redan innan Gutterorp drog igång sin verksamhet, men man noterade dock att de tidiga utsläppen av

Det är många platser på Åland som får fiskyngel från Gutterorp. Foto: Håkan Tunón.

näringsrikt saltvatten knappast bidrog positivt till situationen. De problem som kan ses i dagsläget ansågs främst härröra från äldre tid och/eller andra källor.

Före Gutterorp fanns det en anläggning i Toböle, men idag är det bara Gutterorp som har denna typ av verksamhet. Gutterorps fiskodling kläcker rom från gädda, havsöring och sik och man köper avelsfisk som kramas på rom och mjölke. Rommen kläcks sedan vid anläggningen. Gäddynglen sätts enbart ut som nykläckta. Det beställs i allmänhet 1,2–2 miljoner gäddyngel och 80–100 000 sikyngel per år. Öringarna drivs upp till ett- eller tvååringar och ofta sker andra sommaren i så fall i särskilda präglingkassar så att de identifierar sig med sitt nya ”hemmavatten”.

Det är ungefär 75 fiskelag som beställer fiskyngel från Gutterorp, men även Fastighetsverket praktiserar en del allmän utsättning på landskapets vatten. Gutterorp har en egen budget och bekostar en del av verksamheten genom försäljning av yngel.

Anläggningen har idag en praktiskt taget fullständig recirkulering av det vatten som används i produktionen, även om visst in- och uttag görs kontinuerligt. Under sommaren 2019 hade man även installerat nya reningssteg och fått utsläppsgränser att följa vad gäller kväve och fosfor. Tidigare har man inte haft detta. Om verksamheten på Gutterorp av någon anledning skulle stängas ner så skulle det knappast startas upp en liknande anläggning någon annan stans.

Vi guidades genom anläggningen och tittade på de olika stegen i ”produktionen” samt på reningsanläggningen.

Bilaga 14

Ålands hushållningssällskap och ÅPF Ålands Producentförbund 190909

Närvarande: Magnus Stark, Ålands hushållningssällskap, och Henry Lindström, ÅPF Ålands Producentförbund + Marie Kvarnström & Håkan Tunón från CBM och Johanna Roto från Snowchange Coop.

Inledningsvis berättade Håkan om projektet Coast4us och vårt uppdrag att samla in olika perspektiv på landskapet och olika slags påverkan, samt om arbetet med havsplanen. En inledande fråga var varför man hade valt Sunds kommun som fallområde i Coast4us och det kunde förklaras av att det var ett av flera åländska fallområden och att kommunen som sådan har flera betydande kulturplatser, men också en pågående diskussion om övergödningen av sjösystemet söder om Ålands fiskodling i Gutterorp.

När det gäller föroreningar och övergödning i området saknas ett helhetsperspektiv idag – ofta är det komposten, Ålands fiskodling, de lokala bönderna och avloppssystemen som nämns som orsaker till påverkan på vattnen nedströms, men det finns väldigt lite mätningar av de olika aktörernas påverkan på miljön. Fiskodlingen hade helt andra utsläpp tidigare när man delvis använde saltvatten i odlingen och inte hade den rening som man har i dag.

Det finns en pågående pilotstudie i ån Svartbäcken för att få aktuella mätningar av hur mycket näringsämnen åkermarken läcker till vattensystemet. Samtidigt finns det inga mätningar (och få tankar) att inkludera näringsläckage från skogsbruket, naturlig påverkan eller luftburna föroreningar. Sjöfartens och flygets miljöpåverkan inkluderas inte heller.

Det har funnits diskussioner (bl.a. med Fredrik Lundberg) att rensa sjöar genom att ta bort all fisk och plantera in ny fisk, det skulle också kunna förändra dagens balans mellan arterna i en gynnsam riktning.

De invasiva arterna bör man försöka få bort: vitsvanshjort, mink, mårddhund och skarv. Man noterade att skarven har börjat komma in mycket i Saltviksfjärden.

I Finby och omgivningarna finns det ingen industri som skulle kräva större insatser här och nu. Jordbruken i området har mycket vall och betesmark i dagsläget, och läckaget till vattendragen är sannolikt relativt begränsat. Jämfört med exempelvis Godby är det troligen mindre näringsläckage per areal. Rädda Lumparn frågar efter en förändring som ÅPF menar är igångsatt för tjugo år sedan. Då odlades mycket grödor som gödslades rätt intensivt. Tidigare användes oftast en standardblandning NPK och allt fosfor togs inte upp av grödorna. Nu har andelen vall ökat från ca en femtedel till c:a hälften av arealen. Det har flera orsaker: större gårdar, annorlunda stödsystem från EU som gynnar mycket vall. Näringsläckaget från vallen är sannolikt litet, bör närma sig nivån från naturbetesmarker.

Fosfor ligger kvar i många år och läcker långsamt. Vad gäller övergödning av Lumparn så kommer säkert ett visst bidrag från jordbruksmarken norr om Kyrksunden och från mark i trakten av Tosarby och Högbolstad. Nu letar vi inom Hushållningssällskapet områden att prova strukturkalkning för att lägga fast fosfor. Vår växtodlingsrådgivare letar områden – det gäller att hitta mark med lagom lerhalt och en markägare som är intresserad. När vi lägger försök gäller det att kunna visa upp det, och då behöver vi hitta en markägare som tycker det är OK att folk kommer och tittar.

ÅLR har bra odlingsstatistik. Tidigare har man odlat mycket sockerbeta (med intensiv gödning och sannolikt en kväveskuld), men numera är det alltså mest vall. På norra Åland odlar man en del oljerättika, den har långa rötter och är bra för jordstrukturen samt för saneringen av mark från nematoder. Att den odlas beror nog mycket på EU:s stödsystem.

Den bästa kunskapen om markanvändningen i Sund får man nog om man ber ÅLR om utdrag från stödansökningar i Sund.

Det största hotet mot det åländska kulturlandskapet är det minskande antalet betande djur. En tredjedel av Finlands naturbetesmarker ligger på Åland, och de markerna kan inte hållas öppna utan betande djur. Naturbetesmark förändras och växer igen snabbt utan betesdjur och detta gäller speciellt strandbetesmark som växer igen med vass.

Ålänningar säljer sällan mark om de absolut inte behöver. Det betyder att jordbruksfastigheter oftast inte kommer ut på den öppna marknaden. För att köpa en jordbruksfastighet på Åland behöver man också ha hembygdsrätt, vilket kräver finskt medborgarskap och långvarigt boende/anknytning till Åland (<https://www.regeringen.ax/aland-omvarlden/alandsk-hembygdsratt>). Ägandestrukturen av jordbruksfastigheter är en viktig förklaring till dagens landskapsbild och jordbruksföretagsstruktur på Åland, som är mer småskalig jämfört med Sverige och Finland. (En reflektion här är att forskning visar att småskalighet i jordbruket gynnar den biologiska mångfalden och ger ökad resiliens mot klimatförändringar, och en småskalig landskapsbild är attraktiv för besökare.)

Man diskuterade hur man åstadkommer störst nytta, när ÅLR har begränsade resurser. Frågan är också hur man beräknar nyttan?

Vi talade om Sunds utveckling och framtid. Man tror på att bygga besökscentra, Bomarsund kan till exempel bli en potentiell magnet. Man skulle kunna marknadsföra ”Bomarsundsfår” till marknaden. Lokalproducerad mat har en stor potential på marknaden, och åländska aktörer (måltidsproducenter, hotell, restauranger m.fl.) skulle kunna bli bättre att använda lokala råvaror. Smakbyn är intresserad, men det gäller att det håller hela vägen – det ställer krav på planering och kontakter för att det ska fungera. Stallhagen är duktiga och har en klar ambition ha lokalproducerat, till exempel Stallhagens gastropub. Havsvidden har en ny kökschef, man har pratat med honom om möjligheten att servera lokalproducerat kött.

Magnus framhöll att Åland är ett kulturlandskap som är skapat och därmed påverkat av att människor i århundraden och årtusenden brukat den åländska naturen genom odling, betesdrift, jakt och skogsbruk. Landskapet finns inte bara där – det är en följd av mänsklig påverkan direkt eller indirekt och stadd i ständig förändring. Ett levande lantbruk är en förutsättning för att landskapet ska fortsätta att vara öppet i form av naturbeten och åkrar. Men självklart ska lantbruket vara hållbart i alla tre dimensioner.

Bilaga 15

Ålandskomposten

190911

Närvarande: Bengt Karlsson, Gunnarsby, och Marie Kvarnström & Håkan Tunón (CBM) och Johanna Roto (Snowchange Coop.)

Vi träffades på Knallen i Finby. Vi inledde med att berätta om Coast4us-projektet och Bengt var väl medveten om att hans kompostanläggning utpekats som en av källorna till övergödningen av sjösystemet öster om Finby och Lumparn.

Bengt berättade om sin mark och att det fanns naturskyddsområden i norra delen mot Kyrksunden. Sedan stormen Alfrida i vintras så har det fallit mycket träd och enligt lagen ska man ta bort död ved för att undvika granbarkborre. Detta har man dock inte gjort i naturskyddsområdena. Nu ligger det mycket träd med rötterna upprivna. Det blir också en ökning av urlakningen från marken ner mot Östra Kyrksundet. Fastighetsverket verkar inte bry sig särskilt mycket, vilket också leder till möjliga angrepp av skadeinsekter på närliggande områden. I tillägg har det varit kalavverkning i ett område intill, Bergsjön, vilket också påverkar näringsbelastningen till vatten och miljön i omgivningen.

Bengts mark i Gunnarsby har varit i släktens ägo sedan 1700-talet. Fastigheten är den största till ytan i Sunds kommun.

Komposten tar emot olika typer av bioavfall från hushåll från en stor del av Åland, potatisrester från Orkla och djuravfall (främst inälvor) från slakterier. Huvud och rygg går till förbränning som smittmaterial, men övrigt går till komposten.

Försäljning av kompost går bra till Sverige, men när det gäller kompost som innehåller djuravfall är det något mer begränsat. Åland har dock en hårdare tolkning av regelverket än Sverige och Finland och det är svårt att få klarhet och kompatibilitet mellan de olika regelverken. Landskapsregeringen förefaller vara osäker vad som gäller smittskyddsbehandling:

- I Sverige gäller 52° i 1 timme,
- På Åland gäller 70° i en timme och därefter komposteringen. I komposttrumman på Ålandskomposten går avfallet ofta ett helt dygn i 70°.

Vid 70° påverkas dock bakteriesammansättningen, medan om man håller 50° så bevaras bakteriekulturen. De genomför just nu DNA-test för att kunna få till en bakteriekultur som är bra för kompostering. Har man ännu varmare i komposten så får man en gasbildning med risk för ökat läckage av växthusgaser.

Bengt kör slaktavfallet separat i en timma och därefter ut på deponin. Helena Blomqvist på Miljöbyrån rekommenderar att det ska gå igenom trumman men ger tyvärr varken tids- eller temperaturangivelse!

Ett av de stora problemen med bioavfallet/råvaran till komposten är plast som kommer

med till komposten. Bengt har inte möjligheter att investera de medel som krävs till en separeringsmaskin och det finns inget stöd att söka för detta hos ÅLR.

Överskottet från komposten får göda en egen viltåker och det växer mycket bra. Bengt sår även in extra för att få mer pollineringsväxter för fjärilar och annat. Viltkål, blåklint och så olika frökapslar till fåglarna. Det blir en ganska hög växtlighet, så man har svårt att se rådjuren när de är på ängen!

Bengt har också anlagt flera sjöar/viltvatten där det förekommer småänder, svarthakedopping, knipa, vigg, skrake och havsörnar. Man ser mer fågel och fler arter i dessa viltvatten jämfört med sjöarna runtomkring. Dessutom har han lakvattenbassänger för att ta upp näringsämnen och minska spridning nedströms. Han är intresserad av att ytterligare utveckla våtmarksområden för att minska övergödning.

På kompostfältet finns många insektsätande fåglar som sädesärlor, svalor och starar.

Han har inte konstgödslat odlingarna sedan 2002. Komposten drog i gång 1999–2000. Bengt skördar vall från sina åkrar och använder dem för bete. Vallarna används mest av brorsdotterns hästar.

Planer för framtiden?

Det är ganska osäkert hur det blir. Investeringskostnaderna är höga och man kan få max 20 % investeringsstöd från ÅLR. Det finns förslag/planer från ÅLR att satsa på en större biogas-anläggning. Det skulle betyda att kompostanläggningen förlorar sin råvara. Bengt har också tittat på möjligheten att etablera en biogasanläggning, men i så fall i något mindre skala. Men det är små marginaler och höga etableringskostnader. För försäljning av biogas finns det ett kostnadstak och det krävs en uppgraderingsanläggning för att skapa tillräckligt ren gas för fordon. Det finns inte utrymme för någon vinst mer än i form av bidrag kopplade till bilgasförsäljning. Det finns bidrag till vindkraft men inte till elproduktion från biogas!

För att öka mängden råvara för biogasproduktion och samtidigt minska näringsbelastningen i sjöar och havsområden skulle man kunna använda ”skräpfisk”, fiskrens och vassstillväxt.

Bengt har tillstånd att anlägga tre vindkraftverk. Han skulle vilja anlägga ett vindkraftverk på drygt 1 MW, men i och med att Åland har en nedre gräns för vindkraftsbidrag på 3 MW/vindkraftverk så har det fått anstå. I Finland är gränsen för bidrag 1 MW/kraftverk. Ålands regler gynnar bara stora aktörer. Bengt har också funderat på att anlägga en solcellspark på ett berg mellan Finby och Gunnarsby. Den skulle sammanlagt kunna producera tillräckligt med el till hela Sunds kommun.

Ålands landskapsregering vill med offentliga medel driva på utvecklingen av det kommunala ”företaget” MISE (Ålands miljöservice KF) och verksamheten inom Svinryggen. Bengt upplever det svårt att som privat aktör konkurrera med den offentliga sektorn som får särskilda stöd. Han upplever att ÅLR verkar för att bygga upp nya stora verksamheter som sedan konkurrerar ut mindre, redan befintliga företag.

Några av våra tankar från mötet:

Bengt Karlsson är en av de entreprenörer på Åland som aktivt verkar för att skapa en cirkulär ekonomi, ta hand om det avfall som hushållen genererar och möjliggöra återanvändning av näringsämnen och fossilfri energiproduktion som kan bidra till ett fossilfritt Åland.

Från vårt perspektiv (vi arbetar med naturresurshushållning och biologisk mångfald för ett framtida fossilfritt, hållbart samhälle) bedömer vi det som mycket värdefullt att ta vara på Bengt Karlssons arbete och engagemang i utvecklingen mot ett fossilfritt Åland med cirkulär resurshushållning.

Lokala perspektiv på havs- och kustplanering

Detta är en rapport från ett arbete med dialogworkshopar och möten med lokalsamhällen runtom på Åland i syfte att få lokala perspektiv på skärgårdens, kustens och havets natur- och kulturvärden. Studien har varit förutsättningslös, men med ett särskilt fokus på fiske och jakt i kustområdena, men även många andra aspekter har diskuterats. Åland utgör ett intressant där nyttjandet av den lokala naturen är betydligt mer påtaglig än i närliggande regioner. Att leva och verka i skärgården kräver helhetsperspektiv och nyttjandet av landskapet och dess naturresurser kan inte frikopplas från aktuella samhällspolitiska frågor.

Denna rapport har tillkommit inom ramen för Ålands landskapsregerings arbete med en havsplan och projektet *Pan Baltic Scope* som är samfinansierat av European Maritime and Fisheries Fund.

CENTRUM FÖR
BIOLOGISK MÅNGFALD

Ålands
landskapsregering

Pan
Baltic
Scope

Co-funded by the
European Maritime and
Fisheries Fund of the
European Union